

BSV BÜLTENİ
2007 65

Türkiye Araştırmalarında İlk Literatür Dergisi

ESKİ TÜRK EDEBİYATI TARİHİ SAYISI II

2007/10

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**
TÜRKİYE
ARAŞTIRMALARI
MERKEZİ

**Yeni
Sayı**

Birikimsiz
(b)ilim
olmaz

Türk Halk Edebiyatı Literatürü
Nurettin ALBAYRAK

Eski Türk Edebiyatında Nesir: Geliřimi ve Kaynakçası
Mine MENGİ

Klasik Türk Edebiyatında Tahlil Çalışmaları:
Üzeyir ASLAN

XVII.-XIX. Yüzyıllara Ait Yayınlanmış Türkçe Divan ve
Divançeler
Ziya AVŞAR

Klasik Türk Edebiyatında Hiciv
Gamze DEMİREL

Aşkın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Gazel
Selami TURAN

Ayrılığın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Fırak-
nâmeler
Orhan Kemal TAVUKÇU

Kültür Tarihimiz Açısından Zengin Bir Kaynak: Sur-
nâmeler
Mehmet ARSLAN

Türk Edebiyatında Şehr-engizler
Barış KARACASU

Cumhuriyet Dönemi (1923-2007) Türk Edebiyatında
"Belâgat" Çalışmaları
Mücahit KAÇAR

Türk Tasavvuf Edebiyatı Literatürü
Azmi BİLGİN

Eski Türk Edebiyatında Mesnevi
Ahmet KARTAL

Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesneviler
Emine YENİTERZİ

Mevlânâ'nın Mesnevi'si ve Şerhleri
Şener DEMİREL

Talat Sait Halman ile Eski Türk Edebiyatı Üzerine
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eski Türk Edebiyatı Öğretimi
Celile Eren ARGİT

Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair
Tezkireleri
Filiz KILIÇ

Necâti Bey ve Şeyh Gâlib Literatürü
Betül SİNAN

Eski Türk Edebiyatında Kadın Yazarlar
Beral AÇIL

Leylâ ve Mecnûn Bibliyografyası
Hanife KONCU
Yûsuf ve Züleyhâ Bibliyografyası
Hanife KONCU

Eski Türk Edebiyatı Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve
Doktora Tezleri Üzerine, 1922-2005
Halice AYNUR

T A N I T I M L A R

Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları ve Türkbilgi: Türkoloji
Araştırmaları Dergisi Dizini
Fatma Sabiha KUTLAR

MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü'nde Yapılmış Eski Türk Edebiyatına Dair Tezler
Müjân ÇAKIR

ABD'de Osmanî Edebiyatı Çalışmaları
Züleyha ÇOLAK

Doğu Dilleri Enstitüsü (Krakow)'nda Türkoloji Çalışmaları
Halil İbrahim YAKAR

İ. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu
(Prof. Dr. Tunca Kortantamer Hatırasına)
25-26 Mayıs 2007 Kayseri
Abdülkadir DAĞLAR

"Eski Türk Edebiyatı" Çalıştayı Hakkında
Ali Fuat BİLKAN

TALİD EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye
Araştırmaları
Mayıs 2007 - Aralık 2007

Talat Sait Halman ile Eski Türk Edebiyatı Üzerine

Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye
Araştırmaları Mayıs 2007-Aralık 2007

eki ile birlikte 776 sayfa

İsteme adresi Vefa Cad. No. 56
34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22

Faks 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org

BİLİM VE SANAT VAKFI

BÜLTEN

Eylül - Aralık 2007

Yıl 19 Sayı 66

Yayın Kurulu **Ali Pulcu, Faruk Deniz,
Mustafa Demiray, Salih Pulcu,
F. Samime İnceoğlu, Nermin Tenekeci**

Fotoğraflar **Cemil Akgül**

Baskı **Elma Basım**

Baskı Tarihi Ocak 2008

Vefa Cad. No. 35 34134 Vefa İstanbul

Tel: 0212. 528 22 22 plx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bsv@bisav.org.tr

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarna aittir.

İ Ç İ N D E K İ L E R

BSV HAVADİS 2

Sabahattin Zaim: "Arayın, Bulun, Görüşün, Konuşurun!" 6

KAM Küresel Araştırmalar Merkezi 9

MOLA Sebeb Ey / Erdem Bayazıt 15

MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi 16

MOLA Sebeb Ey / Erdem Bayazıt 25

SAM Sanat Araştırmaları Merkezi 26

MOLA Sebeb Ey / Erdem Bayazıt 34

TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi 35

SEYRÜSEFER Kanada Üzerine İlk İzlenimler

/ Mehmet Fatih Aysan 50

MESNEVİ Bir padişahın üç oğlu vardı 56

MECMUA

Bir Osmanlı Ulema Ailesi: Arabzâde Örneği

Arzu Güldüşüren 58

Bursa Medreselerinde İslah Çalışması

Betül Aydın 77

Şair Erdem Bayazıt, *Sebeb Ey* isimli şiirine şöyle başlıyordu:

Ürpertir tabiat üfleyince rüzgârı derin gök soluğu

Ulu ses dokununca çarka

Düşer ölümün gölgesi eşyaya.

Akademik faaliyetler, sosyal organizasyonlar, entelektüel tartışmalar, toplantılar ile koştururken iki ölümle irkildik, ürperdik. Uyandık, uyanamadık! Önce genç arkadaşımız Çağrı Mutlu'yu ardından Sabahattin Zaim hocamızı kaybettik. Ölümün gölgesi düştü üzerimize bir kez daha. İkisine de Mevla rahmet eyleye.

Sabahattin Zaim, bir neslin muallimliğini yaptı. Mütebessim çehresi ile yol gösterdi. Samimiydi, güleçti, garipti. Garipliği muhacirliğinden geliyordu. Her yaştan ve fikirden insana aynı ciddiyet, aynı vakur ve aynı tevazu ile yaklaştı. Müşfikti, kadirşinastı. En önemlisi yardımseverdi. Cenazesi Fatih Camiinde kaldırılırken, aynı anda başka bir cenaze daha vardı. Zaim hoca için gelenler, o merhume için de saf tuttular, hayır duasında bulundular. Buna şahitlik eden bir dostumuz, "Hoca ölürken bile etrafındakilere yardım etmeye devam ediyor" diye durumu özetlemişti.

Güzellikle söyler, ferasetle dinlerdi. Zaim hoca 2006 yılında Vakfımızda yaptığı bir konuşmada gençlere içtenlikle, "arayın, bulun!" tavsiyesinde bulunmuştu. Boşalttığı yeri doldurmak kolay olmayacak şüphesiz.

Çağrı, uzun yıllar Vakfımızdaki faaliyetleri ilgiyle takip etti. Geniş bir arkadaş kitlesine sahipti. Kendinden küçüklere sürekli ağabeylik yaptı. İl-gileri de arkadaşları gibi genişti. Hadis literatürüne çok hâkimdi ve ezberinde çok sayıda hadis bulunduruyordu. Aynı zamanda iyi bir müzisyendi. Kenarda para tutmayacak kadar eli açıktı. Kendisini etrafına faydalı olmaya adayacak kadar da yüce gönüllüydü. Kısacası Sabahattin hoca gibi güzel bir insandı, seveni de çok fazlaydı. Nişanlıydı ve evlilik hazırlığı içindeydi. İş gaillesinden uzun süredir Vakfa gelemiyordu. Adana'da bir trafik kazasına kurban gittiğini, ancak birkaç hafta sonra öğrenebildik. Geç gelen bir ölüm haberi, modern iletişim çağında acziyetimizi ve mahcubiyetimizi yüzümüze vurdu.

Başlar eşyada hareket kurtulmak için kendinden

Daha öteye geçmek için arınmak gibi elbiseden

Yakalar ölümsüzlüğün sonsuz ipini

Sonra ses olur

Zamanın idrak incisi ses döner döner döner de

Yönelir sebebe

Sebeb ey.

Bu vesile olsun. *Sebeb Ey* şairine selam ve şifa dileklerimiz ile...

Hayırdı kalın!

Sabahattin Zaim Hocamız vefat etti

İlim ve kültür hayatımızın mümtaz şahsiyetlerinden Sabahattin Zaim'in vefatı hepimiz için büyük bir kayıp oldu. Hocaların Hocası, ilgi ve alakalarını vakfımızdan hiçbir zaman esirgemediler. Seminer, sempozyum ve iftar programlarımızın hep baş konğu oldular. Son olarak da kendisiyle bir sözlü tarih çalışması yapmıştık.

Merhumun cenazesi 10 Aralık 2007 Pazartesi günü öğle namazını müteakiben Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Edirnekapi'daki aile mezarlığına defnedildi.

Çağrı Mutlu arkadaşımız vefat etti

Vakfımızdaki faaliyet ve çalışmaları yıllardan beri ilgiyle takip eden Çağrı Mutlu, 2 Ekim 2007'de Adana'da geçirdiği trafik kazası sonucu aramızdan ayrıldı. 1981 Bandırma doğumlu olan Mutlu, M.Ü. İşletme (İngilizce) Bölümü'nden mezun oldu. İlk defa 2003 yılında Vakfımız seminerlerine katıldı ve çeşitli kademe programlarında yer aldı. Cenazesi 3 Ekim Çarşamba günü kılınan cenaze namazının ardından Biga'da toprağa verildi. Merhuma Allah'tan rahmet, ailesine ve sevenlerine başsağlığı diliyoruz.

Güney Afrika Cape Town Eyalet Başbakanı İbrahim Resul konuğumuzdu

15-17 Kasım arasında düzenlenen Uluslararası Kudüs Buluşması için İstanbul'a gelen Güney Afrika Cape Town Eyalet Başbakanı İbrahim Resul'u 16 Kasım 2007'de Vakfımızda konuk ettik. Ülkesinin önemli entelektüel ve siyasî şahsiyetlerinden biri olan Resul, Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği Özel Etkinlik programına katılarak "Osmanlı Sonrası Türkiye-Güney Afrika İlişkileri" başlıklı bir sunum yaptı.

Geri Dönüşüm belgeseli birincilik ödülü aldı

Sanat Araştırmaları Merkezi Hayal Perdesi sinema topluluğunun çektiği *Geri Dönüşüm* adlı belgesel, 8. Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali Ulusal Belgesel Film kategorisinde birincilik ödülü aldı. Memleketleri Aksaray'dan kalkıp İstanbul'un Vefa semtini mesken tutmuş kâğıtçıları kadraja alan belgesel, gün doğmadan yollara dökülen ve daha öncesinde yabancıları oldukları sokakları karış karış gezen insanların zorlu hayat hikâyesini anlatıyor.

MAM Panel Modern Döneme Geçişte İslâmî İlimler Tasavvuru

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin aynı başlıkta ele alacağı bir dizi toplantı serisine genel bir çerçeve çizmeyi hedeflediği Modern Döneme Geçişte İslâmî İlimler Tasavvuru başlıklı panel, 20 Ekim 2007 tarihinde Vefa salonunda gerçekleşti. Mehmet Suat Mertoğlu tarafından yönetilen panelde İrfan İnce ve Özgür Kavak birer sunum yaptı. Toplantının üçüncü konuşmacısı İsmail Kara ise babasının rahatsızlığı sebebiyle panele katılamadı.

TAM Panel Kurtuluşun İki Yüzü: Hakikat ve Siyaset

Vefatının 350. yıldönümünde Katip Çelebi (1609-1657) Kurtuluşun İki Yüzü: Hakikat ve Siyaset başlıklı bir panel ile anıldı. 17 Kasım 2007 tarihinde, Vefa salonunda düzenlediğimiz panele, Fikret Sarıcaoglu, Eşref Altaş ve Emrullah Bulut konuşmacı olarak katıldı. İhsan Fazlıoğlu'nun yönettiği panelin açılış konuşmasını Vakıf Başkanı Mustafa Özel yaptı.

Yeni dönem Farsça ve Osmanlıca seminerleri başladı

Hakkı Uygur'un yürüttüğü iki yeni Farsça grubu 2007 Kasım'ında çalışmalarına başladı. Haftada ikişer gün devam eden seminerler ücretsiz olup, yalnızca devam şartı aranıyor. Bilge Özel, Samime İnceoğlu, Özgür Oral, Kazım Bayar, Serhat Aslaner, Ersin Adıgüzel ve Abdülkerim Asılsoy'un yürüttüğü farklı seviyelerdeki yeni dönem Osmanlıca seminerleri de Kasım ayında çalışmalarına başladı.

TAM Panel Bilmek İçin Okumak

Son devir Osmanlı devlet adamları, şairleri, musikişinasları ve hattatları üzerine biyografileri ve tarih bilgisiyle tanınan müzeci ve tasavvuf adamı Mahmut Kemal İnal (1870-1957), Bilmek İçin Okumak: 50. Ölüm Yıldönümünde İbnülemin Mahmut Kemal İnal başlıklı bir panel ile anıldı. 8 Aralık 2007 tarihinde, Vefa salonunda düzenlediğimiz panelin oturum başkanı Mahmut Kaya idi. Ali Birinci, Mustafa Kara ve Ömer Faruk Akün panelle konuşmacı olarak katıldı.

2007 Güz seminerleri sona erdi

19 Ekim-8 Aralık tarihleri arasında, toplam sekiz hafta süren Güz seminerleri, Genel Giriş, Giriş, Temel ve Özel olmak üzere 4 grupta ve 48 başlık altında toplandı.

SAM Panel Bir Garip Yolcu: Hasan Aycın

29 Aralık 2007 tarihinde, Bir Garip Yolcu: Hasan Aycın başlığıyla düzenlediğimiz panelde, *Sahipkaran* adlı kitabından yola çıkılarak çizer ve edip Hasan Aycın'ın çizgi ve anlam dünyası tartışıldı.

Salih Pulcu'nun yönettiği panelde, Sibel Eraslan, Ömer Lekesiz ve İhsan Kabil birer sunum yaptı. Panelin sonunda, Tonguç Yaşar'ın Sezer Tansuğ'un danışmanlığında hazırladığı, farklı ödüller alan 1970 yapımı *Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü?* başlıklı kısa metrajlı çizgi film gösterildi.

Medeniyet ve Klasik yayınlandı

Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından 8-10 Ekim 2004 tarihinde düzenlenen Uluslararası Klasigi Yeniden Düşünmek sempozyumunda sunulan tebliğlerin bir kısmı daha önce Klasik Yayınları tarafından *Sanat ve Klasik* başlığıyla yayınlanmıştı (İstanbul 2006). Sempozyum tebliğlerini içeren ikinci eser Eylül ayı içinde *Medeniyet ve Klasik* ismiyle yayınlandı (Klasik Yay., İstanbul 2007). Toplam 31 yazının yer aldığı kitap, "Klasigi Yeniden Düşünmek", "Din ve Felsefede Klasik Yorumlar", "Medeniyet ve Klasik", "Tarih ve Klasik" ve "Batı Düşünce-Bilimi ve Klasik" bölümlerinden oluşuyor. Sempozyumun *İslâm ve Klasik* isimli üçüncü tebliğ kitabı da önümüzdeki günlerde yayınlanacak.

Türk Romanına Yeniden Bakmak

Sanat Araştırmaları Merkezi, Ümit Aksoy'un hazırlayıp sunacağı **Türk Romanına Yeniden Bakmak** başlıklı yeni bir program başlattı. 27 Aralık 2007 tarihinde başlayan programın ilk konuğu, "Tarih Yapmanın Bir Aracı Olarak Türk Romanı" başlığıyla Murat Belge idi. Program boyunca sırasıyla şu isimler konugumuz olacak:

Suha Oğuzertem-Huzur'dan Mahur Beste'ye; Tanpınar'ın Romanlarındaki Arzu Ekonomisine Psikanalitik Bir Bakış. **Yıldız Ecevit**-Cumhuriyet Dilinin Ötesinde Ne Var? Bir Muhalefet Biçimi Olarak Oğuz Atay ve Yusuf Atılgan Romanı. **Fatih Altuğ**-Batılı Romana Doğulu Kalmak: Bir Mümkünlük Olarak Roman Eleştirisi. **Nurdan Gürbilek**- Bir İmkân Olarak Politika: Türk Romanı ve Politik Sınırları. **Jale Parla**-Ahmet Mithat'tan Orhan Pamuk'a Üst Kurmaca Denemeleri. **Berat Atçıl**-Ötekinin Dili Ne Renk: Bilge Karasu Romanı Üzerine Düşünmek. **Nükhet Esen**-Anlatıyorum, Öyleyse Ne: Modern'den Post-Modern'e Anlatılabilsel Bir Bakış. **Sibel İrızık**-Türk Romanında Kadın Dilini (Yeniden) Düşünmek: (Halide Edip, Adalet Ağaoğlu, Latife Tekin). **Sadık Yalsızuçanlar**-Adalet Romanın (da) Bir Temeli Olabilir mi? **Orhan Koçak**-Edebiyat Ne İşe Yarar: Türk Romanındaki Arzu Politikasının İzinde.

TAM Balkan Tarihi Okuma Grubu

Fatma Sel Turhan'ın başkanlığındaki okuma grubunun amacı, orijinal metin ve belgeler ışığında Osmanlı dönemi Balkan coğrafyasına eğilmek, dönemi ve coğrafyayı içeriden tanımaya yönelik çalışmalarda bulunmak. Şu an çok parçalı bir kimliğe sahip olan bölgenin Osmanlı dönemindeki bütünlüklü ve çokkimlikli-çokkültürlü yapısını ortaya çıkaracak böyle bir okuma programı, konu hakkında yeni soruların sorulmasına ve yeni çalışmaların yapılmasına da imkân verecek. 15 günde bir toplanan grubun ilk toplantısı 19 Ekim 2007 Cuma günü yapıldı. Ayrıntılı bilgiye www.bisav.org.tr/haberler sayfasından ulaşılabilir.

KAM Diplomasi Grubu çalışmalarına devam ediyor

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin daha önce başlattığı ve ilk olarak Henry Kissenger'in *Diplomasi* adlı siyasi tarih eserinin ele alındığı bu çalışma ile, Yeni Dünya Düzeni'ne kadar geçen beş yüzyılı aşan tarih dilimi içinde, modern diplomasi, savaş ve barış güçleri arasındaki güç dengesinde yaşanan deneyimin nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına yönelik analitik ve eleştirel bir perspektif geliştirmek ve içinde bulunduğumuz geçiş dönemine ilişkin bir bakış açısı ortaya çıkarmak amaçlanıyor. Grup ilk toplantısını 1 Aralık 2007'de yaptı.

KAM Kadın Biyografileri Üzerinden Modernleşme Okuması

Nazife Şişman'ın danışmanlığında ve Sevinç Özcan'ın koordinatörlüğünde başlayan "Kadın Biyografileri Üzerinden Modernleşme Okuması" başlıklı atölye çalışmasıyla, 19. yüzyıldan itibaren kaleme alınan kadın biyografileri üzerinden modernleşmemizin farklı bir pencereden okuması yapılacak. 15 günde bir toplanacak olan grup ilk toplantısını 1 Aralık 2007 tarihinde yaptı.

Sabahattin Zaim: “Arayın, Bulun, Görüşün, Konuşturun!”

15 Ekim 2006 tarihinde Vakfımızın düzenlediği geleneksel iftar yemeğinin ardından, kütüphanemize kitap başlığında bulunan kişilere ya da yakınlarına plaket takdim edilmişti.

İlk plaket merhum Seyfettin Manisalıgil adına, kardeşi Azim Beye Prof. Dr. Sabahattin Zaim takdim etmişti. Aşağıda, merhum Sabahattin Zaim hocamızın plaket takdimi esnasında yaptığı kısa konuşmanın bant çözümü yer almaktadır.

Efendim,

Güzel bir Ramazan gecesinde, güzel insanların kurduğu bir güzel müessesede, sizler gibi güzel eşhas ile birlikte olmayı nasip ettiği için Cenab-ı Hakk’a hamdüsena olsun. Güzel müesseseleri kurmak çok önemlidir. Çünkü ferdi hareketler kısa ömürlüdür, biter. İnsan da biter çünkü. Ama insanlar müesseseler kurmuşsa ve o müesseseler bir hükmü şahsiyet ibraz etmişse, ilelebet devam eder. O güzel insanlar o hayra vesile olduğu için, hayırları inşallah Cenab-ı Hak indinde de makbul olur. Size bir misal: Orta Asya’da, Özbekistan’da bir medrese vardır; bir Arap medresesi. İbn Abbas sülalesinden gelenler kurmuşlar ve kurarken de dua etmişler. Demişler ki:

“Yarabbi! İnşallah bu müesseseyi ilâ yevmil kıyame (kıyamet gününe kadar) devam ettirir. Ve etmiş. Komünizmin en azılı dönemlerinde, Stalin zamanı da dahil, Orta Asya’da kapan-

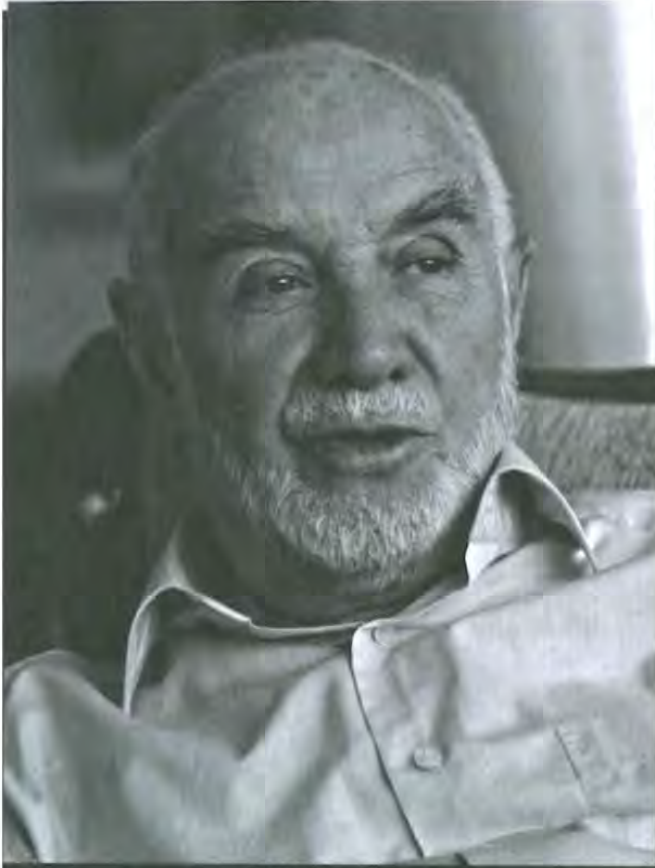
Sabahattin Zaim (1926-2007)

mayan tek müessese bu Arap medresesi olmuştur. Oradaki tüm din âlimleri bu müesseseden yetişmiştir. Hâlâ devam ediyor. Demek ki, hayır dualarla, ihlâs ile kurulan müesseseleri Cenab-ı Hak da korur. İnşallah bu müesseseler de, hayırlı dualarla, hayırlı evlatların ihlâsıyla kuruldukları için, ilâ yevmil kıyame devam edecektir. Buradan insanlar geçecektir. Bizler gibi daha nice nesiller gelecektir. Ama inşallah devam edecektir.

İşte bu akşam bu güzel müessese bir güzel iş yapıyor. Kitap verenlere, kitabı sevdirenlere, dağıtanlara, okutanlara ve muhafaza edenlere ödül veriyor. Efendim, kitap, güzel söz, hitap çok önemli şeylerdir. Rahmetli Süheyl Ünver hocamız vardı. Türkiye’de tıp tarihinin kurucularından. Çok muhterem bir zat, bir insan-ı kâmil, bir İstanbul beyefendisi. Kruvaze elbiseler giyen, uzun boylu, çok efendi, müeddep bir insandı. Dervişti ama kimse bilmezdi. Ben de kendisini çok severdim. Bir gün Kadıköy’de beraber yürüyoruz. Bana döndü, dedi ki: “Gençler yaşlıların yanına yanaşmalı, onları fikren soymalıdır. Soymalıdır ki, müktesebatları beraberinde gitmesin. İşte bugünkü Amerika beyin göçüyle dünyanın fikrini soyuyor.” Tabii bir latife de ekledi: “Zaten bunların babaları da gangsterdi” dedi. Demek ki yaşlıları konuşturmak gerektiği gibi, yaşlıların bıraktığını da okutmak lazım. Orada şunu da ekledi: “Yaşlıları konuşturmak gerekir, ama insanlar her zaman konuşmaz. Onların eşref saatini yakalayacaksınız. Ve bam

teline basacaksınız, konuşturacaksınız.” Onun için açık öğretimin, üniversitenin farkı budur. Şimdiki gençlere de tavsiyem şudur: İstanbul’da yaşıyorsunuz. İstanbul Türkiye’nin fikir membaıdır. Ulemanın, hocaların çoğu buradadır. Kimi yerin altında, kimi yerin üstündedir. Onlardan azamî istifadeye bakın; arayın, bulun, görüşün, konuşturun. Hem kendiniz istifade edin, hem topluma kazandırın onları.

Bir gün Trabzon’da, 70’li yıllarda, İslâm iktisadı ile ilgili bir konuşma yapmıştım. Orada meşâyihden Abdurrahman Efendi Hazretleri vardı. Rahmetli Özcan Bolcan da bizi götürdü, elini öptürdü hoca efendinin. O da konuşmayı kasetten dinlemiş. Ayrılırken “Bu konuşmalara devam ediniz” dedi. Zira Peygamberimiz buyurmuştur ki, “beyanda sihir vardır!” Söylenen bir söz suya atılan bir taş gibidir. Halkalar halinde yayılır, nereye ulaşacağını ancak Allah bilir. Dolayısıyla siz güzel konuşmalar yapınız. Güzel kitaplar yazınız. Güzel eserler veriniz. Onları ne zaman, nerede, kim okur Allah bilir. Belki ilâ yevmil kıyame devam edecektir. O yüzden denmiştir ki, insanlar bu dünyada seyyiat ve hasenatıyla ömrünü tamamlar. Tamamlayınca da amel defteri kapanır. Onun için Türkçede argoda bir kelime vardır. Bir adamı öldürdükleri zaman, defteri dürüldü derler. Bunun manası işte budur; yani amel defteri kapandı. Çünkü insan öldükten sonra, artık ne hayırda bulunabilir, ne de şerde. Ama denilmiştir ki, üç halde insanın amel defteri kapan-

maz. Bu söylediklerim bilinmeyen şeyler değildir. Hepiniz bunları biliyorsunuz. Zaten erenler şöyle söylemişlerdir: "Bu dünyada söylenmemiş söz yoktur." Ama yeni kılıflar, şekiller içinde tekrarlarız biz bunları. Dolayısıyla, *et-tekraru vel ahsen*. Güzel şeyleri de tekrarlamakta fayda vardır. Onun için tekrarlıyorum. Demek ki üç halde insanların amel defterleri

kapanmazmış. Birincisi, bu güzel eserleri yazanlar. Onların yazdıkları kitaplar okundukça, insanlar hay Allah razı olsun dedikçe, sanki o yazan şahıs yaşıyormuş gibi, ilâ yevmil kıyame amel defterinin hasenat kısmına yazılır. Yani muhasebe defteri açık kalıyor, pozitif kısmına ilave ediliyor. İkincisi, hayırlı asar bırakanlar. İnsanların istifade edeceği mektepler, hanlar, hamamlar, medreseler, köprüler, hastaneler vs. yapanların da, bu eserlerden insanlar istifade ettikçe, Allah razı olsun dedikçe, sanki hiç ölmemişler gibi, yine ilâ yevmil kıyame defterlerinin hasenat kısmına yazılır. Bir de canlı, hayırlı halefler, evlatlar bırakanların, o evlatlar güzel işler yaptıkça, kendileriyle birlikte ecadının da, babalarının da, annelerinin de hasenatına yazılmış olur.

İşte bu akşam böyle bir güzel gece yaşıyoruz. Güzel insanların kurduğu bu yerde güzel eserler verilmiş. Ve bu eserleri de ödüllendiriyor güzel kardeşlerimiz. Cenab-ı Hak, hem hayrı yapanlara, hem vesile olanlara, hayırlar ihsan etsin. Tabii en önemlisi de bu toplantıya katılanlara. Çünkü sizler gelmeseydiniz bu toplantılar yapılamazdı; ne ödül verilebilirdi ne de bir şey olurdu. Dolayısıyla sizler isimsiz kahramanlarsınız. Ve bu güzellikleri yaşatan insanlarsınız. Cenab-ı Hak cümlenize sıhhat, afiyet ve hayırlı ömürler nasip etsin. En önemlisi de rızasına nail eylesin inşallah diyorum. Esselamü aleyküm.

KAM Özel Etkinlik

Osmanlı Sonrası Türkiye-Güney Afrika İlişkileri İbrahim Resul

16 Kasım 2007

Değerlendirme: Z. Tuba Kor

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin 16 Kasım'da düzenlediği Özel Etkinliğin misafiri, Güney Afrika Cape Town Eyalet Başbakanı İbrahim Resul idi. Resul, İslâm dünyasının sayılı entelektüel ve siyasî liderlerinden biri; ayrıca küçük bir azınlığı oluşturan Müslümanların liderinin nasıl bir eyalet başbakanı ve ülkesinin önemli entelektüel ve siyasî şahsiyetlerinden biri olabileceğinin örneği. 15-17 Kasım'da düzenlenen Uluslararası Kudüs Buluşması için İstanbul'a gelen Resul, BSV'de yaptığı konuşmada -buluşmanın etkisiyle olsa gerek- Osmanlı sonrası Türkiye-Güney Afrika ilişkilerinden çok İslâm dünyasının bugün yaşadığı çıkmaza ve bu çıkmazdan kurtuluş için yapılması gerekenlere ilişkin dikkat çekici değerlendirmelerde bulundu. Bunu yaparken de, Güney Afrika'da oluşturdukları modelden Türkiye'nin uluslararası rolüne, Kudüs buluşmasına ilişkin gözlemlerinden daru'l-İslâm/daru'l-harp tartışmalarına, İslâm'ın ilk yıllarından Osmanlı'ya kadar çok geniş bir perspektifte konuyu ele aldı.

Resul, Türkiye'de 2007'de yaşananları çok yakından takip ettiklerini belirterek konuşmasına başladı. "Bugün Müslümanların pek çoğu bilgi sahibi ama hikmet sahibi değil; bir davaya kendini adanmış ama merha-

Resul, konuşmasında, bir devlet adamı olduğu halde siyaseti değil hikmeti öne çıkardı. Ona göre, bugün Müslümanların pek çoğu kendini bir davaya adanmış, bilgi sahibiler, ama hikmet ve merhamet sahibi değiller.

met sahibi değil" tespitinin ardından, Güney Afrika ve Mandela hikayesinin başarısının işte bu faktörlerin birleşiminden kaynaklandığı vurguladı. Kudüs buluşmasına ilişkin izlenimleri ise özetle şöyleydi: "Filistin davasının doğru olduğunda hiç şüphe yok; ancak haklılıkları konusunda dünya kamuoyunu ikna yöntemleri hikmetten uzak. Hiç kimse Filistinlilerin ve Müslümanların Mescid-i Aksa'ya bağlılıkları hususunda şüphe duymuyor. Ancak bu davaya adanmışlıkta bir şeylerin eksik olduğu aşîkâr; zira 50 senedir aynı duvara çarpıyoruz. Hayal kırıklığının nedeni, toplantıda konuşan Müslüman liderlerin Filistin mücadelesine dair yeterli hikmete ve merhamete sahip olmamalarıydı; ayrıca farklı bir açılım sağlama ve öfkelerinin kölesi olmama konusundaki yetersizlikleriydi."

Bu noktadan hareketle Resul, İslâm dünyası için bir örnek olarak gördüğü Türkiye'ye ilişkin şunları söyle-

di: "Bugünün dünyasında liderlik yapacak güçlü, zengin ve kendine güvenen bir Türkiye'ye ihtiyacımız var. Muhtemelen içerideki tartışmalardan, siyasi çekişmelerden dolayı Türkiye'nin dünyadaki büyük etkisini ve stratejik rolünü göremiyorsunuz. Türkiye ilk kez üç düzeyde (ekonomik, siyasi ve İslâmî) stratejik rolünü birbirine bağlama fırsatını yakaladı."

Türkiye'nin stratejik rollerine ilişkin ayrıntılı bir değerlendirmenin ardından Resul, Müslümanların en kutsal şehri olan Mekke'nin fetihle alındığını, Kur'an'da bundan bahseden Fetih Suresi'nde "Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik" buyrulan ilk ayetinin ardından müteakip ayetlerde savaştan hiç bahsedilmediğini, aksine Hudeybiye'de varılan anlaşmanın öne çıktığını vurguladı. Fetih Suresi'nden yola çıkarak şunları ekledi: "Allah, müminlerin savaşmak istedikle-

rini biliyor, eğer savaşsanız size zafer verecektim diyor; ama savaşmaktan alıkoydum, böylece siz inanan ve inanma ihtimali olanların hayatını kazandınız buyuruyor. Allah o gün mahzun olduğunu bildiği müminlerin kalplerine sükunet ve güven indirirken ve onları takva sözü üzerinde durdururken, inkâr edenlerin kalplerine cahiliyet taassubunu koyuyor. Bugün ise maalesef, dünyada sekine ve takva ile hareket edenlerle, cahiliyet taassubuyla dolaşanlar rollerini değiştirmiş durumda.

Güney Afrika'da Apartheid rejimine karşı verdikleri mücadelede "ezilenler arasında azamî birlik, en kötü düşmanın da azamî tecridi"ni temel düstur edindiklerini vurgulayan Resul'un sözleri, benzer mücadele veren Müslüman toplumlara da ışık tutabilecek mahiyettedir: "Tüm ezilenleri bir araya getiren geniş bir vizyon çerçevesinde ırk ayrımcılığına karşı çıkan, demokrasi ve birlik isteyen herkese bize katılın dedik. Bu geniş katılım sayesinde Güney Afrika mücadelesi dünyada kabul gördü. Irkçı rejim ile çıkar birlikteliği olanlarla konuştuk ve rejimi desteklemelerinin önüne geçmeye çalıştık. Bütün enerjimizi ise, en kötü düşmanın -ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ve Güney Afrika'da Apartheid rejiminin- tecridi için sarf ettik. Tüm düşmanlara karşı savaş vermek cesurca görünebilir; ancak Allah bizim İslâm için ölmemizi mi daha fazla istiyor yoksa İslâm'ı yaşamamızı mı? Bugün çoğumuz İslâm için ölmeye hazır; ancak çok azımız İslâm'ı yaşamanın, İslâm için ölmekten çok daha zor olduğunu farkında."

Başbakan iken karşılaştığı problemleri nasıl çözdüğüne de değinen Resul, buradan daru'l-İslâm/daru'l-harp tartışmalarına geçti: "Her şeyin iç içe geçtiği dünyada artık "daru'l-İslâm ve daru'l-harp" çıkmazından kurtulmalıyız. Biz Güney Afrika'da daru'-ş-şe-

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

ÖZEL ETKİNLİK

Uluslararası Burs ve Eğitim İnkânları	Muzaffer Senel-Mesut Özcan
	31 Ekim 2007
Osmanlı Sonrası Türkiye-Güney Afrika İlişkileri	İbrahim Resul
	16 Kasım 2007
İslâmotobi ve İngiltere Müslümanlarının Kimliği	Seyyid Rıza Amili
	7 Aralık 2007

TEZAT

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Reformu:	Feyzullah Yılmaz
Eleştirel Bir Yaklaşım	8 Kasım 2007
Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası Olarak Öcalan Krizi	Z. Tuha Kor
	13 Aralık 2007

Amili'ye göre, İslâmofobi bilinçsiz, kendiliğinden oluşan bir durum değil, aksine bilinçli olarak yayılan bir korkudur.

hade'yi kurduk; Müslümanların ve diğerlerinin inançlarını yaşadıkları bir güvenlik ve barış yeri oluşturduk. Unutmayalım ki Müslümanların en fazla sıkıntı çektiği dönemde 'Sizin dininiz size, onların dini onlarıdır' ayeti nazil oldu. Mümteherine Suresi'nin 8. ayetinde 'Allah sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.' buyruluyor. İşte bu daru'-ş-şehade paradigmasıdır."

Resul konuşmasını şu sözlerle tamamladı: "Bizim projemiz daru'-ş-şehade'yi, entelektüel olarak da İslâm medeniyetini kurmak olmalı. Kozmopolitanizm, insanların kaynaşması, fikir hürriyeti, sanat ve edebiyatın yayılması, bilimsel ve teknolojik tecrübeden korkmamak, içtihat, mantıklı düşünme ve icat yeteneği, entelektüel düşünce yeniden kök salmalı. Araplar bunu kaybetti; bu proje için farklı bir merkeze ihtiyaç var. Bunun nüvelerinin Türkiye'de ortaya çıktığını düşünüyorum; sorumluluğunuz büyük."

İslâmofobi ve İngiltere Müslümanlarının Kimliği Seyyid Rıza Amili

7 Aralık 2007

Değerlendirme: Vayse Kurt

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin Özel Etkinlik toplantılarının Aralık ayı konuğu Tahran Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Seyyid Rıza Amili idi. "İslâmophobia and English Muslim Identity" (İslâmofoby ve İngiltere Müslümanlarının Kimliği) başlıklı sunumunu *Double Discrimination* (Çifte Ayrımcılık)

terimi üzerinde temellendirerek, ayrımcılığın bir varyasyonu olarak İslâmofobinin sosyolojik yansımalarını ve hem Müslümanları hem de tüm dünyayı nasıl etkilediğini açıkladı. Konuşmasına küreselleşmenin kısa bir değerlendirmesi ile başlayan Amili, sunumunu şu üç soru çerçevesinde gerçekleştirdi:

1. Çifte Ayrımcılık ne demektir?
2. Çifte Ayrımcılık neden ve nasıl yerleşir?
3. Azınlık gruplarla çoğunluk arasındaki ilişkiler nasıl olmalıdır?

Küreselleşme sürecinde herhangi bir değişken unsurun diğer unsurları etkileme potansiyelini düşündüğümüzde, azınlık gruplarının izole edilmesi pek mümkün değildir. Almanya'da halkın %80'i, Amerika'da ise %95'i Müslümanlarla ortak bir yaşam alanını paylaşıyor. Almanlar ve Amerikalılar örneğinden yola çıkarak denebilir ki, bu bağlamda İslâmofobi sadece Müslümanları ilgilendiren bir konu değildir. Aynı mekanı paylaşan farklı değerler silsilesine ve yaşam pratiklerine sahip çeşitli inanç gruplarının nasıl birlikte barışçıl bir hayatı paylaşacakları ve topluma siyaseten veya sosyal olarak hâkim olan inanca sahip insanların azınlık durumundaki diğer inanç sahiplerine karşı tutumunun ne olduğu ve olacağı, söz konusu tutumu kimin ne şekilde ve niçin belirlediği gibi sorular Amili'nin sunumunun en önemli kısmını oluşturuyordu.

İslâmofobinin oluşmasında medyanın belirleyici rolüne vurgu yapan Amili, medyanın olayları "yeniden üretim" ve "yeniden sunum" süreçlerinden geçirerek olayları realiteden çok farklı yansıttığını ifade etti. Örneğin İran'da çok küçük bir grup olan Dervişler CNN'deki bir programda İran Müslümanları olarak lanse edildi. Aynı şekilde Bin Ladin, Müslümanların

temsilcisi olarak sunulmakta ve bir reaksiyon malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Zihinsel ayrımcılığa dayanan *çifte ayrımcılık*, bir kimşenin herhangi bir sebep olmaksızın suçlu olarak yargılanması anlamına gelmektedir. Bu durum sadece teoride kalan bir durum değil, pratik yansımaları da olan bir durumdur. Bu durumu besleyen en önemli etken ise *korkudur*. *Korku çevresinde* her şey mümkündür. Korkudan beslenen bir ortamda pozitif düşünceler, karşılıklı sivil diyalog mümkün değildir; çünkü önyargı düşüncelere hâkim olmuştur. İngiltere Müslümanlarının % 80'inin sosyal ayrımcılık tecrübesi yaşamış olması bunun önemli bir kanıtıdır.

Peki *çifte ayrımcılık* neden ve nasıl yerleşir? Burada en önemli etken, Amili'ye göre empati eksikliğidir. Feminist teoride kullanılan *Standpoint Teori* yani "kendini başkasının yerine koyarak düşünme" eksikliği bu noktada açıklayıcı olabilir. Amili'nin vurguladığı üzere, İngiltere'de yaşayan iki milyon Müslümanın terörist olarak algılanması hafife alınacak bir şey değildir. İki milyon 'terrorist'in yaşadığı bir yerde emniyet hissetmek mümkün değildir. Korku ve endişenin hâkim olduğu ortam, en çok savaş tüccarlarının işine gelmektedir. Savaş tüccarlarının para sirkülasyonunu besleyen ve bu tüccarların bilinçli olarak yaydığı bir korkudur. Dolayısıyla İslâmfobi bilinçsiz, kendiliğinden oluşan bir durum değil, aksine bilinçli olarak yayılan bir korkudur.

Amili'ye göre meselenin çözümü için politik alan çok zayıf ve yetersiz. Hükümetler korku politikalarını besleyen tutum, davranış ve tavırları problemin karmaşıklaşmasına neden olmaktadır. Amili, siyasî alanın bu zayıflığına karşın entelektüellerinden soğukkanlı davranmak ve toplumdaki gerilimi azaltmanın yolunu aramak yerine tansiyonu artıran bir tutum takın-

malarını da problemin önemli bir parçası olarak vurgulamaktadır. Üçüncü bir etken olarak söz konusu ortamdan dolayı insanların rasyonel düşünemediğini belirten Amili, bilinçli ve art niyetli yaklaşımların kolay kolay törpülenemeyeceğini vurguladı. Bu art niyetli yaklaşım ve davranışların gittikçe kolektif bir hale dönüşmekte olduğunu belirten Amili, bu gidişatın sonucunun rövanş kültürü olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojik olarak İslâmfobinin üç temel yansımasından bahseden Amili'ye göre bunlar: Müslümanlara biçtikleri misyonu Müslümanlara da kabul ettirmek, Müslümanlar çerçevesinde bir korku çevresi yaratmak ve kendi halklarına yönelik korku siyasetine dayalı kamu politikaları oluşturmak. Amili soruna çözüm olarak savaş, korku ve önyargı çerçevesinde değil hukuk merkezli bir yapılanmaya gidilmesinin zorunlu olduğunu belirtti. Bu yapılanma için de en önemli şey bilgi/bilgilenme sürecini işletmek olduğun altını çizdi.

Müslümanların azınlıkta olduğu Batı toplumlarında ayrımcılığa tâbi tutulmaları bütün kamuya yayılma potansiyeli taşımaktadır. Amili'ye göre sorunu aşmak için *çifte ayrımcılık* durumunu karşılıklı tanınmaya çevirmek zorundayız. Tanınmayan unsurun izole edilmesi ve uç bir konuma itilmesi kaçınılmaz olduğunu vurgulayan Amili'ye göre, bugün Müslümanların uçlarda gösterilmesi, tanımama tutumunun ve yanlış konumlandırma siyasetinin bir sonucudur. Ayrıca Amili'ye göre azınlık ve çoğunluk kesimlerinin "kaybet-kaybet" politikası yerine "kazan-kazan" politikasını benimsemeleri korkunun bertaraf edilerek iletişime geçmenin başlangıç noktası olabilir.

KAM Tezat

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Reformu: Eleştirel Bir Yaklaşım

Feyzullah Yılmaz

8 Kasım 2007

Değerlendirme: Lütfi Zafer Soylu

KAM-Tezat tartışmaları serisinde, Feyzullah Yılmaz'ın İsveç Linköping Üniversitesi, Uluslararası ve Avrupa İlişkileri Bölümü'nde hazırladığı yüksek lisans tezi tartışıldı.

Yılmaz, konuşmasına tezin teorik altyapısını ve hangi metodolojiyi izleyerek tez çalışmasını tamamladığını açıklayarak başladı. Uluslararası ilişkiler teorilerinden Eleştirel Teori'nin Neo-Gramşçıyan ve Frankfurt Okulu boyutlarını teorik çerçeve olarak kullanan Yılmaz, tezinde bir uluslararası sistem içindeki kurumların/ör-gütlerin, örneğin Birleşmiş Milletler'in, yapıyla yani uluslararası sistemle, birlikte nasıl dönüştüklerini ve değiştiklerini açıklamaya çalışıyor. Yılmaz çalışmanın ikinci kısmında ise hususen, Birleşmiş Milletlerin sadece bir organının, yani Güvenlik Konseyi'nde (GK), neden reform yapılamadığına değiniyor.

Yılmaz'ın temel argümanı, seçtiği teorik tercihinin de temel varsayımlarıyla bağlantılı olarak, uluslararası sistemdeki (yapıdaki) değişim nihayete ermeden, onun içindeki diğer unsurların, kurumların değişiminin de nihayete ermesinin mümkün olmadığıdır. Buna göre, bir kurumun dönüşümünün tamamlanması, o kurumun kendisinin de içinde bulunduğu yapının

Yılmaz, BM'de geniş kapsamlı bir reform için uluslararası yapının dönüşümünün tamamlanmasının beklendiğini vurguladı.

dönüşümünün tamamlanmasından bağımsız bir süreç olmamakta ve dolayısıyla da kurumun, yani Güvenlik Konseyi'nin, kendi dönüşümünün sağlanması mümkün gözükmemektedir. Yılmaz'a göre uluslararası sistemde sistemik bir değişim tamamlanmadan o sistemi ayakta tutan organların yapısının değişmesi zordur.

Konuşmasında Yılmaz, Birleşmiş Milletler bünyesinde, özel olarak reform konusu ile ilgilenmek üzere kurulmuş olan Açık-Uçlu Çalışma Grubunun (Open-Ended Working Group) kuruluşundan bu yana geçen 14 yılda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde nasıl ve neden reform yapılamadığını açıklamaya çalıştı. Yılmaz, incelediği Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1996, 1997, 2000 ve 2006 yıllarında yayınladığı basın bildirileri ve bu bağlamda üye devletlerin konu hakkındaki 337 bildirilerinden yola çıkarak konuya açıklık getirmeye çalıştı. Yılmaz'a göre Birleşmiş Mil-

letler nezdinde yapılan tartışmalar, Güvenlik Konseyi reformuna ilişkin başarılı bir dönüşümü gerçekleştirebilmekten uzaktır. Yapılan tartışmalar zamanla kısır döngüye dönmüştür. Soğuk Savaş'ta kalan uluslararası yapıdaki değişim tamamlanmadan Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarda yapılan değişiklikler sona ermez. BM Güvenlik Konseyi reformu ancak bu değişim süreci sonuçlandıktan sonra gerçekleşme imkânı bulabilir.

Yılmaz, çalışmasının sonunda vardığı ampirik sonuçları bizlerle paylaştı. Yılmaz'a göre bu ampirik sonuçları şöylece sıralayabiliriz: 1) Üye devletler, yapısal bir dönüşümün yaşandığını düşünmektedirler. 2) Mevcut dünya düzeni hegemoniktir; fakat zayıflayan bir hegemonya söz konusudur. 3) Hegemonik olduğu için, her ne kadar zayıflayan bir hegemonya dahi olsa, içerisinde karşı-hegemonik potansiyeli de barındırmaktadır. 4) Bu karşı-hegemonik potansiyelin yansımaları Birleşmiş Milletler nezdinde, Güvenlik Konseyi reformu tartışmalarında da gözlemlenebilmektedir. 5) Fakat bu karşı-hegemonik potansiyelin, henüz bir tarihsel blok oluşturabilecek olgunluğa ulaşmadığı görülmektedir. 6) Tarihsel Blok, yapısal dönüşümün

yaşandığı ve bunun yeni bir alternatif dünya düzeninin kurulumuna doğru evrildiği noktasında önemli göstergelerden biridir. Bu bağlamda, Yılmaz'ın da konuşmasında vurguladığı gibi, onun eksikliğinin, yapısal dönüşümün tamamlanamamasında da önemli etkenlerden birisi olduğu söylenebilir.

Yılmaz'a göre, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi reformu konusundaki mevcut durağanlık devam edecek gibi gözükmez; çünkü dinamik ve değişim içerisindeki bir yapının içinde yer alan aktörler, yarının güç dengelerinin, yeni bölgesel veya küresel aktörlerinin alacakları durumları görmeden, reform sürecini sonlandırmak, yani o yapının kurumlarında yaşanan değişimi sabitlemek istememektedirler. Bu noktada, üye devletlerden gelen yoğun taleplere bağlı olarak, Güvenlik Konseyi'nin yapısında belki geçici bazı değişimlerin yapılabileceği ileri sürülebilir; fakat bu da büyük çaplı bir değişiklik için değil, ancak bazı küçük ayarlamalar için söz konusu olabilir. Daha geniş kapsamlı bir reform için uluslararası yapının dönüşümünün tamamlanmasının beklendiğini vurgulayan Yılmaz'ın sunumu soru-cevap kısmındaki dinleyicilerden gelen yorumlar ve sorularla nihayete erdi.

Sebeb Ey

Erdem Bayazıt

“Fetih Gemuhluoğlu’nun aziz anısına”

Ürpertir tabiat üfleyince rüzgârı derin gök soluğu
Ulu ses dokununca çarka
Düşer ölümün gölgesi eşyaya.

Başlar eşyada hareket kurtulmak için kendinden
Daha öteye geçmek için arınmak gibi elbiseden
Yakalar ölümsüzlüğün sonsuz ipini
Sonra ses olur
Zamanın idrak incisi ses döner döner döner de
Yönelir sebebe
Sebeb ey.

MAM Dîvan Toplantıları

Almanya'da İslâm Din Dersi: Talepler Uygulamalar Tartışmalar

Yaşar Sarıkaya

29 Eylül 2007

Değerlendirme: Halis Kaya

Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından tertip edilen Dîvan toplantılarının Eylül ayındaki konuğu Dr. Yaşar Sarıkaya "Almanya'da İslâm Din Dersi: Talepler, Uygulamalar, Tartışmalar" başlıklı çalışmasını katılımcıların bilgisine sunarak, katkı ve tartışmalarına açtı. Sarıkaya, 2.2 milyonu Türk olmak üzere 3 milyondan fazla Müslüman'ın yaşadığı Almanya'da ilk ve orta dereceli okullara giden Müslüman öğrenci sayısının 800.000 civarında olduğunu belirterek konunun önemini ortaya koydu. Almanya'da anayasada yer alan dinsel cemaate dayanan din dersi, eğitim-öğretimin bir parçası olarak ders programlarında yer aldığından, Müslüman çocuklar için de kendi dinlerini öğrenebilecekleri bir İslâm din dersinin, 1970'li yılların sonlarından itibaren din, eğitim ve siyaset gündemine girmeye başladığını söyleyen Sarıkaya, aradan geçen çeyrek asırdan sonra ve bu zaman zarfında dile getirilen talepler ve yapılan hukukî, siyasî ve pedagojik tartışmalar sonunda artık hemen herkesin, okullarda İslâm din dersi verilmesi gerektiği noktasına geldiği tespitinde bulundu. Bugüne gelindiğinde İslâm din dersinin anayasa ve eyalet yasaları çerçevesinde okul-

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

DİVAN TOPLANTILARI

Almanya'da İslâm Din Dersi: Talepler Uygulamalar Tartışmalar	Yaşar Sarıkaya 29 Eylül 2007
---	---------------------------------

TEZGÂHTAKİLER

İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi	Bilal Aybakan 13 Kasım 2007
--	--------------------------------

Çatışmanın Dinamikleri: Din ve Felsefe Ulaşılmazlığı Üzerine	Z. Tuha Ker 11 Aralık 2007
---	-------------------------------

PANEL

Modern Döneme Geçişte İslâmî İlimler Tasavvuru	20 Ekim 2007
--	--------------

larda verilir verilemeyeceği tartışmaları büyük ölçüde geride kalmış olup, artık ders programları, ders kitapları, öğretmen yetiştirme gibi mahiyetle ilgili sorular ağırlık kazanmış bulunmaktadır.

Almanya'da İslâm din dersi, henüz teşekkül dönemini yaşamakta olduğundan, konu hakkında sürekli bir değişim ve gelişmenin var olduğunu belirten Sarıkaya, yaptığı çalışmada Almanya'da din dersinin statüsünü, İslâm din dersinin tarihi gelişimini, bugünkü durumunu, mevcut uygulamalar ile tartışmaları, en son bilgiler ışığında ele aldığına dikkat çekti.

Almanya'da din dersinin yasal dayanağı, Alman Anayasası'nın 7. maddesidir. Adı geçen maddenin 3. fıkrası, din dersinin ilk ve ortaöğretim okullarının ders programlarında yer alan bir ders olduğunu; dersin, devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydıyla dinsel kuruluşların temel ilkeleri ile uyum içinde verilme-

Sarıkaya'ya göre, Almanya, İslâm din dersinden, Türk ve Arap İslâm anlayışlarından arındırılmış bir Alman İslâmı'nın (Deutscher Islam) oluşumuna aracılık etmesini beklemektedir.

si gerektiğini hükme bağlar. Devlet dersin içeriği, kapsamı ve konularına tarafsızlık ilkesi gereği karışmaz; bu yetkiyi dinî cemaatin sorumluluğuna bırakır. Dinî cemaat, dersi kendi inanç ilkeleri çerçevesinde verir; tarafsız olmak ya da sadece bilgi vermekle mükellef değildir.

Almanya'da anayasanın öngördüğü anlamda din der- si Katolik ve Protestan öğrenciler için ayrı ayrı verilmektedir. İslâm din dersi konusunda ise hukukî tartışmalar devam etmektedir. Bugüne kadar -Berlin Eyaleti'nde faaliyet gösteren Islamische Föderation istisna- hiçbir Müslüman cemaate, çeşitli nedenlerle, dinî cemaat statüsü verilmediğinden anayasanın tanımladığı çerçevede bir İslâm din dersi henüz söz konusu değildir.

Yetmişli yıllardan itibaren örgütlenme ve faaliyet düzeyleri artmaya başlayan Almanya'daki göçmen Müslüman cemaatler, camilerde Kur'an dersleri vermeye başladıktan sonra konu Alman kamuoyunun gündemine gelmiştir. "Koranschule"nin yani bahsettiğimiz Kur'an kurslarının gittikçe, küçük çocukların dayakla eğitildiği, rahle önlerinde dizüstü çöktürülerek okutulduğu, kendilerine anlamadıkları duaların ezberlettirildiği, aşırı din anlayışlarının endoktirine edildiği olumsuz bir mekân olarak anılması yaygınlık kazanmıştır. Daha sonra bu olumsuz sıfatlara, Müslümanların Alman toplumuna uyumuna engel olma nitelemesi eklenmiştir.

Bireysel düzeyde dile getirilmeye başlanan, daha sonra örgütsel anlamda girişimler haline gelen ve 90'lı yıllarda ise çatı örgütlerce sahiplenilerek Alman makamlarına iletilmeye başlanan İslâm din dersi talebini, Kuzey Ren Vestfalya'da resmî olarak gündeme getiren ilk kişi, Islamisches Weltkongress adlı bir kuruluşun temsilcisi olan Boşnak kökenli Alman Müslüman M. Sa-

lim Abdullah'tır. Abdullah 1978'de, o dönemin aktif örgütlerinin desteğini alarak Müslüman velilerle yaptığı bir anketin sonucunu Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na sunmuştur. Bu anketin önemli sonuçlarından biri, ebeveynlerin okullarda kendi çocukları için din dersi istediğidir. Bunun üzerine ilk resmî girişimler Kuzey Ren Vestfalya'da başlatılmıştır. Aralık 1979'da bu amaçla Soest'ta bir çalışma grubunun oluşturulması kararlaştırılmıştır. 1987-89 arası anadil dersleri kapsamında İslâm din dersi (Türkler için Türkçe, Araplar için Arapça olarak) bazı okullarda deneme mahiyetinde verilemeye başlanmıştır.

Hamburg Eyaleti ise din dersi yerine *dinlerarası din dersi* (interreligiöse Religionsunterricht) adında *çok-dinli* bir ders tercih ederken, Brandenburg eyaleti, din dersi yerine din ve ahlâk bilgisi vermekle sınırlı bir derse izin vermiştir.

Kuzey Ren Vestfalya eyaleti ise meseleyi, anayasaya sadakatleri konusunda tereddüt edilen Müslüman cemaatlerin eline teslim edilemeyecek kadar önemli olarak değerlendirmektedir. Diğer eyaletler de aşağı yukarı aynı görüştedir. O halde bu iş, din dersini cemaatin aktif katılımı koşuluna bağlayan anayasa hükmü çerçevesinde nasıl çözülecektir? Bölük pörçük, temsil güçleri bilinmeyen Müslüman cemaatleri muhatap almak şu aşamada mümkün olmadığı görüşünden hareket ederek, niyetleri ve faaliyetleri hakkında tereddütsüz güven duyulan ve temsil gücü olan Müslüman bir cemaat çıkıncaya kadar, bu işi devlet üstlenmesi gerektiği yönünde bir görüş ve uygulama meydana gelmiş durumdadır. Dolayısıyla Alman Anayasası'nın tanımladığı din dersi kategorisinde karşılığını bulan bir İslâm din dersi uygulaması henüz mevcut değildir. Bununla beraber son yıllarda Baden-Württemberg, Rheinland-Pfalz, Bavyera ve

Niedersachsen eyaletleri bir ara çözüm üzerine inşa edilen projeleri denemeye başladılar. Muhatap dinî cemaat olarak, Müslüman cemaatleri temsilen kurulan üst bir danışma kurulunun, sınırlı oranda ve sadece danışma mahiyetinde de olsa projelere katılımı sağlanmıştır.

Farklı isimler altında uygulanan İslâm din dersi projelerin hepsinin organizasyonu, programı, araçları ve amaçları hemen hemen aynıdır:

1. Ders dili Almancadır.
2. Yönetim ve denetim eyalet eğitim (ve kültür) bakanlığıdır.
3. Müfredat ve program, devletin denetiminde hazırlanmaktadır.
4. Öğretmenler devlet tarafından seçilmekte ve görevlendirilmektedir.
5. Hiçbiri Alman Anayasası'nın tanımladığı statüye tam manasıyla sahip değildir.
6. Resmî olarak dile getirilen amaçlar ise şunlardır:
 - Dінlerarası diyalog ve hoşgörü
 - Alman toplumuna uyuma katkı
 - Almanca bilgisini geliştirmek

Bu ana amaçlar konusunda Alman politikacılar, eğitimciler, hukukçular ve teologlar arasında adeta bir mutabakat vardır. Bununla beraber bu amaçlara ek olarak gündeme getirilen başka beklentiler de vardır. Bunlar arasında özellikle siyasetçilerin dile getirdikleri, Kur'an kursları ve camilerin çocuklar üzerindeki etkisini kırmak en dikkat çekenidir. Bu projelerden bir diğer beklenti ise, ki bu özellikle bazı siyasiler tarafından dile getirilmektedir, İslâm din dersinin Türk ve Arap İslâm anlayışlarından arındırılmış bir Alman İslâmı'nın (Deutscher Islam) oluşumuna aracılık etmesidir.

Dr. Sarıkaya sunumunun sonuç bölümünde ise Almanya'da son yıllarda uygulamaya konulan İslâm dersi projelerinin hiçbirinin, bu ülkenin anayasasının tanımladığı manada tam bir din dersi statüsüne sahip olmadığını ve Alman Anayasası'nın öngördüğü bir İslâm din dersinin kısa vadede konulma ihtimalinin de şu aşamada zayıf olduğunu belirtti. Toplantı dinleyicilerin soru ve katkılarıyla sonuçlandı.

MAM Tezgâhtakiler

İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi Bilal Aybakan

13 Kasım 2007

Değerlendirme: Ahmet Aydın

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgâhtakiler toplantılarının Kasım ayı konusu Marmara Üniversitesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı hocalarından Prof. Dr. Bilal Aybakan idi. Aybakan bu oturumda, İz Yayınları arasında çıkan *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi* adlı yeni kitabını bizlerle paylaştı. Sunumuna, İmam Şâfiî'nin hayatı ve fıkıh anlayışının oluşum sürecini konu edinen bu eseri hazırlamaya kendisini yönelten saiklere kısaca değinerek başlayan Aybakan, bu noktada, başta oryantalistlerin konuyla ilgili muasır çalışmaları olmak üzere, Müslüman araştırmacıların son yıllarda, İslâmî ilimlerin teşekkül devresi olan hicrî ikinci asra ve bilhassa Şâfiî'ye yönelik ilgileri üzerinde kısaca durdu.

Aybakan'a göre, Şâfiî'nin İslâm fıkıh tarihindeki konumu, Ehl-i Hadis'in düşüncesini sistemli hale getirmekten daha fazla bir önemi haizdir.

Şâfiî'nin fıkıh düşüncesinin oluşumu ve gelişimini, yetiştiği ilmi ve siyasi ortamla paralel olarak izlemeye çalışan Aybakan, onun yetiştiği bölge ve ilmi çevreler ile ders aldığı hocaları tanıttı.

Hayatına bakıldığında, h. 150 yılında Gazze'de doğan Şâfiî'nin çocukluğunu Mekke'de geçirdiği ve ilk eğitimi burada aldığı görülmektedir. Şâfiî'nin Mekke'de ikamet ettiği sırada dönemin merkez şahsiyetlerinden bir olan Süfyan b. Uyeyne'den ders alması ve bu dönemde Mâlik'in *Muvatta*' adlı eserini ezberlemesi onun ilmi serüvenindeki önemli köşe taşlarından. Şâfiî'nin *Muvatta*'ı hıfz etmeye götüren süreç, muhtemelen Medine'ye Mâlik'in yanına gitmeye karar vermesinde de rol oynamıştır. Şâfiî, farklı rivayetler bulunmakla birlikte, yaklaşık yirmi yaşlarındayken Mekke'den Medine'ye gitmiş ve burada Mâlik'in talebelerinden biri olmuştur. Şâfiî'nin hayatında en uzun müddetle yanında kaldığı hocasının Mâlik oluşu dikkat çekicidir. Burada Şâfiî, Mâlik'in fıkhi görüşlerini öğrenme ve Medine ulemâsı arasındaki ihtilaflı konuları kaydetme fırsatı bulmuştur. Mâlik'in vefatı üzerine buradan ayrıldığı anlaşılan Şâfiî'nin kısa bir dönem Yemen'e gittiği ve burada resmî bir görev aldığı anlaşılmaktadır. Aybakan, Şâfiî'nin Yemen'de kaldığı sürenin ve hayatının bu kesitine dair olayların hangi döneme denk geldiğinin tam olara tespit edilemediğine dikkat çekmektedir.

Yemen'den sonra Necrân'a giden Şâfiî, burada siyasi bir komploya maruz kalmış ve dönemin halifesi Harun er-Reşid'in huzurunda yaptığı etkili konuşma sayesinde öldürülmekten kıl payı kurtulmuştur. Öte yandan bu olay onun hayatındaki dönüm noktalarından birine vesile olmuş ve Şâfiî burada Ebû Hanife'nin önde gelen öğrencilerinden biri olan İmam Muhammed ile tanışmıştır. Yargılanmasının ardın-

dan muhtemelen Bağdat'ta bir müddet göz hapsinde tutulan Şâfiî, burada İmam Muhammed'in derslerin devam etmiş, bir yandan da onun kitaplarını temin edip ezberlemiştir. Aybakan Şâfiî'nin birkaç defa Bağdat'a geldiğinden bahseden kaynakların, bu seyahatlerin hangi zamanlarda gerçekleştiği noktasında farklı bilgiler verdiğini belirtmekte ve Şâfiî'nin Bağdat'a farklı zamanlarda birden çok gitmiş olabileceğini ileri sürmektedir.

Şâfiî'nin Bağdat'a gelişi o dönemde, Ehl-i Rey karşısında Ehl-i Hadis adına önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Şâfiî'nin İmam Muhammed'in en meşhur öğrencilerinden Bısr b. Gıyâs el-Merisi (h. 218) ile yaptığı münazaralarda elde ettiği başarılar Ehl-i Hadis'in safını kuvvetlendirmiştir. Onun gelişi sonrasında Hanefî ders halkalarının sayısında görülen azalma, bu kuvvetlenmenin tezahürlerindendir. Aybakan, İmam Muhammed sonrasında Bağdat'ta onu temsil edecek birikimde ve kabiliyette bir öğrencisinin bulunmayışı ile bu durumu ilişkilendirmekte ve bu görevin Bısr'e düştüğünü ifade etmektedir.

Özetle ilk eğitimini Mekke'de aldığı bilinen Şâfiî'nin, önce Medine'de İmâm Mâlik'e talebelik yaptığı, sonrasında da Bağdat'ta İmam Muhammed kanalıyla Ebû Hanife'nin fıkını tahsil ettiği görülmektedir. İlim merkezlerine yaptığı seyahatler ve döneminin önde gelen fakihlerinden aldığı dersler, Şâfiî'nin farklı fıkıh çevrelerini tanımasına ve kendi fıkıh anlayışını oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Mâlik'in vefatından sonra Irak'a giderek, burada Hanefî birikimini öğrenen Şâfiî'nin ilk zamanlarda Mâlik'i bu bölgede savunmaya çalıştığı fakat daha sonra her iki düşünce-nin de kendine göre üstün yanlarını gördüğü anlaşılmaktadır.

Şâfiî'nin seyahatlerinin son durağı Mısır olmuştur. Onun Mısır'a gidişinde, o dönemde Bağdat'ın muhasara altına alınmasının ve buradaki iktidar mücadelesinin yarattığı olumsuz şartların önemli rol oynadığı söylenebilir. Şâfiî'nin Mısır'a gidişi, onun fıkıh düşüncesinde iki farklı dönemi ifade eden *kavl-i kadim* ile *kavl-i cedid* kavramları arasındaki ayrışmanın merkez noktasını teşkil eder. Şâfiî, vefat edene dek (h. 204) yaklaşık dört yıl kadar kaldığı Mısır'da, bir yandan oluşturduğu ilim halkasında dersler vermeyi sürdürürken diğer yandan da yoğun bir telif faaliyeti içerisinde girmiştir. Başta en kapsamlı eseri *el-Ümm* olmak üzere günümüze ulaşan tüm kitaplarını bu yıllarda yazması, Mısır'da geçirdiği bu dönemin onun hayatındaki yerini gösterir mahiyettedir. Aybakan, Şâfiî'nin hayatının son yıllarındaki sözü edilen bu faaliyeti, onun Mâlik ve Ebû Hanife'nin fıkıh anlayışları arasında yaptığı "özgün bir sentez" olarak değerlendirmektedir.

Günümüze ulaşan eserlerinde Şâfiî'nin *kavl-i kadim*'ine dair az sayıda görüşün naklediliyor olması, *kavl-i kadim* ile *kavl-i cedid* arasında bir mukayese yapılmasını zorlaştırmaktadır. Zira Şâfiî mezhebi içerisinde onun Mısır döneminde ortaya koyduğu görüşleri (*kavl-i cedid*) temel alınmaktadır. Bununla birlikte Mısır dönemine ait fikhî görüşlerini ifade eden *kavl-i cedid*'in, geçmişteki fikirlerinin (*kavl-i kadim*) tamamen reddi ve bu açıdan onun fıkıh düşüncesinde yaşanan derin bir "kırılma" olarak değerlendirilmesi hatalı olacaktır. Yukarıda işaret edildiği üzere bu ikisi arasında bir mukayese zor olmakla birlikte, Aybakan yaşanan bu sürecin köklü bir değişim olarak değil, *kavl-i kadim* üzerinde yapılan bir "revize işlemi" mahiyetinde görülmesi kanaatindedir. Ayrıca Şâfiî'nin

fikhî görüşlerinin kısmen değişmesi anlamına gelen bu durum Aybakan'a göre, onun Irak bölgesindeki fıkıh anlayışının Ehl-i Hadis tarafından birtakım konularda haksız bir şekilde tenkit edildiği kanısında olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Şâfiî'nin İslâm fıkıh tarihindeki konumu, Ehl-i Hadis'in düşüncesini sistemli hale getirmekten daha fazla bir önemi haizdir. Şâfiî yaşadığı dönemde Ehl-i Hadis'in "nâsıru'l-hadis" lakabını vereceği kadar takdir edilen bir şahsiyet olsa da düşüncesi, Ebû Hanife ve Mâlik'in bir sentezinden hareketle teşekkül etmiştir.

Şâfiî'nin fıkıh düşüncesinin oluşumuna dair izlerin, onun ilmî çevrelerle kurduğu ilişkilerle irtibatlandırılarak takip edilmeye çalışıldığı toplantı, katılımcıların soru ve katkılarıyla sona erdi.

Çatışmanın Dinamikleri: Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine

Fehrullah Terkan

11 Aralık 2007

Değerlendirme: M. Cüneyt Kaya

Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Tezgâhtakiler toplantı dizisi çerçevesinde Aralık ayında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Dr. Fehrullah Terkan, *Çatışmanın Dinamikleri: Din ve Felsefe Uzlaşmazlığı Üzerine* isimli eserinin (Elis Yayınları, Ankara 2007) temel iddialarını dinleyicilerle paylaştı.

Terkan'ın başlıca iddialarından birisi, filozofların uzlaştırma olarak sunulan görüşlerinin aslında dini felsefe içinde açıklama çabasından ibaret olduğu yönündeydi.

Din ve felsefe ilişkisine dair gerek Türkçe gerekse yabancı dillerdeki literatürün büyük oranda filozofların felsefe ile dini uzlaştırmaya yönelik çabalarına odaklandığına dikkat çeken Terkan, kendisinin söz konusu kitabında temelde, filozoflar cihetinden bir uzlaştırma çabasının bulunmadığını iddia ederek, geleneksel dinî tasavvurun temsil gücü yüksek bir örneği olarak kabul ettiği Gazzâlî'nin düşünceleri çerçevesinde dinin felsefeyle uzlaşmaz görüldüğü noktaları irdelemeye çalıştığını belirtti.

Çalışmasında önce Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün din telakkilerini ve din ile felsefe arasında öngördükleri ilişkileri ele alan Terkan, ardından Gazzâlî'nin felsefe eleştirisinin temel dayanaklarını tespit etmekte ve nihayetinde bu iki tutumu bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Terkan'ın başlıca iddialarından birisi, filozofların "uzlaştırma" olarak sunulan görüşlerinin aslında dini felsefe içinde açıklama çabasından ibaret olduğu ve dine, hakikati felsefeye kıyasla daha alt seviyede izah ve izhar eden bir olgu olarak baktıkları yönündedir. Filozofların teorisinde hakikat, kesin kanıtlamaya yani *burhana* dayanan felsefe, ya da teorik ve pratik erdemlere bilfiil sahip olan filozofun tekeliyle, din sadece bu "üst düzeydeki" hakikatin sembolik ifadesinden ibaret olup yegâne işlevi, hakikati "semboller" yoluyla halkın anlayabileceği seviyeye indirmek ve toplumsal düzeni/sürekliliği sağlamaktır. Hakikatin tekliği ve insanların idrak kapasitelerinin farklılığı ön kabullerine dayanan filozofların bu öğretisi, Terkan'a göre din ile felsefe arasında bir uzlaşmaya varma çabasından ziyade, dini felsefenin maddünü olarak değerlendirme anlamına gelmektedir. Zira onlar kendi yaklaşımları çerçevesinde bir din tanımı ortaya koymaktadırlar ve bu tanım doğrultusunda dini yerleştirdikleri konum -zaten felsefe ile dini eşit sevi-

yede görmedikleri için- herhangi bir uzlaştırma çabasını gerektirmemektedir.

Terkan'ın da işaret ettiği üzere, Gazzâlî'nin filozoflara yönelik eleştirisi de tam olarak bu noktadan hareket etmektedir. Filozofların dini felsefe karşısında "küçümseyen" tavırlarının temelinde Tanrı tasavvurlarının bulunduğu gerçeğinin farkına varan Gazzâlî, filozofların âleme hiç müdahale etmeyecek kadar onun ötesinde olduğunu savundukları Tanrı tasavvurunun, Kur'ân'da insanlara inanmaları için sunulan her şeye gücü yeten, irade sahibi, her şeyi bilen ve ahirette de mümin kullarını mükâfatlandırıp kendisine isyan edenleri cezalandıracak olan Allah tasavvuruyla çeliştiğini düşünmektedir. Tanrı tasavvurlarındaki bu farklılık, Gazzâlî açısından dinin insan için taşıdığı anlam ve önemin tespitinde de filozoflar ile meseleye din cephesinden bakanlar arasında derin bir uçurumun oluşmasına yol açmaktadır. Meseleye din zaviyesinden yaklaşanlar için din, insanla Allah arasında kurulan sıkı ilişkinin ve insanı dünya ve ahiret mutluluğuna götüren sağlam ve sarsılmaz bir yolun adıyken, filozofların gözünde din sadece hakikatin sembol ve örneklemelerle anlatımından ibaret hale gelmekte ve tüm insanlık yerine sadece sıradan halka hitap eden bir olguya indirgenmektedir.

Terkan'ın Gazzâlî bağlamında dinin felsefeyle ilişkisindeki çatışma olgusunun temelinde yatan dinamikleri ayrıntılı bir şekilde irdelediği yaklaşık bir saat süren sunuşu, katılımcıların soru ve katkılarıyla zenginleşen zevkli bir tartışmayla nihayete erdi.

MAM Paneli

Modern Döneme Geçişte İslâmî İlimler Tasavvuru

20 Ekim 2007

Değerlendirme: Ali Taşçıoğlu

Modern döneme geçiş sürecinde İslâm dünyasında ortaya çıkan birçok değişiklik içerisinde İslâmî ilimler alanındakiler özellikle dikkat çekmektedir. 19. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan zaman diliminde, başta Osmanlı coğrafyası olmak üzere İslâm dünyasının diğer bölgelerindeki âlim ve entelektüellerin İslâmî ilimlere dair tasavvurlarını ele alan ve bu tasavvurların klasik dönemdeki yaklaşımdan farklılaştığı noktalara yoğunlaşan aylık bir toplantı dizisi başlatan Medeniyet Araştırmaları Merkezi, bu toplantı serisine genel bir çerçeve çizmeyi hedeflediği Modern Döneme Geçişte İslâmî İlimler Tasavvuru başlıklı panelini 20 Ekim 2007 tarihinde Bilim ve Sanat Vakfı'nda gerçekleştirdi. Dr. Mehmet Suat Meretoğlu tarafından yönetilen panelde İrfan İnce ve Özgür Kavak birer sunum yaptılar. Toplantının üçüncü konuşmacısı Prof. Dr. İsmail Kara ise babasının rahatsızlığı sebebiyle panele katılamadı.

"18. Yüzyıl Osmanlı Medine'si Bağlamında İslâm Coğrafyası ve Ulema" başlıklı sunumunda İrfan İnce, bu yüzyılda ulema arasındaki ilişkiler ağı üzerine tespitlerini paylaştı. Sunumuna modernizmin İslâm dünyasına giriş tarihiyle ilgili yaklaşımların özetini vererek giriş yapan İnce, bu çerçevede Tanzimat Fermanı'nın ilanı, 1699 Karlofça Antlaşması ve Napolyon'un Mısır'ı işgali (1801) gibi tarihlerin milat olarak gösterildi-

MAM, İslâm dünyasının diğer bölgelerindeki âlim ve entelektüellerin İslâmî ilimlere dair tasavvurlarını ele alacağı ve bu tasavvurların klasik dönemdeki yaklaşımdan farklılıklarını ortaya koyacağı yeni bir toplantı serisine başladı.

gini ifade etti. Kendisinin ilgi sahasına giren 18. yüzyılda ictihad kapısının açılmasını ve taklidin terk edilmesini savunan "yenilikçi" hareketlerin zuhurunu esas alan kimi çağdaş müelliflerin ise bu tarihi modernizmin başlangıcına esas kabul ettiklerini ifade etti. Bu yüzyılda yaşamış iki önemli âlim olan Muhammed b. Abdilvehhâb (v. 1787) ile Şah Veliyyullah Dihlevî'nin (v. 1762) görüşlerinin bahsi edilen dönemle ilgili değerlendirmelerde merkezde yer aldığını belirterek her iki âlimin de Hicaz'la bağlantılı bir eğitimden geçtiğini belirterek, mevcut değerlendirmelerde Osmanlı'ya bağlı bir vilayet olan Hicaz'ın bu kabil yenilikçi hareketlerin merkezi olarak görüldüğünü ifade etti. Konuşmasının ilerleyen kısmında Hicaz'ın muhtelif açılardan konumuna işaret eden İnce, özellikle Medine'deki ilmî faaliyetin incelenmesi sonucunda neredeyse tüm İslâm dünyasından âlimlerin bir şekilde bu topraklarla irtibatının olduğunu belirlediğini ifade etti. Ulemâ "mücaveret" adı verilen bir gelenek vesilesiyle Hicaz'a gelmekte ve hayatının belli bir dönemini burada ilmî faaliyetlere katılarak geçirmektedir. Bura-

Modern Döneme Geçişte İslâmî İlimler Tasavvuru
başlıklı paneli Dr. Mehmet Suat Mertoğlu yönetti.

ya gelen âlimlerin faaliyetlerinin takibi neticesinde İslâm dünyasındaki ulema ilişkilerinin son derece sıkı ve birbirine yakın olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca özellikle 18. yüzyılda Mısır, Şam, İstanbul gibi merkezlerin yanında Yemen, Mağrip ve Hindistan gibi merkezlerde de farklı fikrî/entelektüel halkaların bulunduğu anlaşılmıştır. Bu oluşumlar arasında bir şekilde ya Medine'den göç ederek bulundukları bölgele- re giden yahut hac veya "mücaveret" gibi sebeplerle geldikleri Medine şehrinde birbirlerinden haberdar olabilen ulemâ bulunmaktadır.

İnce'nin sunumunda son olarak ulemanın devletler, uluslar ve coğrafyaları aşan ilişkilerinin sanıldığından daha sık ve yakın olduğu iddiası örnekler üzerinden temellendirilmeye çalışıldı. Mağrib'li iki âlim olan Ahmed Makkarî ve onun öğrencisi Ali Abdülvahid el-Ensarî ile Hind alt-kıtasından Ebu'l-Hasan es-Sindî ile Muhammed Hayat es-Sindî'nin ilmi yaşamları Medine merkezli ulema ilişkiler ağını gösteren örnekler olarak anlatıldı. Hayatının belli bir döneminde Hicaz'da öğrenim gören Yemenli Muhammed Emir es-San'anî'nin (v. 1768) mezkûr âlimlerin Sünnî eğilimini yansıtan görüşlerini benimsemesi ve onun bu çerçevedeki faaliyetleri vesilesiyle Yemen'de aynı eğilimde bir ulema halkasının ortaya çıkması bahsi edilen ilişkiler ağının somut bir göstergesi olarak zikredildi. Toplantının "Tecdîd mi İslah mı? İctihat ve Taklide Farklı Yaklaşımlar" başlıklı ikinci sunumunu Özgür Kavak yaptı. Kavak, yaşadığımız çağda fazlasıyla söze konu edilen bu kavramları klasik dünyanın son büyük temsilcilerinden biri olduğunu ifade ettiği Şah Veliyyullah Dihlevî ile modern dönemde Dihlevî dâhil klasik dünyanın bir dizi müellifini kendisine kaynak olarak kullanan ve faaliyetlerini bu müelliflerin bir devamı olarak gören Reşid Rıza'nın (v. 1935) düşünceleri

çerçevesinde ele aldı. Buna göre Dihlevî'nin yaşadığı yüzyılda Batı'nın ya herhangi bir şekilde gündemde olmadığı veya yalnızca askerî ve siyasî bir tehdit olarak görüldüğünü, Müslümanlar üzerinde başta kültürel olmak üzere çok yönlü bir hegemonyasının henüz ortaya çıkmadığını söylemek mümkündür. Modern dönemde ise Batı, olması gerekenin belirleyicisi olarak tezahür etmekte ve bu haliyle fıkıh başta olmak üzere İslâmî ilimlere ilişkin söylemlerde baskın bir konuma gelmektedir. Kavak, klasik dünyaya ait bir kavram olarak gördüğü "tecdîd" anlayışında asıl olanın, Sünnetlerin yerini almaya başlayan bidatlarla ve insanların dinî açıdan yanlış davranışlarıyla mücadele etmek olduğunu belirtti. Müceddid olarak nitelenen müellifler bu problemleri aşmak için dini ilk sahih şekline döndürmeye çalışmışlar, bu vesileyle içtihadın gerekliliğini dile getirmişlerdir. Ancak burada söz konusu olan ictihad, özellikle Dihlevî örneğinde klasik fıkıh birikimini dışlayan bir mahiyet arz etmemekte, temel kaynaklara dayalı ictihad yapılırken ulaşılan sonuçların dört Sünnî fıkıh mezhebinin görüşlerinden birisiyle uyumlu olmasının savunulması şeklinde kendisini göstermektedir.

Klasik tecdîd hareketlerini kendi projesini desteklemek amacıyla kullanan Reşid Rıza'nın faaliyetlerini ise *ıslah* kavramıyla ifade eden Kavak, modern ıslah hareketinin ortaya çıkışındaki temel endişenin, dinin daha sahih bir şekilde tatbikini sağlamaktan çok, Batı'nın niçin ilerlediği, İslâm dünyasının ise niçin geri kaldığı sorusuna bir cevap bulmak olduğunu iddia etti. Batı'nın ilerleme sebebi olarak Reşid Rıza, kilisenin ortaçağdaki donukluğunun reform hareketleri vasıtasıyla aşılmasını ve parlamenter sisteme geçişin sağlanmasını görmektedir. Dolayısıyla o, "geri kaldığını" düşündüğü İslâm dünyasında da benzer bir gelişme-

İnce'nin sunumunda, ulemanın devletler, uluslar ve coğrafyaları aşan ilişkilerinin sanıldığından daha sık ve yakın olduğu iddiası örnekler üzerinden temellendirilmeye çalışıldı.

nin olmasına yönelik çabalarını "ıslah" başlığı altında toplamıştır. Bu sebeple Müslümanların geri kalmalarının sebebi "taklid ve mezhep" merkezli fıkıh anlayışları olarak belirlenmiş, bundan kurtulmada araç olarak keşfedilen ictihad ise klasik anlayışta olduğundan son derece farklı bir şekilde yeniden kurgulanarak modern parlamenter bir sistemde faaliyet gösteren ülü'l-emrin yasama faaliyetine indirgenmiştir. Modern bir müctehid prototipi olarak takdim edilen ülü'l-emr ise klasik müctehidin sahip olması gereken şartlardan bağımsız, halkın muteber kabul ettiği ulema, esnaf, çiftçi, doktor, gazeteci vb. kimselerden oluşmaktadır. Dolayısıyla "ıslah" dinin dünyaya bakan yönü olan "muamelât" sahasında "şûrâ" yoluyla hükme varan, hükme varırken "maslahat" delilini kullanan, vardıkları hükümler, çoğunluk kararıyla alınmış olsa da, "icma" mesabesinde olan bu "modern müctehidlerin" faaliyetlerinin genel adı olarak tezhür etmektedir. Böylesi bir ictihad anlayışı modern ulus devlet için öngörülen bir hukuk sisteminin, modern bir içerikle meşbu kılınarak klasik anlam aralığı-

Kavak, modern ıslah hareketinin ortaya çıkışındaki temel endişenin, dinin daha sahih bir şekilde tatbikini sağlamaktan çok, Batı'nın niçin ilerlediği, İslâm dünyasının ise niçin geri kaldığı sorusuna bir cevap bulmak olduğunu iddia etti.

nın dışına taşınan fıkıh usulü kavramlarıyla meşrulaştırılması çabası olarak temâyüz etmektedir.

Kavak, son olarak, modern dönemde ictihad ve taklid kavramının klasik anlamlarından son derece uzak bir şekilde ele alınmasının kimi âlimlerin ictihad kapısının kapatılması çağrılarına sebebiyet verdiğini belirtti. Bu sebeple ona göre özellikle Şah Veliyyullah Dihlevî'nin ilim anlayışını tevarüs eden Diyobend Darü'lulûm'u müderrislerinden Muhammed Kasım Nanevtevi (v. 1880) ve Reşid Ahmed Gangôhî (v. 1905) gibi âlimlerin ictihad kapısının kapalı olduğunu savunmaları bir tutarsızlık olarak görülmemelidir. Zira bu âlimlerin de aralarında bulunduğu müelliflerin karşı çıktıkları ictihad, klasik anlayıştaki ictihaddan son derece farklı olan ve dinin ictihada kapalı sahasına teşmil edilen ve dolayısıyla dini tahrif eden bir mahiyet arzeden ictihaddı.

Medeniyet Araştırmaları Merkezi, bu panelle genel bir çerçeve çizilen konuyu ilerleyen günlerde tek tek İslâmî ilimlerin ele alındığı aylık toplantılar düzenleyerek incelemeye devam edecektir.

Sebeb Ey

Erdem Bayazıt

Sesi damarla çizer

Mutlak sözü damarda kanla çizer

Uzar bir göz ağrısının gecesi uçsuz bir nehir gibi

Bir bebeğin ilk hecesi düşer ağzından ansızın ve bulur

Aklı yontan o sonsuz sesi bulur

Sonra toprak sıkışır sıkışır taşar da renk olur tarlada

Güneşin çarpılmış elçisi Van Gogh'la gelir önümüze

Portakalla yayılır karanfilde tutuşur karar kılar denizde

Portakalla yayılır karanfilde tutuşur karar kılar denizde

Renk denizde karar kılan ebedi tarla olur

Renk başkaldırırken helezonlar çizerken ses

Som fatih su fetheder tabiatı

Döner döner döğünür eritir dağları yobaz kayaları

Daha der sığmaz kabına yönelir göğe teslim olur

Ve düşerken toprağa çağırır

Sebeb ey.

SAM Kırkambar

Fatma Aliye: Uzak Ülke

Fatma K. Barbarosoğlu

15 Aralık 2007

Değerlendirme: *Rahime Demir*

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin Aralık ayındaki Kırkambar kitap söyleşisinde, konuğumuz Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun son romanı *Fatma Aliye: Uzak Ülke*'den yola çıkarak Osmanlı'nın ilk kadın romancısı Fatma Aliye Hanım hakkında konuştuk.

Fatma K. Barbarosoğlu, zihinsel hazırlığı yedi yıl süren eserini, biyografi yerine roman türünde kaleme almayı tercih etmiş. "Böylelikle kahramanım Fatma Aliye ve yer yer onunla örtüşen kendi hikâyem ışığında, dünün ve bugünün hadiselerine tarihin içinden ve dışından bakma denemesinde bulunmak istedim" diyen yazarın, bu amaçla üç ana bölüme ayırdığı romanın ilk iki bölümünde (Okumak) ve (Yazmak) geçmişte yer alan kahramanın hikâyesi anlatılıyor. Üçüncü bölümde (Kilitli Bakmak) ise yazar, Fatma Aliye Hanım'ın şahsında, bugünün Müslüman kadın kimliği eksenindeki meselelere değinmeyi hedeflemiş. Böylece değişen mekânı ve araya giren zamanı ortadan kaldırdığımızda sorunların ne kadar benzer yapılara sahip olduğunu göstermek istemiş.

Bu sebeple yazar Fatma Hanım ile kahraman Fatma Hanım'ın ortaklıkları, yani "yazar- kadın" olmaları, felsefeyle ilgileri, kırılgan zamanlarda "kadın"a ait meseleler üzerine yazmaları, bir anlamda zaman ve mekân faktörü silinerek örtük bir paralellikte ilerliyor.

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR

Modern Türk Şiiri Serüveninde 1960-70 yılları

Samet Yalçın

24 Ekim 2007

İbn Arabî ve Tenzofik Estetik

Cihat Anıç

29 Kasım 2007

Fatma Aliye: Uzak Ülke

Fatma K. Barbarosoğlu

15 Aralık 2007

BİR BİRLİKİME YENİDEN BAKMAK:

TÜRK ROMANINA KRİTİK YAKLAŞIMLAR-I

Tarih Yapmanın Bir Aracı Olarak Türk Romanı

Murat Belge

27 Aralık 2007

SİNEMA SOHBETLERİ-I

İmce Usulü Sinema

Gökhan Yorgancıgil

13 Aralık 2007

PANEL

Bir Garip Yolcu: Hasan Aycın

29 Aralık 2007

HAVAL PERDESİ

Kasım

Kısa Filmler (Fransa, 1895-) Yön: Lumière Kardeşler

Dr. Caligari'nin Muayenehanesi (1920, Almanya, 80') Yön: Ingmar Bergman

Potemkin Zirhlisi (1925, S.S.C.B., 75') Yön: Sergei M. Eisenstein

Metropolis (1927, Almanya, 120') Yön: Fritz Lang

Aralık

Muhteşem Hayat (1946, Amerika, 130') Yön: Frank Kapra

Sifir Dedim (2007, Türkiye, 90') Yön: Gökhan Yorgancıgil

Modern Zamanlar (1936, Amerika, 87') Yön: Charles Chaplin

Konuşmanın başında gelen "Neden Fatma Aliye Hanım'ı seçtiniz ve bu eser neden roman türünde yazıldı?" sorusunu geniş bir çerçevede değerlendiren Fatma K. Barbarosoğlu, romanın ifade-i meramı babındaki Dip Hikâye başlıklı ilk kısmında da bu amacını, üstelik roman kalıplarının dışına çıkmayı göze alarak

Barbarosoğlu, romanın üçüncü bölümünde, Fatma Aliye Hanım'ın şahsında, bugünün Müslüman kadın kimliği eksenindeki meselelere değinmeyi hedeflemiş.

cevaplamaya çalışmış. Yazar, "Fatma Aliye Hanım'a ait tüm bildiklerimi kullanmadım, bunu roman kalıpları içine yaydım. Çünkü bunun bir biyografi olmasını istemedim" diyor.

Katılımcıların "Yazar olarak kahramanınızla benzeştiginizi düşünüyor musunuz?" sorusuna, kimlik ve yaşadığı çağın sorunlarını irdeleme açısından benzerlikleri olsa da roman anlayışlarının farklı olduğunu vurguluyor Fatma K. Barbarosoğlu:

Beş roman yayımlamış olan Fatma Aliye Hanım, romanı, toplumsal meseleleri, özellikle de kadın konusunu işlemek için bir araç olarak görüyor. Barbarosoğlu'na göre ilk kadın romancımız sürekli aynı kumaştan aynı elbiseyi biçmeye çalıştığı için, yazarın diğer eserleri, en başarılı romanı *Muhadarat*'ı aşamıyor. Fakat Tanzimat romanındaki kadın unsuruna yeni bir bakış getirmesi açısından önemli bir yazar. Devraldığı roman geleneğinde kadın; naif, kırılgan, hastaydı. Fatma Aliye Hanım ile birlikte kadın, ete kemiğe bürünen bir mahiyet kazanıyor. Barbarosoğlu, roman tekniğinin ve sürekli aynı konularda yazmasının eleştiriyeye açık olmasına rağmen Fatma Aliye'nin getirdiği yeniliğe dikkat çekiyor. Bilindiği gibi Fatma Aliye Hanım sıklıkla Halide Edip ile kıyaslanır, Halide Edip daha başarılı görülür. Hâlbuki Halide Edip, sadece Fatma Aliye değil, Halit Ziya gibi usta yazarların katkılarıyla olgunlaşan bir türü devam ettirmiştir. Dolayısıyla el yordamı ile ilerleyen bu ilk nesil kadınlara göre daha şanslı bir konumda yazdığı tespitini dile getiren Fatma K. Barbarosoğlu, konuyla ilgili olarak, yazar kadınların bir sorununa değindi: "Kendini mi yazacaksın? Ya da neyi nasıl yazacaksın? 'Kadın yazar' olmakla -daha doğrusu 'yazar kadın' olmak diyorum ben buna,- ilgili bir kimlik sorunu var toplumda. Bu, dünyanın olduğu kadar bugünün de bir sorunu. Fatma Aliye bu-

nu eserlerine yansıtmayı, döneminin entelektüel bir kadını olarak kendine mesele edinmiş. Ve ilk tercümelerinde, yaşadığı döneme göre son derece ileri bir adım olarak 'Bir Kadın' imzasını koyma cesareti göstermiş. Yani 'yazar kadın' olarak var olmayı tercih edebilmiş. Bu yaptığı, bırakın Osmanlı'yı, dönemin Avrupa'sı göz önünde bulundurulduğunda bile son derece cesur bir adım."

Kahramanından yola çıkarak toplumun kadın erkek ilişkilerini de değerlendiren Fatma K. Barbarosoğlu, Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Aliye'yle bir edebiyatçı olarak yakından ilgilenmesinin, kendi döneminde alışılmadık bir davranış olduğunu belirtiyor ve soruyor: "Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olmasaydı, haklarında dedikodular üretilmesine rağmen o dönemde bir erkekle böyle mektuplaşabilir miydi?"

Romanda ele alınan ve toplantıda tartışılan konulardan biri de Fatma Aliye Hanım'ın yetiştiği ortamı. Barbarosoğlu'na göre, bir yazar olarak Fatma Aliye Hanım'ın kimliği, babası Ahmet Cevdet Paşa'nın dolayımından "Babasının kızı" olarak kodlandı. Modern dönemdeyse, tanassur eden kayıp kızının peşinde arayış içinde bir anne olarak "Kızının annesi"ne dönüştü. Osmanlı'nın son döneminde modernleşme sürecinde geleneğe bağlı modernleşme anlayışının önemli simalarından Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olarak tanınan, inkişaf eden, aile ortamının getirdiği avantajı kendi yeteneği ile birleştirerek düşünce dünyasında kendine yer edinen Fatma Aliye Hanım; Cumhuriyet sonrasında da yine Cevdet Paşa'nın kızı olması sebebiyle unutulmaya mahkûm oldu ve yerini bulamamış birinin küskünlüğüne bürünerek susmayı, yazmamayı tercih etti.

Daha çok Fatma Aliye Hanım'ın (ve tabii romanın içinde yer alan yazarın) karakteri ve toplumsal rolü

üzerinde ilerleyen sohbetin soruları da daha ziyade bu iki yazarın entelektüel dünyalarına yönelikti. Bu yüzden romanın teknik özellikleri ve yapısı üzerinde fazla konuşma imkânı bulamadık; romanın bir de bu yönüne eğilecek sorularımızı bir başka sefere tehir ederek sohbeti noktaladık.

SAM Sinema Sohbetleri

İncece Usulü Sinema Gökhan Yorgancıgil

13 Aralık 2007

Değerlendirme: Esmâ Acar

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği sinema sohbetlerinin ilki Aralık ayında gerçekleştirildi. Yönetmen Gökhan Yorgancıgil'in ağırlandığı ilk oturumda *Sıfır Dediğimde* filminin yapım süreci ve sinema üzerine uzun soluklu bir sohbet yapıldı.

1970 Aydın doğumlu olan Yorgancıgil, Kayseri Fen Lisesi'ni okuduğu yıllarda bilim adamı olma hayalleri kurmaktadır. Klasik edebiyatla tanışmasının ardından yine lise yıllarında hikâyeler yazar. Ardından İTÜ Makine Mühendisliği Bölümü'nü kazanır ve İstanbul'a gelir. Sinema serüvenine üniversite yıllarında katıldığı temel sinema seminerleri ile ilk adımı atar. Halit Refik, Yücel Çakmaklı gibi yönetmenlerin kimi sinema ve TV projelerinde yönetmen yardımcısı olarak çalışır. Ama yola çıkmadan önce heybesini doldurmayı da ihmal etmeyen yönetmen, asistanlıkla kanına karışan

Yönetmen Yorgancıgil'in Sıfır Dediğimde filminde, hocasının verdiği değerli bir kitabı kaybeden bir genç kızın arayış süreci geleneksel Türk masalları ve hipnoz dünyasına geçişlerle anlatılıyor.

sinema sevdasını filmler izleyerek, ciddi okumalar yaparak olgunlaştırmaya çalışır.

İzlediği filmleri çok sevse dahi, kendi ifadesiyle doğrularını net bir şekilde temsil edemediğini düşünüyor. Bunun için kendi derdini anlatan filmler yapmak düşüncesi ile yola devam ediyor. Başarmakla değil daha çok çabalamakla yükümlü olduğunu düşünüyor. Mensup olduğumuz kültürü oluşturan temel etkenlerin iyi kavranmasının, bunları modern dünya kavramlarıyla yoğurarak yahut yeni yorumlar katarak belli bir birikime sahip olmak gerektiğinin altını önemle çizen yönetmen, bu hassasiyeti taşıyor. Edebiyatla da ilgisi devam eden Yorgancıgil'in basıma hazır bir öykü kitabı bulunmakta. 1997 yılından bu yana belgeseller ve kısa metrajlı filmleri bulunan yönetmenin ilk uzun metraj çalışması *Sıfır Dediğimde*. Filmde, hocasının verdiği değerli bir kitabı kaybeden bir genç kızın arayış süreci geleneksel Türk masalları ve hipnoz dünyasına geçişlerle anlatılıyor.

Sohbetten önce hep birlikte izlenen filmin enteresan yapım süreciyle ilgili ayrıntılarına da yer veren Yorgancıgil, yakın bir arkadaşının başından geçen hikâyeyi senaryoya uyarlayarak 4 yıl önce mütevazı hedeflerle yola çıkmış. Senaryo yazım grubunda olgunlaşan hikâyeyi, grubun dışındaki kesimle de paylaşmışlar. Üretim sürecinde hedef kitle ile paylaşımına geçilmesini artı bir taraf olarak görüyor ve bunu projelerinin devrimci kısmı olarak değerlendiriyor. Öykü ve tretman aşamasındaki bu görüş alışverişi sonrasında yönetmen senaryoyu kendi süzgecinden geçirerek yazmış. Bu esnada son gün başvurdukları Kültür Bakanlığı'nın senaryo yazım ve yapım desteğini alarak mütevazı hedeflerini yükseltme şansına erişmişler. Yönetmen paylaşmanın sosyal bariyerleri aşma bağlamında çok yönlü faydaları olduğunu düşünüyor. Paylaşım esnasında kendisini duygulandıran pek çok şey yaşamış. Verdiği ilginç ayrıntılardan biri de *Cast Away*, *Piyano*, *Yüzüklerin Efendisi 1, 2, 3* gibi filmlerde görüntü yönetmeni ve kamera operatörlüğü yapan Alun Bollinger'in desteği. Bollinger terör söylentileri sebebiyle gelmekten vazgeçmiş ama senaryoya yorumlarıyla katkıda bulunmuş.

Filmde başarıyla kullanılan ve Türk sinemasında ilk olarak anılabilecek gölge oyunuyla animatif tekniğin birleştirilmesi düşüncesinin kalkış noktası, gölge oyununun karakterleri olmuş. Nasıl uygulanacağına dair kendisine ilham verenin ise *Talihsiz Serüvenler Dizisi* (*Lemony Snicket's A Series of Unfortunate Events*) filminin bitiş jeneriği olduğunu söylüyor. Filmdeki masalsı havanın tasavvufi çağrışımları, öte yandan psikanalitik öğeler ile ilgili olarak yönetmen, katı materyalist dünyada madde ile açıklanamayacak fantastik yanların ipuçlarını vermeye çalıştığını, psikanalizden hazzetmediğini, filmin tasavvufu ilgisinin

ise zahir ve batının temsilcisi olan tüyde saklı olduğunu belirtti.

Müzik çalışmalarına ciddi emek verdiklerini söyleyen Yorgancıgil, bu konuda iddialı olduğunu çünkü ne istediğini çok iyi bildiğini düşünüyor. Bunun dışında Türkiye'de yine bir ilk olarak focus grup çalışmasına yöneldiklerini, uyguladıklarını, bunun doğrultusunda filmde kimi değişiklikler ve kısaltmalar yaptıklarını belirtti.

Filmin tanıtımıyla ilgili yaşadıkları talihsizliklerden de bahseden yönetmen filmin her aşamasında milyonlarca tecrübe edindiğini söylüyor. Mevlana'nın hikâyelerinden ilhamla çok katmalı bir yapı oluşturmaya, çeşitli kutupları karıştırmaya çalıştığını belirten yönetmen, filmin avam ve havasa aynı oranda hitap etmesini istiyor. Film, Türk sinemasına birçok artı değer kazandırarak gurur duyulacak ilkleri sinemamıza kazandırması ile övgüyü hak ediyor.

SAM Kısa Film

Kısa Film Çekimi: Sardunya

Temmuz - Ağustos 2007

Değerlendirme: Mustafa Emin Büyükaşkun

Hayal Perdesi Sinema Topluluğu'nun üç kısa film projesinden biri olan *CD Var!* filmi, korsan film CD'leri satan bir seyyar satıcının öyküsünü anlatmaktadır. Günleri, kaldığı bekâr odası ile CD sattığı iskele arasında geçen genç işportacının hayatı, bir gün tezgahına gelen bir genç kızın ondan daha evvel hiç duymadığı bir film istemesiyle tamamen değişir. İşportacı fil-

mi bulur, fakat kız bir türlü gelmez. Bekleyişi giderek saplantılı bir hale dönüşürken işportacının dış dünya ile ilişkisi kopmaya başlar.

Bilim ve Sanat Vakfı'nın finansmanı ve Boğaziçi Üniversitesi Mithat Alam Film Merkezi'nin teknik desteğiyle Temmuz ayında çekim senaryosu ve takvimi tamamlanan filmin Ağustos ayında ön hazırlık çalışmalarına başlandı. Süleymaniye'de Erzurumlu işçilerin yoğunlukta bulunduğu eski ahşap bir bekâr hanının boş bir odası filmin iç mekan çekimleri için seçildi. Çekimler boyunca ekibin bir kısmı ve başrol oyuncusu bu odada kaldı. Eminönü'ndeki Kadıköy Vapur İskelesi ise dış çekimler için belirlendi. Filmdeki top tancısı sahneleri için gerçek bir korsan film deposu kullanıldı.

HDV formatında renkli ve sesli olarak çekilen filmin görüntü yönetmenliğini Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji öğrencisi ve MAFM üyesi Orkan Bayram üstlenirken, Fizik Bölümü'nden Giray Bilican da kamera ve ışık asistanlığı yaptı. Marmara Üniversitesi GSF Sinema-TV öğrencisi Arda Erdir de ses kayıtlarını gerçekleştirdi. İstanbul Erkek Lisesi'nden Ayşe Gülsüm Özel filmin kostüm tasarımını ve sanat yönetmenliğini yaptı. Hayal Perdesi ekibinden Mücahit Eker prodüksiyon koordinatörü, Esma Acar ise yönetmen yardımcısı olarak filmin ekibine dahil oldu. Filmin başrol oyuncusu İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Enes Özel. Yardımcı oyuncu ise Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji öğrencisi Elif Kapıcı.

Ağustos ayının son haftası başlanan çekimlerde ekip gündüzleri Eminönü ve civarında çekim yaparken geceleri de bekâr odasındaki iç gece sahneleri çekildi. Bu sahnelerdeki oyuncular, yine aynı handa kalan işçilerden sağlandı. Çekimler boyunca özellikle öğlen saat-

Ağustos ayının son haftası başlanan çekimlerde gündüzleri Eminönü ve civarında çekim yapılırken, film ekibi, zabıta ve sivil polisler bunun bir film çekimi olduğunu anlatmada zaman zaman zorluklar yaşadı.

lerinde artan yaz sıcakları ekibi oldukça yordu. Çekimin ilk günü, Eminönü'nde henüz set kurulurken seyyar satıcı kıyafetleriyle CD tezgahını açan başrol oyuncusunun etrafı anında zabıtalarla çevrildi. Gerekli izin belgeleriyle bunun bir kısa film çekimi olduğuna zor inanan zabıta ekiplerinin yanı sıra sivil polisler de oyuncumuzu bir çekim dönüşünde ekipten ayrı elinde CD tezgahıyla yürürken gözaltına almaya çalıştılar. Filmdeki Cuma namazı sahnesi Yeni Camii'nin son cemaat yerinde, Cuma namazı esnasında cemaati rahatsız etmemek için sabit kamerayla, kameramansız çekildi. Çekimler sırasında herhangi bir aksaklıkla karşılaşmayan ekip, bir hafta boyunca oldukça sıkı bir şekilde çalıştı.

Eylül ayında kurgusuna başlanan film, araya giren çeşitli fasılalar nedeniyle ancak Kasım ayı sonunda ses ve renk düzeltme aşamasına gelebildi. Ne var ki mik-

sajla ilgili yaşanan sıkıntılardan dolayı bu işlemler Ocak ayına sarmak durumunda kaldı. Elinizdeki Bülten baskıya girdiğinde film *Sardunya* adıyla ulusal ve uluslararası festivallerde görücüye çıkmış olacak.

Kısa Film Çekimi: Eski Kazan

Ekim - Kasım 2007

Değerlendirme: Esra Tice

Kurulan öyküsüyle içten, seçilen oyuncularıyla sıcak ve emek verenlerin özverileriyle Hayal Perdesi Sinema Topluğu Ekim-Kasım aylarında bir kısa film gerçekleştirdi.

İranlı yönetmen Mecid Mecidi'nin önerileriyle hazırlanan senaryonun çekimler için tüm detayları arkadaşlar tarafından özenle tamamlandı. Ardından filmin çekimleri için uzun süren ön hazırlıklara başlandı. İlk olarak yoğun ve titiz bir çalışmayla oyuncu arandı. Ardından sanat grubunun karakterler üzerinden belirlediği renkler doğrultusunda karakterlerin kostümleri ve filmde kullanılacak aksesuarlar belirlendi. Mekân seçimi, oyuncuların bulunması, kullanılacak aksesuarlar ve kostümlerin temini, teknik donanımın sağlanmasının ardından, kalabalık oyuncu kadromuzla çekimlere başlandı. Çekimler dört gün gibi kısa bir zaman diliminde, ama bir o kadar da yoğun ve sıkı bir çalışmayla sürdürüldü. Çekim süresince Hayal Perdesi Sinema Topluluğu'na tam donanımlı profesyonel bir ekip de eşlik etti. Hâsılı şaryo asistanı, kamera asistanı, ışık şefi, sesçisiyle kalabalık bir set kuruldu.

Profesyonel bir ekip ve deneyimli oyuncularla çalıştığımız bu ilk set, bugüne kadar kendi çabalarımızla yaptığımız mütevazı işlerin yanında ayrı bir yerde durmaktaydı.

Film için iki mekân kullanıldı. Ağırlıklı olarak Vani-köy'de yapılan çekimlerin kısa bir sahnesi de Fatih'te gerçekleştirildi. Filmin başrolünü ise deneyimli oyuncu Kaya Gürel üstlendi. Öte yandan deneyimsiz çocuk oyuncuların bu kısa sürede sergiledikleri performanslar göz doldurdu. Profesyonel bir ekip ve deneyimli oyuncularla çalıştığımız bu ilk set, bugüne kadar kendi çabalarımızla yaptığımız mütevazı işlerin yanında ayrı bir yerde durmaktaydı. Şöyle ki, bu çalışma bizim için sinema sanatının teknik donanıma yaslanan yönünü keşfetmemizi sağlayan bir süreç oldu.

Film montaj aşamasında şimdi. Filmin montaj kısmı da bu alanda tecrübeli arkadaşlar tarafından sürdürülüyor. Filmin müziklerini de film ve dizi müzikleri alanında tecrübe sahibi isimlerle temasa geçerek filmin ruhuna ve ritmine uygun bir biçimde tamamlamayı planlıyoruz.

Paneli yöneten Salih Pulcu, sunuş konuşmasında, Aycın'ın geleneğin dünyasından geldiğini fakat geleneği olmayan bir yolu açtığını belirterek, sanatının kendine münhasır olmasına dikkat çekti.

SAM Panel

Bir Garip Yolcu: Hasan Aycın

29 Aralık 2007

Değerlendirme: Hatice Büşra Gülcan

Hasan Aycın 1955 yılında Balıkesir'in Aslıhantepecik köyünde doğdu. 1984'de İstanbul'a geldi ve buraya yerleşti. *Müşahadat* adlı eserinden ve çeşitli röportajlarından beslendiği kaynakların izini sürebileceğimiz Hasan Aycın'ın doğum tarihi çok eski değil. Lakin soluduğu hava, yaşadığı ortam ve anlattığı insanlar, bir zamanlar varolmuş ve şu anki muadilleri ile kıyaslandığında masalsi özelliklere sahip bir zaman dilimine ait sanki. Derinlemesine katedilmesi gereken bu dünya Hasan Aycın'ın çizgilerinde bize göz kırıyor. O çizgiler bakan kişiyi sarmalayıp götürüyor, âlem âlem gezdiriyor. Aycın'ın çizgileri bir sığınak, bir tefekkür mağarası.

Sanat Araştırmaları Merkezi Aralık ayında *Bir Garip Yolcu: Hasan Aycın* başlıklı bir panel düzenledi. Panelistler Sibel Eraslan, Ömer Lekesiz ve İhsan Kabil'di. Oturum başkanı Salih Pulcu, sunuş konuşmasında, Aycın'ın geleneğin dünyasından geldiğini fakat geleneği olmayan bir yolu açtığını ifade ederek Aycın'ın sanatının kendine münhasır olmasına dikkat çekti. Aynı dönem sanatçılarından minyatür ustası Nusret Çolpan ile Hattat Ali Toy'dan da satır arasında bahseden Pulcu, sanata farklı yorumlar getirebilen bu isimlerin, takipçileri olmamasından duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Talebeliği, takipçilik değil ustasının sanatını dönüştürmeyi gerçekleştirebilecek anlam gücüne, cesarete sahip olabilmek şeklinde yorumlayan Pulcu, yeni bir pencereden bakmanın, gelenekten, anlam-

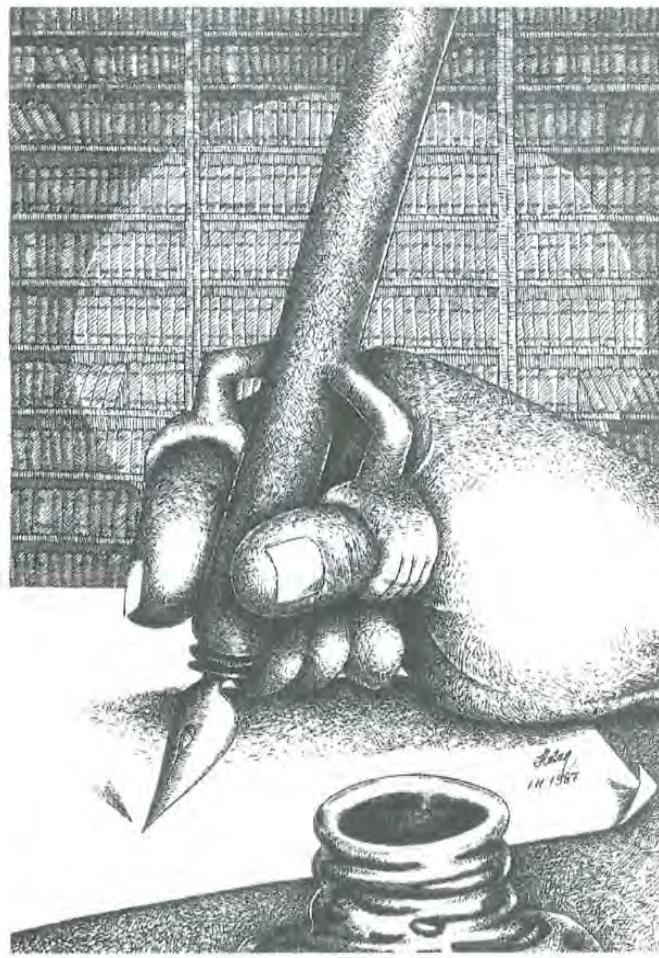
dünyamızdan kopmayı gerektirmediğini belirtti. Özümüzde zaten varolan eşsiz ve hiçbir zaman eskimeyecek gerçeği, farklı bir üslupla meydana getirmenin çok önemli olduğunu vurguladı ve geleneksel duyarlılığı, geçmişin birikimini, günümüz eserlerine, farklı üsluplara taşıyabilmenin önemine değindi. Salih Pulcu'nun takdiminin ardından günümüz insanların anlam dünyasının girift ve çıkmaz sokaklarına kapılar açmış, uçurumlarından köprü yapmış güzel insan Hasan Aycın'ın edip yönünü değerlendirmek üzere, panelin ilk konuşmacısı Sibel Eraslan, sanatçının *Sâhipkırân* başlıklı kitabıyla ilgili izlenimlerini aktardı. Bir erenin çocuğa anlattığı masal olan *Sâhipkırân*'ı dinleyen çocuğun da bu masaldan hareketle yaşayacağı bir hayatı ve anlatacağı bir masalı olacaktır diyen Eraslan kitabın içindeki serüvene karışmadan önceki bu girişin okuyucu için yaşananların nereden gelip sonunda nereye varacağı ile ilgili bir ipucunu da barındırdığını ifade etti.

Sâhipkırân'ın, çok boyutlu bir dünyanın fizik ötesi mekânlarında dolaşan, adalet sever cengâver bir kahraman olduğunu belirten Eraslan, onun dünyanın bir köşesinden başka bir köşesine geçiş yapan, tahminen Mekke'de Ebrehe zamanında yaşayan bir zat olduğunu söyledi. Sibel Eraslan'a göre *Sâhipkırân* kimi zaman gökyüzüne ya da mekândan ve zamandan beri alemlere ait hikayelerin içindedir. Eraslan kitaptaki bu ani geçişlerin, okuyucuyu bir mekâna hapsedmeden, aynı zamanda bir ütopyalar ülkesi kıvamından uzak, aksine yaşadığımız hayatta izdüşümlerini görebileceğimiz sadelik ve zenginlikte olduğunu altını çizdi. *Sâhipkırân*'ın dünyasında her şeyin bir ismi olduğundan bahsetti ve Hz. Adem'e göndermelerde bulunduğunu ifade etti. *Sâhipkırân*'ın atlarının ve kadınlarının özellikle zikredildiğini dile getiren Sibel Eras-

Derinlemesine katedilmesi gereken bir dünya Hasan Aycın'ın çizgilerinde bize göz kırıyor. O çizgiler bakan kişiyi sarmalayıp götürüyor, âlem âlem gezdiriyor. Aycın'ın çizgileri bir sığınak, bir tefekkür mağarası.

lan masalda anlatılanların, sevmenin, sevilmenin, layık olmanın, sevginin tadını almanın ve sevgiye kavuşmanın yolunun; hayatın ve Yaradan tarafından bize bahsedilenlerin hakkını vermek olduğunu ifade etti. Aslında her şey tek bir şeye işaret eder, bize anlatılan hep budur diyen Eraslan'a göre anlatılan kadar anlatan da önemlidir. İşte Hasan Aycın yüce yaratıcının o hatırlatıcı sıfatını en güzel şekilde yüklenerek, o hep bildiğimiz gerçeği, çizgileri kadar doyumsuz bir üslupla bize sunmuştur.

Panelin ikinci konuşmacısı Ömer Lekesiz ilkin sanatçı ile eseri arasındaki mesafeden, sonra da Aycın'ın çizgileri ile arasındaki mesafesizlikten bahsetti. Bunun sebebinin Hasan Aycın'ın sanatının onun hayata bakış açısı, yaşayış biçimi; sırdaşı ve yardımcısı olmasına bağlayan Lekesiz daha önce Pulcu ve Eraslan'ın da işaret ettiği gibi, Hasan Aycın'ın hayatının ve sanatının vahdete işaret ettiğini ve "hayatının sanatı, sanatının da hayatı" olduğunu söyledi. Sanatçıyla ilgili anılarına da yer veren Lekesiz, Aycın'ın bir yerden geçerken, o yeri geçmiş ile birlikte soluyarak yaşayan, çokça tefekkür eden mizacına değindi. Aycın'ın zaman içinde zaman, mekân içinde başka âlemlere geçebilen ve bunları yine aynı zamanda, mekânda birleştirebilen yanına atıfta bulunan Ömer Lekesiz bu özelliğinin sanatında özellikle *Sâhipkırân*'ın yapısında çok net görülebildiğini ifade etti. Hasan Aycın'ın çizimlerdeki simgelerin ontolojik kaynağının İslâm tasavvufu olduğuna dikkat çeken Lekesiz, bu simgelerden bazılarının özellikle üstünde durdu. Ömer Lekesiz *ayna* ve *gölge* simgelerini ele alarak aynanın, insan/âlem gerçeğinin tezahürü veyahut gerçekliğini bozmuş, örtmüş insan metaforları olarak kullanılmasından; gölgenin de, insanı kendi gerçeğine yaklaştıran ve uzaklaştıran bir metafor olarak kullanılmasından bahsetti. Sözü bura-

dan Furkan suresinin 45. ve 46. ayetlerine bağlayan Lekesiz, Aycın'ı sünnetullahtan yani gölgenin uzatılması ve kısaltılmasından beslendiğini belirtti. Zaten bir gölgeleme eylemi olarak nitelendirdiği çizgilerini de bu çerçevede ortaya koyduğunu ifade etti.

Son olarak İhsan Kabil, Aycın'ın çizgilerini, canlandırma sineması bakımından ele aldı. Seçmiş olduğu yirmi beş çizgiyi hem çizgi film senaryosu bağlamında, hem de çizgilerin ifade ettikleri anlamlar bağlamında değerlendirdi. Pulcu ve Lekesiz'in de işaret ettiği gibi, İhsan Kabil de Aycın'ın bazen oldukça sade, bazen de girift çizimlerinden örnekler gösterdi. Hasan Aycın'ın kalemینی görünen, görünmeyen ve katmanlaşan âlemlerde oynatarak, gerçek ve gerçekliğe dair gerek siyasi gerek gündelik hayattan bir kesiti ne derece kuvvetli kullandığını vurguladı.

Panelin sonunda ise 1970'te Tonguç Yaşar ve Sezer Tansuğ tarafından hazırlanmış *Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü* adlı animasyon film seyredildi.

Sebeb Ey

Erdem Bayazıt

Her sabah bütün bitkiler iştahlı bir çocuktur
 Emer emer emerler toprak anayı
 O sultan hazinesi o hep veren sonsuz cömert anayı
 Yeşil hayat kırmızı hareket sarı sabır emerler
 Ve beyaz îman çizer sesini
 Tamamlar kavisini

Sebeb ey.

Ankara, 1966.

TAM Tez / Makale Sunumları

19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimenkul Mülkiyeti ve Piyasa İlişkileri

Zahit Atçıl

3 Eylül 2007

Değerlendirme: Bilge Özel

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin aylık faaliyeti Tez/Makale sunumlarında Eylül ayında Zahit Atçıl'ı dinledik. Atçıl, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladığı "Ownership Patterns and Market Relations in Urban Property in 19th Century-Istanbul [XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimenkul Mülkiyeti ve Piyasa İlişkileri]" başlıklı yüksek lisans tezini jüri arefesinde bizlerle paylaştı.

Atçıl, tezinde, XIX. yüzyıl İstanbul'unda şehir emlakı, emlakın mülkiyeti, nasıl el değiştirdiği, vakıf mülklerin satılabilirliği ve özel mülkiyet gibi konulara surinden iki mahalle, Saraçhane ve Cibali üzerinden ışık tutuyor. Şehri sosyal, mimarî ve siyasî yönleriyle ele alan mevcut literatürün, birkaç istisna dışında, şehir mülkiyeti konusunda sessiz kaldığının altını çizen Atçıl, çalışmasını iki temel arşiv kaynağına dayandırıyor: 1291/1875 tarihli emlak tahriri ve Evkaf Nezareti bünyesinde oluşturulan irade-i evkaf dokümanları. 1875 tarihli emlak tahriri, tüm İstanbul çapında gerçekleştiriliyor ve yalnızca suriçi İstanbul için yüzlerce defter mevcut. Tahrirde her bir mülk hakkında -mülkün yeri, numarası, özellikleri, sahibi, eski sahibi, vakıfla ilişkisi, dükkâna gediğinin kime ait olduğu, komşularının kimler olduğu gibi- 38 kalem bilgi kaydediliyor.

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ / MAKALE SUNUMLARI

19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimenkul Mülkiyeti ve Piyasa İlişkileri	Zahit Atçıl
Modern Mimaride Geleneksel Osmanlı Mimarî Algısı (1909-1931)	Yavuz Sezer
XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Hediyelaşmeyi Anlamlandırmak	Aykut Mustak
	1 Aralık 2007

BİR KİTAP / BİR YAZAR

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi	Remzi Demir
	26 Kasım 2007
Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Hazinesi	Ali Rıza Özcan
	24 Aralık 2007

SOHBET - SEVRÜSEFER

Amerika İzlenimleri	Coşkun Çakır	22 Ekim 2007
---------------------	--------------	--------------

PANEL

Kurtuluşun İki Yüzü: Hakikat ve Siyaset: 350. Ölüm Yıldönümünde Kâtip Çelebi	17 Kasım 2007
Bilmek İçin Okumak: 50. Ölüm Yıldönümünde İbnülemin Mahmut Kemal İnal	8 Aralık 2007

İZ BIRAKANLAR (Bir Eser - Bir Şahıs - Bir Olay)

İhsan Fazlıoğlu	27 Ekim 2007
	24 Kasım 2007
	15 Aralık 2007

Mevcut literatürün, "şehir özel mülktü" kabulünden hareketle şehir mülkü üzerinde durmadığını belirten Atçıl, bu kabulü sorguluyor ve tezinin en temel yargısına ulaşıyor: "Vakıf sistemi anlaşılmadan, İstanbul'daki emlak mülkiyeti meselesi anlaşılamaz."

Evkaf Nezareti bünyesindeki irade-i evkaf dokümanlarından ise, gayrimenkul piyasasını ve emlak satışını ilgilendiren belgeler kullanılmış.

Atçıl tezinde ilk olarak kaç tür şehir emlakı bulunduğunu sorguluyor ve dört tür belirliyor: İkamet edilen (residential) emlak (evler ve konaklar); ticarî amaçlı (commercial) emlak (han, ahır, dükkân ve mağazalar); kullanım hakkı tüm halka ait olan cami, kilise, çeşme gibi kamu (public) mülkü ve arsalar (urban field). İkamet edilen mülklerle ticarî amaçlı mülkler üzerinde duran Atçıl, Saraçhane'de emlakın çoğunun (%70) ticarî, Cibali'de ise ikamet edilen mülk (%54) olduğunu tespit ediyor.

Akabinde şehir emlakı mülkiyetinin kimin elinde olduğu sorgulanıyor. Mevcut literatürün, "şehir özel mülktü" kabulünden hareketle şehir mülkü üzerinde durmadığını belirten Atçıl, bilakis, bu kabulü sorguluyor ve tezinin en temel yargısına ulaşıyor: "İstanbul emlakının çoğu vakıf mülkiyetinde idi; dolayısıyla vakıf sistemini anlamadan İstanbul'daki emlak mülkiyeti meselesi anlaşılamaz." Atçıl, temeli Fatih dönemine dayanan bu uygulamanın XIX. yüzyılda da devam ettiğini, Saraçhane ve Cibali'deki emlakın çoğunun vakıf mülkiyetinde bulunduğunu gösteriyor.

Vakıf mülklerinin kullanımına ilişkin olarak da, tarihsel süreçte şekillenen üç yöntem tespit ediliyor: *İcare-i vahide*, *icareteyn* ve *mukataa*. *İcareteyn*de, kiracı, mülkü çocuğuna miras bırakma, evin ya da dükkânın kullanım hakkını satma veya ferağ etme gibi haklara sahiptir. Yalnızca çocuklarla sınırlı olan "miras bırakılabilecek" grup XIX. yüzyılda torunları da kapsıyor. *Mukataa* yönteminde ise kiracı, kiraladığı mülke bina inşa etme hakkı kazanıyor ve bu bina kişinin özel mülkü oluyor. Vakfa ait bina herhangi bir sebeple yıkılıp arsa üzerinde yalnızca kişinin yaptırdığı bina kalırsa,

orası artık onun özel mülkü sayılıyor. Atçıl, Fatih döneminde tamamı vakıf mülkü haline getirilen İstanbul'da özel mülkiyetin ancak bu şekilde mümkün olabileceğinin altını çiziyor.

Mülkleri; kiralayanların cinsiyetine, mülke tek başına mı yoksa ortaklaşa mı sahip olduklarına göre de tasnif eden Atçıl, ticarî mülk sahipleri arasında kadınların da yer aldığını söylüyor. Ticarî mülklerde müşterek mülkiyetin daha az olduğunu, bununsa ticarî ortaklıkların zayıf mı olduğu sorusunu gündeme getirdiğini belirtiyor. Piyasa ilişkilerinin genişleyip mal ve toprakların ticarileştiği XIX. yüzyılda emlakın nasıl el değiştirdiğini inceleyen Atçıl, *bey'*, *ferag*, *intikal*, *tefviz* ve *istibdal* şeklinde beş yöntem tespit ediyor. Emlakın değerine ilişkin *tahriri*, *tahmini* ve *müzayede* değerlerinin nasıl yorumlanması gerektiğine de değinen Atçıl, *tahriri* değerler temelinde yaptığı kategorizasyon sonucunda Cibali'de emlakın Saraçhane'den biraz daha değerli olduğunu tespit ediyor. Yine bu kayıtlar temelinde, Müslümanların ahşap, gayrimüslimlerinse kagir evlerde oturduğu şeklindeki kimi varsayımların gerçeği tam yansıtmadığının ortaya çıktığını belirtiyor.

Tartışma bölümünde ise, XIX. yüzyıl İstanbul'unda önemli bir yekun oluşturan gayrimüslimlerin söz konusu kayıtlarda ne ölçüde temsil edildiği gündeme geldi. Atçıl, tahrirde bir mülkün Müslümana mı gayrimüslime mi ait olduğunun belirtildiğini; ancak, İstanbul'un farklı bölgeleri farklı gayrimüslim nüfus yapısı arz ettiğinden genel değerlendirmeler yapabilmek için daha geniş alanlara bakmak gerektiğini belirtti. Bu bağlamda, bazı kaynakların Müslim bazılarının da gayrimüslim nüfus hakkında veriler içerdiği de hatırlatıldı. XIX. yüzyılın ilk yarısında temettuat kaydı yapılmayan İstanbul için aynı yüzyılın ikinci yarısında neden böyle bir tahrir düzenlendiğine ilişkin olarak

da, Atıl, kişilerin servetini tespitiye yönelik temettuat kayıtlarının aksine 1875 tarihli bu tahririn emlak bazında yapıldığını ve buna bağlı vergi tespitini hedeflediğini söyledi.

Modern Mimaride Geleneksel Osmanlı Mimari Algısı (1909-1931)

Yavuz Sezer

5 Kasım 2007

Değerlendirme: Hatice Çolak Yentürk

Medeniyet inşa eden her toplumun mimarî eserlerini, o toplumun *varlık ve varolmayı* idrak, duyuş ve yaşayışının forma dökülmüş hali olarak görmek mümkündür. Türkiye Araştırmaları Merkezi Tez/Makale sunumlarının elli altıncısında nev-i şahısına münhasır bir “mimarî form” üretmiş Osmanlı toplumundan Cumhuriyet’e geçişte bu tarihsel mimarî mirasın algılanışını ve izlerini, 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde tamamlanmış “The Perception of Traditional Ottoman Domestic Architecture as a Category of Historic Heritage and as a Source of Inspiration for Architectural Practice (1909-1931) [Geleneksel Osmanlı mimarisinin, bir tarihsel miras kategorisi ve mimarî pratik için esin kaynağı olarak algılanışı (1909-1931)]” başlıklı yüksek lisans tezi çerçevesinde Yavuz Sezer ile tartıştık.

Sezer tezinde, Sedat Hakkı Eldem tarafından

1932’den itibaren geliştirilen “modern millî konut projesi” çalışmalarının temellerini incelemektedir. Bu alanda yazan Sibel Bozdoğan’a göre, mesken mimarisine dönüş, Cumhuriyet idaresinin ilk yıllarında fazlaca Osmanlı/İslâmî çağrışımları olan Osmanlı anıtsal mimarisinin terk edilmesi üzerine, yerine sakıncasız ve millî bir mimarinin geliştirilmesi ihtiyacı bağlamında manidardır, zira Sultan’ın camisi, sarayı ve türbesinden farklı olarak ev, halkı yansıtır. Ancak Sezer’in araştırmaları ona bu projenin fikir babasının Eldem olmadığını gösterecek ve incelediği 1910/1920’lerden itibaren konuyu ele alan süreli yayınlar ve kitaplar, Eldem’in ortaya koyduğu modern millî mimari tipolojisinin, Cumhuriyet devri resmî devlet politikasının değil, daha öncesinin ürünü olduğunu kanıtlayacaktır.

Tezde, Eldem’i hazırlayan literatür ve somut haliyle eski geleneksel mimariyi inceleme, ruhunu keşfetme, özelliklerini ortaya koyma ve ondan yeni ve millî mimarimizi geliştirme hareketi araştırılmaktadır. Sezer’e göre XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, cadde genişletmeleri, yangın yerleri gibi büyük çaplı kentsel müdahalelerle eşzamanlı ve fazlaca Batı mimarisinin etkisiyle şekillenen geleneksel ahşap mimari, özgünlüğünü kaybetmeye yüz tutmuştu. Kent dokusundaki bu tarihsel kopuşun bir sonucu olarak zamanın neslinde “Eski mahallelerimiz/evlerimiz kayboluyor!” endişesi belirmişti. Orta sınıfın, geçmiş kurtarmaya yönelik sorgusuz tarih anlayışı, bu sınıfın, kendini mektepli mimarlara inşa ettirdiği millî ve kullanışlı mesken ile temsil ve zevk sahibi olduğunu bu yolla teşhir kaygısı ile birleşerek Sezer’in araştırmalarına konu ettiği literatürü hazırlamıştır.

1873’teki Viyana sergisi için hazırlanan Osmanlı mimarlık tarihi kitabında ve 1906’da Mimar Kemalet-

Sezer tezinde, Sedat Hakkı Eldem tarafından 1932'den itibaren geliştirilen "modern millî konut projesi" çalışmalarının temellerini incelemektedir.

tin'in hazırladığı uzun makalede mesken mimarisi hakkında tek bir kelime yokken, Celal Esad'ın ve Alman bir mühendis-mimarın 1909'da yazdığı eserlerle mesken mimarisi tartışmalarına başlanacaktır. Dönemin ressamlarının ve tiyatrodan Musahipzade Celal'in eserleri, Hüseyin Zekai Paşa'nın 1912'de mimarî mirasımız üzerine yazdığı ve içinde eski meskenlerin müzelerde sergilenmesi ve bu işin uzmanlarınca incelenmesi ihtiyacından bahsettiği *Mübeccel Hazine*ler kitabı, Türk ocağı çevresinde bu yıllardan itibaren konuya değinen ve tekemmül etmek şartıyla bu evlerin muhafazasını savunan Yahya Kemal, Tevfik Nurettin gibi yazarların çalışmaları Sezer için başlıca başvuru kaynaklarıdır. 1918'de bir Macar mimar ilk defa yeniden canlandırma fikrinden açıkça bahsedecektir. Benzer yazılar bu yıllardan itibaren *Millî Mecmua*'da da fazlaca yer tutmaya başlamaktaydı. Celal Esad'ın 1928'de yazdığı kitaba ve Ressam Hoca Ali Rıza'ya değinen Sezer, Hoca Ali Rıza'nın eski cumbalı ahşap evler temasını başlatan ve en fazla kullanan ressam olarak öne çıktığını söyledi.

Tezin temel meseleleri, mesken mimarisinin Osmanlı genel mimarisi yanında nasıl bir yer tuttuğu, incelenen literatürün ne kadar bu eski evleri mimarlık tarihinin bir objesi olarak tasvir edip, ne kadar yeni millî mimarimiz için model olarak gördüğü (bu tasvir ve model alma 1910'dan 20'lerin sonlarına doğru artan bir çizgide seyretmiştir), mesken mimarisinin alt kategorilerinin nasıl anlamlandırıldığı; yani saray, konak, sıradan insanların evleri ve köy evleri kategorilerine, hiyerarşik bir açıdan nasıl bakıldığı ve incelediği dönemin en çok yazan ve en mümessil figürleri olan Süheyl Ünver ve Rifat Osman'ın orta sınıf mimarisi arayışı içinde bulunup bulunmadıkları mevzularıdır. (Bu isimlerin yalı ve köşkleri inceleyip mutavassıt evlere

vurgu yapmasına bakılırsa Sezer'e göre yapılmak istenen belki de aristokratik mimarînin incelmeliğini mutavassıt evlere taşıma kaygısıdır.)

Sunumunu slayt gösterisiyle devam ettiren Sezer, işlediği eski ev örneklerini belgeler, fotoğraflar ve resimlerle görselleştirdi. Soru ve dinleyicilerin katkılarıyla nihayete eren sunumun son derece ilginç ve verimli geçtiğini belirtmeliyiz.

XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Hediyeleşmeyi Anlamlandırmak

Aykut Mustak

1 Aralık 2007

Değerlendirme: M. Talha Çiçek

Aralık ayının ilk haftasında Sabancı Üniversitesi Tarih Bölümü'nde doktora öğrencisi olan Aykut Mustak'ın Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yaptığı "A Study on The Gift Log, MAD 1279: Making Sense of Gift-Giving in The Eighteenth Century Ottoman Society [XVIII. yüzyıl Osmanlı Toplumunda Hediyeleşmeyi Anlamlandırmak]" isimli tezini müzakere ettik.

MAD 1279 numaralı hediye defterinden yola çıkarak XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda hediyeleşme olgusunu inceleyen Aykut Mustak, sunumunda kendisini bu çalışmayı yapmaya iten nedenlerden bahsettikten sonra MAD 1279 numaralı hediye defteri üzerinden

Mustak, hediyeleşmenin kanunlardaki yeri, fonksiyonları ve Osmanlı Devleti'nin hediyeleşme karşısındaki politikasını değerlendirdi ve hediyeleşmeye dair ilgi çekici bilgiler verdi.

tezinin temel iddialarına değindi. Literatürde bu konu ile ilgili çalışmaların yetersizliğine dikkat çeken Mustak, bu eksikliğin mukayeseli ve genel hükümlere varıcı çalışmalar yapmayı engellediğini belirtip vardığı sonuçların, incelediği defter bağlamında doğru ve geçerli olduğunu vurguladı.

Temel amacının, Osmanlı Devleti'nde hediyeleşme üzerine olmuş kanıları sınamak olduğunu belirten yazar bu amaçla adı geçen hediye defteri ve diğer arşiv malzemelerine müracaat ettiğini ifade etti. Ayrıca bu hediye defteri üzerinden hediye sunan kişilerin toplumsal statüsü, hediye edilen eşyaların niteliği ve hediyelerin coğrafi dağılımı hakkında vardığı sonuçları bizlerle paylaştı.

Osmanlı Devleti'ndeki hayır, hizmet bedeli ve vergi gibi ödeme biçimleri ile hediyeleşmeyi karşılaştıran Mustak, neticede hediyeleşmenin bu ödeme biçimlerinden pek de farklı bir şey olmadığını ifade ederek, hediyeleşmenin Osmanlı toplumunda bugün anladığımızdan çok farklı biçimlerde anlamlandırıldığını ortaya koydu. Bu bağlamda tezinde hediyeleşmenin kanunlardaki yeri, fonksiyonları ve Osmanlı Devleti'nin hediyeleşme karşısındaki politikasını değerlendiren Mustak, hediyeleşmeye dair ilgi çekici bilgiler verdi.

Mustak'a göre sadece özel kişiler tarafından değil, gruplar ve topluluklarca ya da en azından onların adına sunulan hediyeler, statü farklarına dair sınır çizici ve farklı konumlar arasında -o konumları yeknesaklaştırmadan- iletişim sağlayıcı bir rol üstlenir. Bu anlamda incelenen defterden hareketle çeşitli amillerin himaye aracı ve hükümet adına edimci olarak çalıştığı erken modernite bürokrasilerinde hediyeler, erişim ve iletişim bedeli şeklinde değerlendirilebilir.

Sunumunda, ayrıca, incelediği dönemde hediyeleşme

olgusunun Osmanlı tarihinin genel dönemleri içindeki yerine de değinen Mustak, müsadere ve vergi gelirlerini artırmak için merkezi otorite tarafından başvuru rulan ekonomi politikasının hediyeleşmeye nasıl yansıdığı üzerinde durdu.

TAM Bir Kitap / Bir Yazar

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi

Remzi Demir

26 Kasım 2007

Değerlendirme: Reyhan Sarıkaya

İlim kesbiyle rütbe-i rif'at
Ârzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
bir kıl ü kâl imiş ancak (Fuzûlî)

Beyitlerini Müslüman düşünürlerin vird-i zeban kabilinden ele almalarından olsa gerek, bu beyitler onların ilmi çalışmalarına ivme kazandıran bir söylem olagelmıştır. Ve devamında:

İlim bir lücce-i bî-sâhıldür
Anda âlim geçinen câhıldür (Nâbî)

Demekle sahip oldukları düşünsel birikimin önünü açarak ilim vadisinde kesb-i kemal etmede de daim olmuşlardır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Remzi Demir'in bu devasa birikimi gözler önüne sermeye yöne-

Demir, *Philosophia Ottomanica* serisi ile Osmanlı düşüncesinin aydınlatılması gereken yönlerini duyurmayı ve bu yöndeki gecikmiş tartışmaları başlatmayı amaçlıyor.

lik kaleme aldığı, *Philosophia Ottomanica* adlı, kendi deyimiyle *mütevazı* çalışmasının muhteva ve serüvenini Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Bir Kitap/Bir Yazar adlı programda yazarın kendisinden dinledik. Demir, sunumunun ilk bölümünde özellikle kaynaklarına değindi ve birçok bilgiye ulaşmayı umduğu Osmanlılara ait edebî, siyasi, coğrafi, tarihî, fikhî ve sair kaynaklar üzerine yapılan çalışmalardan umduğu malumatları alamadığını belirtti. Bunun da kitabın kapsam ve derinliğini olumsuz etkilediğini ifade etti. Sonrasında ise dinleyicilere özetle şu bilgileri aktardı:

Üç cilt olarak ele alınan *Philosophia Ottomanica/Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi* adlı çalışmanın temelde iki maksadı vardır:

- Birincisi, Osmanlılar döneminde incelemeye değercek yoğunlukta ve olgunlukta bir "felsefe etkinliği"nin bulunduğunu ortaya koymak.
- İkincisi, söz konusu etkinlik sonucunda ortaya çıkan düşünsel birikimin özgün yönlerine dikkat çekmek.

Ulaşılabilen tarihî bulguların ışığı altında Osmanlı felsefe tarihi üç döneme ayrılmaktadır. XIV. yüzyıl ile XVI. yüzyıl arasını kapsayan birinci dönem, İslâm felsefe geleneği içinde şekillendiği için "Philosophia Antiqua (Eski Felsefe)"; XVII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadarki ikinci dönem, eski ile yeni arasında geçişkenlik arzettiğinden "Eski ile Yeni Felsefe Arasında"; Batı Felsefe Geleneği çerçevesinde biçimlenen üçüncü dönem ise "Philosophia Nova" yani yeni felsefe başlığını taşımaktadır. Kitap, her dönemi ayrı bir ciltte incelemektedir.

Osmanlı düşünce tarihindeki mevcut felsefe birikimini, tebarüz etmiş isimler çerçevesinde ele alan birinci kitap, Osmanlı düşüncesinin aydınlatılması gereken

yönlerini duyurmak ve bu yöndeki -çok gecikmiş- tartışmaları başlatmak amacıyla yazılmıştır ve bu sebeple büyük bir iddiayı içermemektedir. Bunun yanı sıra kitap, *Philosophia Ottomanica*'nın yani *Hikmet-i Osmanîye*'nin, takriben altı asrı kapsayan gelişim sürecinin bir bütün olarak nasıl sergilenmesi ve yazılması gerektiği konusunda ciddi bir öneri de getirmektedir. Bu kitabın asıl işlevi ise, tarihsel yaklaşımdan yardım alarak, Türk felsefî düşüncesinin kendi kendisinin bilincine varmasını sağlamak olacaktır; böylece Türk düşünce hayatında yeni bir aşamaya girilecek ve bir yerde Eski Felsefe birikimi ile Yeni Felsefe birikimi buluşarak geleceğin felsefî sistemlerine uygun bir zemin hazırlayacaktır.

İkinci kitabın konusunu teşkil eden ara dönemde, yani XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise *eski felsefe* ile *yeni felsefe* karşı karşıya gelmişler ve birbirleriyle kıyasıya çatışmışlardır. Ancak bugün mahiyetini çok iyi bilmediğimiz bu çatışma, muhtemelen XVII. yüzyılda İbn Haldunculuk'un Türk düşüncesini çok daha realist bir çizgiye çekmesi; XVIII. yüzyılda ise giderek yükselen askerî bürokrasinin, Avrupa ordularının artan baskılarına direnebilmek için, öncelikle savaş teknolojisinin aktarılmasını icbar etmesinden dolayı *eski felsefenin* yavaş yavaş terk edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu iki asrın, felsefe tarihçileri tarafından oldukça ihmal edildiği görülmektedir. Bu nedenle söz konusu dönemlerin fikir hareketlerine ikinci ciltte genel olarak bakılıp, *eski felsefenin* hangi koşullar altında oluştuğu ve yerleştiği gösterilmeye çalışılmıştır. XVIII. yüzyılda püriten yaklaşım bir yere kadar etkili ve hatta medreselere kadar sızarak bazı âlimleri yanına çekmeyi başarmış olmakla beraber -mesela Maraş'ta dersler veren Saçaklızade'de bu etkilerin izlerini görmek mümkündür- Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Yanyalı Esad Efendi ve İb-

Hagen'e göre, Kutsal Emanetlerin Topkapı Sarayı'na girişi, Hz. Peygamber'in imparatorluğun merkezine oturup Sultanın arka plana itildiğinin sembolik işaretidir.

rahim Müteferrika gibi önde gelen diğer düşünürler, kendilerini bu etkilerden kurtarmayı başarmış ve yüzlerini, bir ölçüde de olsa Avrupa'ya çevirmişlerdir. Üçüncü kitabın ele aldığı konulara baktığımızda; *eski felsefe, yeni bilim ve yeni edebiyattan* da aldığı destekle, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Türk düşüncesinin temel sorunlarını ve bu sorunlara yaklaşımı değiştirmiştir. Bu sebeple *eski felsefenin* son cengâverlerinden olan Ahmet Cevdet Paşa ile oğlu Sedat Bey'in ve kızı Fatma Aliye Hanım'ın *trajik* mücadeleleri yeniden yorumlanmalıdır; meşhur Baba-Oğul-Kız, Aristoteles mantığını, bir *Seyfü'l-Âdet* kılarak "Yenilikçiler" üzerine saldırmışlar ama sonucu değiştirememişlerdir. *Yeni eskiyi* kovmuş ve memleketin düşünce dünyasında "Philosophia Nova"nın göz alıcı çiçekleri filiz vermeye başlamıştır.

TAM Sohbet

Osmanlı İmparatorluğu'nda Hz. Peygamber Merkezli Dindarlık Gottfried Hagen

2 Ağustos 2007

Değerlendirme: Ayşe Tek Başaran

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Sohbet kapsamında hazırladığı toplantıların Ağustos ayındaki konusu Michigan Ann Arbor Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Gottfried Hagen idi. "Muham-

mad-Centered Piety in the Ottoman Empire [Osmanlı İmparatorluğunda Hz. Peygamber Merkezli Dindarlık]" başlıklı konuşma Dr. Hagen'in önümüzdeki yıllarda çıkaracağı kitabın bir bölümünün ön çalışması niteliğini taşımaktaydı.

Dr. Hagen'in konuşmanın başında vurguladığı en önemli noktalardan biri İslâm'ın birleştirici bir emperyal ideoloji olarak her zaman Osmanlı Devleti'nin merkezinde yer aldığıdır. Bu noktada karşımıza devletin meşru gösterme amacına matuf bir peygamber algısı çıkmaktadır.

Toplu bir dindarlık anlayışı (collective piety), belirgin bir Osmanlı kimliği kazanmış ve Hz. Peygamberin şahsında yoğunlaşmıştır. Bu kimliğin üç tezahürü, temsil (representation), anma (commemoration) ve taklit (imitation) başlıkları altında incelenebilir. Temsilden kasıt anlatının en ince detayına kadar işlendiği dramlar ve efsanelerdir ki bunlar Peygamber'i halk tabakasına taşımak ve bir nevi sosyalleştirmek gibi bir amaca hizmet ederler. Dr. Hagen bu minvalde *Kıyas-ı Enbiya*'yı örnek verir.

Anma fonksiyonu ise akademik çevrenin Hz. Peygamber'i anlatmada itibar ettiği soyut ve estetik anlatıdır. Dr. Hagen'in buradan çıkardığı ilk tez, bu metin anlatısı geleneğinin yavaş yavaş daha sonraki gelişmelerin altyapısını teşkil ettiği ve bu vesileyle Peygamber'in kişiliğine dair bilincin oluştuğu tezidir. Kutsal Emanetlerin Topkapı Sarayı'na girişi, Hz. Peygamber'in imparatorluğun merkezine oturup Sultanın arka plana itildiğinin sembolik işaretidir. Bu nokta-i nazardan bakıldığında XVI. yüzyılın sonundan itibaren Kutsal Emanetlerin Osmanlı hanedanının dindarlığını temsil eden bir kült haline geldiği iddia edilebilir. Hagen'a göre bu şekilde Hz. Peygamber adeta bir "Osmanlı ulusal azizi [Ottoman national saint]" haline gelmiş-

tir. Ayrıca toplumsal anma hareketlerinden yola çıkılarak III. Murad'la beraber Mevlid'in resmi kutlamalara dönüştürüldüğü de görülür. Önceleri devlet dışında kutlanan Mevlid, 1589 itibarıyla hanedan tarafından benimsenip Sultan'ın Peygamber'e bağlılığını göstermesinin başka bir aracı şeklinde tezahür eder.

Dr. Hagen'in önem atfettiği başka bir mesele, Birgivi'nin her türlü kurtuluşa çare olarak yalnızca Peygamber'in sünnetine dönmeyi öneren Selefî akımıdır ki bu akım Kadızadeliler hareketinin başlangıcı kabul edilmektedir. Bu çarenin ortaya atılışı yeni olmamakla birlikte Birgivi buna yeni bir form kazandırmıştır. Yani Peygamber'in taklit edilmesi geniş, toplumsal çapta, ilk kez Birgivi tarafından yaygınlaştırılırken devlet tarafından da benimsenip katı Sünnî disiplini sağlamanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu şekliyle bazı araştırmacılar tarafından püritenlikle kıyaslanmaktadır.

Bu iddiaların ışığında Dr. Hagen, Hz. Peygamber üzerine geliştirilen yazılı geleneği göz önüne almadan XVI. yüzyıldaki dindarlığın açıklanamayacağını savunur. Konuşmasının bitiminde gündeme getirdiği kapsamlı sorular; Osmanlı İmparatorluğu ve diğer İslâm ülkeleri arasında yaptığı kıyaslamalar ve Kahire'deki XVI. yüzyıl Mevlid kutlamalarının, diğer taraftan Batı'da Katolik Kilisesinde vuku bulan günah çıkarma pratiklerinin daha geniş bir sürecin parçası olup olmadığı üzerinedir.

TAM Panel

Kurtuluşun İki Yüzü: Hakikat ve Siyaset: 350. Ölüm Yıldönümünde Kâtip Çelebi

Açış Konuşması: **Mustafa Özel**

Oturum Başkanı: **İhsan Fazlıoğlu**

Bir Ömür Böyle Geçti: Kâtip Çelebi, Hayatı ve Eserleri / Fikret Sarıcaoğlu

Kâtip Çelebi'nin İslah Düşüncesi / Eşref Altaş

Kâtip Çelebi'nin Aklı İlimler Tasavvuru ve Medrese Eleştirisinin Eleştirisi / Emrullah Bulut

17 Kasım 2007

Değerlendirme: **Meryem Üke**

Tarih, coğrafya ve bibliyografya sahalarında önemli eserler kaleme almış Kâtip Çelebi (1609-1657) vefatının 350. yıldönümünde Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen "Kurtuluşun İki Yüzü: Hakikat ve Siyaset, 350. Ölüm Yıldönümünde Kâtip Çelebi" paneli ile anıldı.

Açış konuşmasına, bir klasik düşünürümüzü ister 350. ister 1350. yılında olsun anmak isteyişimizin kurtuluşumuza vesile arama çabamızın neticesi olduğunu belirterek başlayan Mustafa Özel'e göre Kâtip Çelebi, sorduğu sorular itibarıyla klasikleşmiş bir düşünürdür. XVI-XVII. yüzyıl Japonya'sını ve Çin'ini yalnız döneminde değil, bugün için de en iyi anlatan müelliftir. Bu özelliğini, o diyarlardan gelen tüccarları ve seyyahları dikkatli dinlemenin yanında onlara sorduğu iyi

sorulara borçludur. Dolayısıyla cevaplardan önce sorularımız önem arz etmektedir.

Panelin ilk tebliğinde Fikret Sarıcaoglu, Kâtip Çelebi'nin hayatını öğrenmek için onun *Cihannüma* ve *Süllemü'l-Vüsul*'de müsvedde, *Mizanü'l-Hak*'ta ise son hâlini alan otobiyografilerine müracaat edilebileceğini belirterek bunun büyük bir şans olduğunu ifade etti. Zira, o dönemdeki bir çok müellif, otobiyografisini kaleme almıyordu.

Bu kaynaklardan edinilen bilgilere göre Kâtip Çelebi'nin asıl adı Mustafa'dır. Babası Enderun'da yetişen Abdullah isimli bir zattır. Şubat 1609'da Fatih'te doğan Kâtip Çelebi beş-altı yaşına geldiğinde özel hocalardan ders almaya başlar. 20 küsur yaşında hayatının dönüm noktası olan Kadızade Mehmed Efendi ile tanışan Kâtip Çelebi böylelikle ilim yolunda ilerlemede karar kılar. Gazali'nin *İhya'sını*, *Şerhü'l-Mevâkıf*, *Dürer* ve birkaç eseri daha Kadızade'den okur.

Babası ile birlikte ilk kez 1624'te Tercan seferine çıkan, hayatının 10 yıldan fazlasını seferlerde geçiren ve coğrafya bilgilerini bu seferlerde toplama imkânı bulan Kâtip Çelebi'nin, katıldığı son sefer ise 1634-35 Revan seferidir. Daha sonra Kadızade'nin teşvikiyle kitaplarına ve derslerine geri döner. Düzenli bir medrese hayatı olmayan Kâtip Çelebi, kendisine üstat kabul ettiği A'reç Mustafa Efendi, Ayasofya dersiamı Kürt Abdullah Efendi, Süleymaniye dersiamı Ahmed Efendi, Vaiz Veliyyüddin Ermenaki gibi hocalardan da ders alır. Mısır'da Şeyh İbrahim Lakani'den sened ahzeder, yani hadis zincirinin senedinde kendi adı yer alır. 1644'te ise ders vermeye başlar. Önce *mukaddeme-i fûnun* sonra *Fenari*, *Ferâiz*, *Kadı Mir* ve *Dürer* gibi dersler okutur.

Kâtip Çelebi, Vişnezade Mehmed İzzetî'nin verdiği bilgiye göre 27 Zilhicce 1067/6 Ekim 1657'de vefat

Mustafa Özel'e göre Kâtip Çelebi, sorduğu sorular itibarıyla klasikleşmiş bir düşündürüdür. Klasik bir düşünürü ister 350. ister 1350. yılında olsun anmak isteyişimiz kurtuluşumuza bir vesile arama çabamızın neticesidir.

eder. Kabrinin ilk şekline Ş. Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge 1943'te bastıkları *Keşfü'z-zünun*'da yer vermişlerdir. Günümüzde İMÇ bloklarının arasında kalan kabri 1957'deki 300. anma yılı için 1953'te yeniden yapılmıştır. Kâtip Çelebi'nin mezarının 1900'lü yıllara kadar varlığını korumasının büyük bir önemi haiz olduğunu belirten Sarıcaoglu, sadrazamların bile bir sonraki muhalif hava ile kabirlerinin yıkılabildiğine, böyle bir ortamda *Mizanü'l-Hak* yazmış Kâtip Çelebi'nin kabrinin ayakta kalmasından ona gösterilen itibarın derecesini de anlayabileceğimize dikkat çekti.

İlmi; tasa ve kötülüğü kovan, gaflet ve tembelliği yok eden, kini ve anlaşmazlığı kaldıran, insan ve milletleri yücelten bir araç olarak tanımlayan Kâtip Çelebi'ye göre bütün iyiliklerin temeli olan ilmin gayesi *hakikate* ulaşmak ve ahlâkı düzeltmektir. Kâtip Çelebi'nin şahsiyeti, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında da bilgi veren Sarıcaoglu'nun belirttiği üzere, eserlerinin müellif nüshalarında dahi kendi ismi yer almayan Kâtip Çelebi'nin 23 eseri mevcuttur; bunlardan tarih, coğrafya,

Kâtip Çelebi vefatının 350. yıldönümünde Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen "Kurtuluşun İki Yüzü: Hakikat ve Siyaset" paneli ile anıldı.

siyaset, ilm-i muhaderat (antoloji), biyografi, bibliyografi ve matematiğe ait toplam 19 kitabına ulaşmıştır. Burada *Takvimü't-tevarih*, *Tuhfetü'l-kibar* ve *Cihannüma* gibi eserlerini yeni haritalar ve açıklamalar ekleyerek basan İbrahim Müteferrika'nın, Kâtip Çelebi'yi Kâtip Çelebi yapan ve tüm dünyadaki haklı ününe kavuşturan bir isim olduğu da vurgulanmalıdır.

Panelin ikinci tebliğinde Eşref Altaş *Düsturu'l-Amel*, *Mizanü'l-Hak* ve *Keşfü'z-zünun* bağlamında Kâtip Çelebi'nin ıslahat düşüncesinden bahsetti. Altaş'a göre, Kâtip Çelebi kendi dönemine kadar takip edilen felsefe, şeriat ve Hint-İran-Türk geleneğinin ve İbn Haldun'un tavırlar teorisinin bir sentezini özellikle *Düsturu'l-Amel* adlı eserinde yansıtmıştır.

III. Murad döneminde yazılmaya başlayan ıslahat eserlerinde bozulmanın kaynağı olarak, vergilerin yükseltilmesi ve halkın vergi yükünün artması, ateşli ve hafif ateşli silahların kullanılması ile başlayan askeri sistemdeki değişiklikler ve Anadolu isyanları gösterilmektedir. Altaş, eserini kaleme alırken kendisinden önce yazılan bu eserlerden de istifade eden Kâtip Çelebi'nin *Düsturu'l-Amel*'i yazma hikayesini şu şekilde anlattı: IV. Mehmed hazinede ortaya çıkan açığı belirlemek ve sebeplerini bulmak için bir divan kurulmasını ister. Tarhuncu Ahmet Paşa'nın gayretleriyle bir divan toplanır. Kâtip Çelebi, nam-ı diğer Hacı Halife de bu divanda konuşulanları not almakla görevlidir. Burada Osmanlıların nizam-ı âlem iddiasının bozulmaya yüz tuttuğunu fark eder ve bu bozuklukları dile getirmek, bunlara seyirci kalmamak için sorunların çözümünde pratik yol gösterici bir kitap olarak bu eseri yazar.

Eserinde Galen tıbbını topluma uyarlamaya çalışan Kâtip Çelebi'ye göre insanın dengeli ve huzur içinde

yaşayabilmesi için nasıl *ahlat-ı erbaa* dediğimiz dört unsurunun uyum içinde olması gerekiyorsa, toplumun da huzurlu ve dengeli olabilmesi için onu oluşturan temel unsurlarının -asker, esnaf ve halkın- uyumlu olması gerekmektedir.

Altaş'a göre, Kâtip Çelebi devletin ıslahı için israfın önlenmesini, dindar perhizkâr bir sultanın gerekliliğini, vergilerin kaldırılmasını ve emanetin ehline verilmesini öngörmektedir.

Son konuşmacı Emrullah Bulut, İslâmî ilimler ve tarihle pek alakası bulunmayanların Kâtip Çelebi'yi *Keşfü'z-zünun* ve *Düsturu'l-Amel* gibi eserleriyle değil genellikle meşhur medrese eleştirisi ile tanıdıklarını belirterek konuşmasına başladı. Medrese tarihi ya da Osmanlı bilim tarihi kitaplarında gerileme paradigması içerisinde Kâtip Çelebi'nin merkezî isim olduğunu belirten Bulut, tebliğine şu şekilde devam etti: Kâtip Çelebi, İmam Gazzâlî, Fahreddin Razi, İcî, Kutbuddin Şirazî, Kutbuddin Razi gibi isimlerle teşekkül eden ilim geleneğinin Molla Fenarî, Ali Kuşçu, Mirim Çelebi gibi isimlerle Anadolu'ya taşındığını fakat daha sonra *Haşiye-i Tecrid* ve *Şerhü'l-mevâkıf* gibi derslerin eğitimden kaldırılmasıyla aklı ilimlerin ve onların yerine koyulan fıkah derslerinin doğru dürtüst verilemediğini söylüyor.

1860'larda *Mizanü'l-Hakk*'ın gazetelerde tefrika edilmesi ile o dönemde gündeme gelen gerileme paradigmasında Kâtip Çelebi de yerini almaya başlıyor. Gerileme fikri II. Meşrutiyet'ten sonra mektep-medrese ikiliğinin artması ile yaygınlık kazanıyor ve Kâtip Çelebi ismi daha bir belirginleşiyor. 1916'dan sonra kaleme alınmaya başlanan medreselerle ilgili yayınlarda Muallim Emin Bey ve Arif Hikmet Bey Kâtip Çelebi'nin *Haşiye-i Tecrid* gibi eserlerin eğitimden kaldırılmasına yönelik eleştirisini isim vermeden kullanıyor-

Fazlıoğlu'na göre, Kâtip Çelebi'nin asıl derdi, kaybolmaya başlayan Osmanlı kimliğinin kurtarılması, yeniden inşası çabasıdır.

lar. Böylelikle Kâtip Çelebi'nin düşüncesi ismi olmadan eğitim tarihi yazılarına konu oluyor. Kâtip Çelebi ismi 1936'da Ş. Yaltkaya ve Uzunçarşılı hoca nezaretinde hazırlanan 16 sayfalık bir lisans tezi ile ortaya çıkıyor. Bundan sonra Ş. Yaltkaya, O. Nuri Ergin, A. Adıvar, H. Ziya Ülken, İ. Hakki Uzunçarşılı gibi isimler Kâtip Çelebi'ye dayandırdıkları "medreselerin gerilemesi" düşüncesini ortaya koyan yazılar yayınlarlar. Ve Kâtip Çelebi yalnız iki kelam eserinin kaldırılmasını eleştirirken Cumhuriyet döneminde yazılan yazılarda onun ismi üzerinden matematik ve astronomi eserlerinin de medrese eğitiminden kaldırıldığı, akli ilimlere önem verilmediği iddiası yaygınlık kazanır.

Muallim Cevdet ise durumun bu anlatılanlar gibi olmadığını, Kâtip Çelebi'nin kaldırıldığını söylediği eserlerin yerine daha üst metinlerin okutulmaya başlandığını söyler.

1980'den sonraki E. İhsanoğlu, C. İzgi gibi isimlerin yaptığı araştırmalar ve yayınlarda da medreselerden kanunen bu şekilde kaldırılan eserler olduğunu gösteren deliller bulunmamaktadır. O halde Kâtip Çelebi ne demek istiyordu? Bulut'a göre Kâtip Çelebi; Gazzâli, Razi, İcî ile gelen ilim geleneğinin bozulmaya başlamasını eleştiriyor ve bu bozulma ile medrese-tekke çatışmasının ortaya çıktığını, geleneğe dönüldüğünde böyle problemlerin yaşanmayacağını düşünüyor; her şeyden önce bir bürokrat olmasından dolayı olayları değerlendirmede sosyolojik ve siyasal bir yaklaşım sergiliyordu.

İhsan Fazlıoğlu bu üç tebliğin sonunda yaptığı değerlendirmede şu konulara değindi: 1600-1659 yılları arasında devlet büyük bir mali kriz içindedir. Sultan bürokrasi çatışması ve bunların temelinde de bir iman çatışması bulunmaktadır. Bu çatışma sürecinde ilim adamı *hakikati*, bürokrat ise *siyaseti* arar. Kâ-

tıp Çelebi de ilimle uğraşan bir bürokrat olarak olayların tarihî köklerine inen bir siyasî arayışın içinde bulunmuştur. Kâtip Çelebi'nin asıl derdi, kaybolmaya başlayan Osmanlı kimliğinin kurtarılması, yeniden inşası çabasıdır.

Bu yönleri ile Kâtip Çelebi dönemi içinde bir ilim adamı değil, siyasî kurtuluşu arayan bir bürokrat; coğrafya, tarih gibi tasvirî ilimlerin, bizim dünyamızın bekası için önemli olduğunu anlayan bir isim olarak değerlendirilmelidir.

TAM Panel

Bilmek İçin Okumak: 50. Ölüm Yıldönümünde İbnülemin Mahmut Kemal İnal

Açış Konuşması: *Mahmut Kaya*

Ali Birinci - Mustafa Kara - Ömer Faruk Akün

8 Aralık 2007

Değerlendirme: *C. Ersin Adıgüzel*

Hezâr gıpta o devr-i kadîm efendisine

*Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine**

Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş çok yönlü ve derinlikli bir âlim; ilim, kültür ve sanat aşığı İbnüle-

* Süleyman Nazif ile Yahya Kemal'in İbnülemin hakkında söyledikleri bir beyit.

*Yaşayan en önemli edebiyat tarihçilerimizden
Ömer Faruk Akün, İbnülemin'in bir ömür
boyunca toplayıp yayınladığı biyografilerin ve
gayretinin, ilim, sanat ve kültür dünyamızın
her biri bir değer ifade eden kişilerini
unutulmaktan kurtardığını söyledi.*

min Mahmud Kemal İnal, Bilim ve Sanat Vakfı Tarih Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen "Bilmek İçin Okumak: 50. Ölüm Yıldönümünde İbnülemin Mahmud Kemal İnal" başlıklı bir panel ile anıldı. İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mahmut Kaya'nın başkanlığını yaptığı panelin ilk konuşmacısı Prof. Dr. Ali Birinci idi. Konuşmasına, günümüze kadar yapılmış muteber uluslararası biyografi çalışmalarından çeşitli örnekler vererek, biyografi yazma işinin önem ve değerine işaret ederek başlayan Birinci, herhangi bir kurum desteği almaksızın biyografi yazmaya bir ömür veren İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in eserlerinin taşıdığı değeri vurguladı. Birinci'ye göre biyografi bilgisi, kişinin içerisinde yaşadığı cemiyetle bütünleşmesi için oldukça gerekli olan temel bir bilgiyi ifade etmektedir. Biyografi yazarlığı, medeniyetimizde geleneği bulunan ve kişinin bir cemiyete mensubiyetini ifade eden bir iştir.

Ali Birinci, seksen yedi yıllık ömründe, yaptığı tüm bürokratik hizmetlerin yanında kalemi ile yarım asrı aşkın bir süre günlük yazmış, ilim, sanat ve kültür dünyamıza muhalled eserler bırakmış olan İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yetişen ilim, sanat, edebiyat ve devlet adamlarının biyografilerini nasıl yazdığı üzerinde de durdu. Birinci'nin belirttiği üzere, İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in henüz çocuk yaşta başlayan ilim, sanat ve devlet adamlarının biyografilerine dair bilgi toplama hususundaki derin tecessüsü, ömrü boyunca kesintiye uğramayan bir öğrenme merakı ile devam etmiştir. Bunun için, tanıdığı kişilerden tanımadığı kişiler hakkında da bilgi sahibi olmaya çalışmış, gerek memuriyeti esnasında görüştüğü gerekse

babası Mehmet Emin Paşa'dan kalan köşkünde görüşme imkânı bulduğu kişilerden biyografik bilgiler toplamıştır.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in, biyografilerini yazdığı kişiler hakkında tarihî bir hüküm verirken kendi döneminde hâkim olan düşüncelerden etkilenmeyecek tarihin hakkını; kişileri sahip oldukları iyi yönleri veya zaaflarıyla tanıtarak da kişilerin haklarını teslim ettiğini belirten Birinci, onun, biyografisini yazdığı bir kişinin yaşadığı dönemdeki şartları göz önüne alarak yaptığı değerlendirmeleri hakşinashlık olarak kabul etmekte ve tarihimizin özellikle yakın dönemlerini inceleyen tarihçilerin meslek ahlâkı bakımından İbnülemin Mahmud Kemal Bey'den öğrenebilecekleri birçok şeyin bulunduğu dikkat çekmektedir.

Birinci'nin konuyla ilgili altını çizdiği bir başka şey, arşiv vesikalarının bir kişinin memuriyeti veya resmî kayıtlar altındaki bilgilerini ihtiva ettikleri, İbnülemin Mahmud Kemal'in ise bir kişiyi bize *insan* olarak tanıttığıdır. Bu yönüyle, bir insanı marifetlerinin yanı sıra zaaflarıyla gösteren İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in verdiği biyografik bilginin yerini, arşiv vesikalarını kullanarak doldurmak mümkün değildir.

Panelin ikinci konuşmacısı Prof. Dr. Mustafa Kara, İbnülemin Mahmud Kemal'in kendi eserleriyle Hüseyin Vassa'f'ın *Sefîne-i Evliyâ*'da onun hakkında verdiği bilgileri birlikte değerlendirerek İbnülemin'in tasavvufî yönü üzerinde durdu. Kara'ya göre, İbnülemin *Son Asır Türk Şâirleri*'nin önsözünde "Evlâd-ı vatandan biri bu eserde aradığı bir şeyi bulur az çok istifade eder de mahzûz olursa, benim fâidem işte o mahzûziyettir. Hele o veled-i necib mürüvvet eder de nâm-ı hakîrânemi rahmetle yâd ederse, işte o zaman zahmetimin mükâfâtını görmüş olurum. Kemâl-i ihlâs ile

Birinci'ye göre, tarihimizin özellikle yakın dönemlerini inceleyen tarihçilerin meslek ahlâkı bakımından İbnülemin Mahmud Kemal Bey'den öğrenebilecekleri birçok şey bulunuyor.

ilan ederim ki bundan başka hiçbir emelim yoktur. Semere-i hayat hayır ile yâd edilmektir" diyerek eserlerini kaleme alırken ne beklediğini açık bir şekilde göstermektedir.

Bir Hâlidî dervişi olan İbnülemin'in, ailesi de bu yola intisab etmiştir. Babası Mehmet Emin Paşa hem Mevlevî hem de Nakşî'dir. Mehmet Emin Paşa, oğlu Mahmud Kemal'i üç-dört yaşında küçük bir çocuk iken müşşidi Mevlâna Feyzullah Efendi'ye götürerek hayır dualarını almıştır. İbnülemin Mahmud Kemal daha sonraki yıllarda, Amasya'da Mîr Seyyid Hasan Hüseyin ed-Dağıstânî, Harput'ta Abdülhamid Hamdi-i Harputî ve Trablusşam'da Hüseyin el-Cisr başta olmak üzere pek çok müşşitten senelerce feyizlenmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in, yakın arkadaşı Hüseyin Vassaf'a gönderdiği ve *Sefîne-i Evliyâ*'da yer alan bir mektupta yazdıkları, gençliğinde Hâlidî şeyhi Abdülmennân Osman Efendi'ye intisab ettiğini göstermektedir. İbnülemin'in 1906 yılında Hüseyin Vassaf'a yazmış olduğu bir şiirin sonundaki imzasında kullandığı "Hâlidî" imzası da bu bağlılığa işaret etmektedir.

Kara'nın işaret ettiği bir başka husus ise İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in hayırsever yönüdür. Bilindiği üzere İbnülemin Mahmud Kemal, mülkiyetinin önemli bir kısmını imam hatip lisesi öğrencilerine vakfetmiştir. Bu yönüyle İbnülemin, kendisinden sonra gelecek nesillerin yetişmesine maddî olarak da katkıda bulunmuş bir hayırseverdir.

Panelin son konuşmacısı, yaşayan en önemli edebiyat tarihçilerimizden Prof. Dr. Ömer Faruk Akün idi. Akün konuşmasının başında İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in yetişmesi hakkında bazı bilgiler verdi. İbnülemin Mahmud Kemal Bey, ailesi dolayısıyla konaklar

ve köşkler içerisinde, devrin önemli şahıslarının yaşadıkları bir çevrede, tarihin bizzat yaşandığı bir muhitte, Beyazıt'ta yetişmiştir. İşte, yetiştiği bu ortamın kendisine sağladığı imkân ve yaratılış itibarıyla sahip olduğu mütecessis yapısı vesilesiyle büyük bir biyografi ve hatırat müellifi olabilmiş ve muazzam eserlerini telif edebilmiştir. Bir bilginin doğruluğundan emin olmak için büyük bir gayret gösteren İbnülemin, ulaşabildiği her isimden sonra o isim hakkında teferruata ulaşmaya çalışmıştır.

İbnülemin, biyografi yazma işinin önemi ve gereğini, ilim dünyamızın bu alandaki eksikliklerini konu alan yazıları ile ilim erbabının dikkatini bu yöne çekmeye çalışmıştır. Akün, İbnülemin'in bir ömür boyunca toplayıp yayınladığı biyografilerin ve gayretinin, ilim, sanat ve kültür dünyamızın -yaşının gençliğine bakmaksızın- her biri bir değer ifade eden kişilerini unutulmaktan kurtardığını vurguladı. İbnülemin'in kullandığı dilin yanı sıra eserlerinin isimlerinin de eski

Mustafa Kara, İbnülemin'in aynı zamanda, kendisinden sonra gelecek nesillerin yetişmesine maddî olarak katkıda bulunan bir hayırsever olduğuna işaret etti.

zamana verdiği değere işaret ettiğini; *Son Hattatlar, Hoş Sada: Son Musikişinaslar, Son Asır Türk Şairleri, Son Sadrazamlar* gibi eserlerinde geçen "son" ifadesinin İbnülemin'in fikir dünyasının bir tezahürü olduğunu sözlerine ekledi. Akün'e göre, hocası Ahmet Hamdi Tanpınar da, eserlerini "İbnülemin merkezli" bir usul ile telif etmiştir.

Akün, özel hayatından verdiği örneklerle İbnülemin'in şahsiyetini adeta resmederken, misafirlerinden temizlikçisine varncaya kadar evindeki kişilerle olan ilişkilerindeki tavırları, kıyafeti (özellikle de başında takkesi ve yaz-kış üzerinden çıkarmadığı palto-suyla) ve ismiyle onu sanki tarihin bir döneminden çıkıp gelen bir eski zaman insanına benzetti.

Bir ilim ve irfan ummânı İbnülemin Mahmud Kemal hakkında hafızalarda yer edecek olan panel, Prof. Dr. Mustafa Kara'nın, Hüseyin Vassaf'ın İbnülemin Mahmud Kemal Bey için yazmış olduğu bir şiiri okumasıyla sona erdi:

Mâden-i feyz kemâlnâme-i burhandır bu
Tâlib-i mârifete mekteb-i irfandır bu
Oku dikkatle onu mahv-ı vücûdu öğren
Terk-i davâ ediver meslek-i pîrandır bu
Nâm-ı âlîsine Mahmud Kemal Bey derler
Pür kerem kutb-i edeb mîthate şâyandır bu
Revnak-ı efzâ-yı dil ü cândır o âli haslet
Nûra müştâk olana matla-ı tâvandır bu
Oldu meftûn-ı kemâlâtı onun vassâfı
Hazret-i İbnülemin âşık-ı cânândır bu

Navarin'de Osmanlı Donanmasının Yakılması

İmadeddin Zengi'nin Urfa Haçlı Kontluğu'na Son Vermesi

Tanzimat Fermanı'nın imzalanması

TAM İz Birakanlar

Her ay düzenlenen bu programda, Osmanlı coğrafyasında medfun bilim ve düşünce hayatımıza katkıda bulunan şahıslar, ölüm yıldönümlerine göre anılmakta; bu vesile ile tarihe iz bırakanların hatırlanması hedeflenmektedir. 2006 Ağustos ayından itibaren tarihte iz bırakan olaylar da programa dahil edilerek programın çerçevesi genişletilmiştir. Programda 2007 Ekim ayından itibaren iz bırakan eserlere de yer vermeye başladık. Eylül ve Aralık ayları arasında düzenlenen programlar sırasında zikredilen şahısların, ölüm tarihleri ile medfun oldukları yerler, tarihte iz bırakan ayın olayları ve eserleri aşağıda verilmektedir. Neşe Vona, Reyhan Sarıkaya ve Berra Kepekçi'nin katkılarıyla hazırlanan programın yanı sıra söz konusu ay içerisinde vefat etmiş bazı bilim ve düşünce adamlarımız ile ayın önemli olayları ve eserlerinin fotoğraflarından oluşan resim sergisi de Meryem Üke, Berra Kepekçi ve Reyhan Sarıkaya'nın katkılarıyla devam etmektedir.

EKİM 2007

Bir Şahıs

Sokullu Mehmet Paşa (12 Ekim 1579): *Eyüp, Sokullu Mehmet Paşa Türbesi*

Bir Olay

Navarin'de Osmanlı Donanmasının Yakılması (20 Ekim 1827)

Bir Eser

Süleymaniye Camiinin Yapılışı (15 Ekim 1557)

KASIM 2007

Bir Şahıs

Ekmeleddin Babertî (Kasım 1384)

Bir Olay

Tanzimat Fermanı'nın İlanı (3 Kasım 1839)

Bir Eser

Osmanlı Hat Sanatında "Hilye": Hafız Osman Örneği

ARALIK 2007

Bir Şahıs

Beşiktaşî Yahya Efendi (1571)

Bir Olay

İmadeddin Zengi'nin Urfa Haçlı Kontluğu'na Son Vermesi: (24 Aralık 1144)

Bir Eser

Fatih Medreselerinin (Sahn-ı Seman) Yapılışı: (1462-1470)

Kanada Üzerine İlk İzlenimler

Mehmet Fatih Aysan

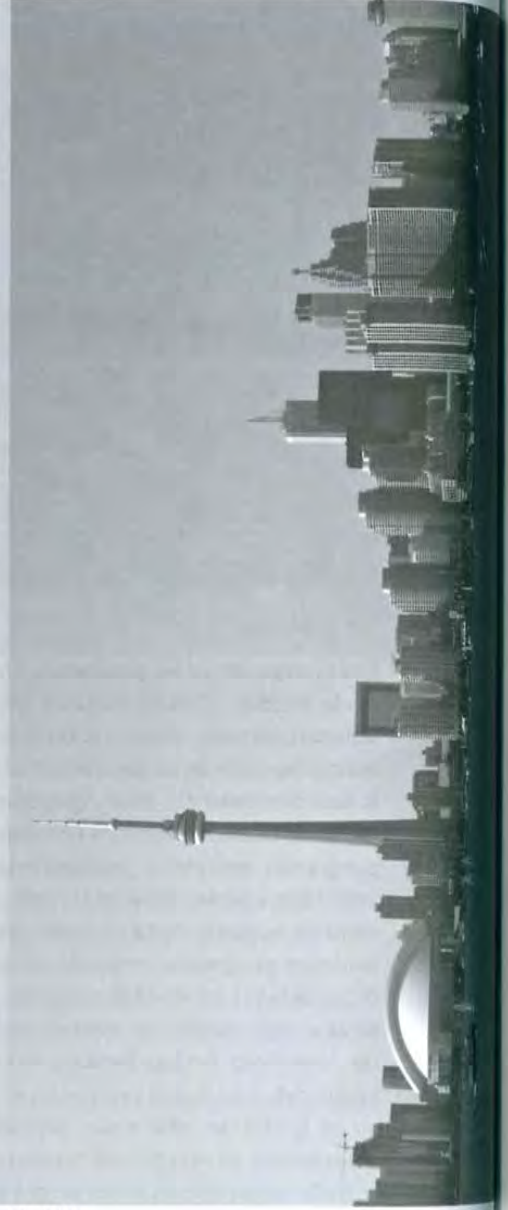
Uzun bir yolculuğun ardından Cuma günü öğleye doğru Toronto Havaalanı'na iniyorum. Daha önce Chicago Havaalanı'nda çok çeşitli insan topluluğunu bir arada görmesem Toronto Havaalanı beni oldukça etkilerdi diye düşünüyorum. Etrafta neredeyse dünyanın her yerinden farklı farklı insanlar, oradan oraya koşuşturuyorlar. Havaalanları modern zamanın limanları... O ülkenin büyüklüğünü, gelişmişliğini, küresel bir güç olup olmadığını gösteren temel göstergelerden biri sanki.

Dünyanın en kozmopolit şehri: Toronto

Toronto Havaalanı da aslında Kanada'nın uluslararası vizyonunu, göçmenlik politikalarını özetler gibi. Dünyanın dört bir yerinden yeni bir hayat kurmak için bu ülkeye gelmiş farklı din ve dil de binlerce insan... Her biri savaşlardan, zulümlerden, yoksulluktan kaçıp gelmiş; hayata bir şekilde tutunmaya çalışan göçmenler...

Havaalanından zihnimde uçan sorularla ayrılıyorum. İlk bir sonbahar günü. Geniş otobanların iş merkezleriyle kavuştuğu, yeşil tabelaları savurtarak geçen Amerikan arabalarıyla burası Amerika mı Kanada mı bir an şaşıyorum. Sahi arada bir fark var mı? Arada farklar varmış, bunu tecrübe ederek öğreniyorum.

Toronto

Toronto belki de dünyanın en kozmopolit şehri. Caddede yürürken, otobüse bindiğinizde hemen hemen her yerde beyaz Kanadalıdan çok göçmen var çevrenizde. Çinlisi, Arap'ı, Polonyalıyı her dilden ve dinden insanı aynı kare içinde yakalayveriyorsunuz. Bu çeşitlilik tuhaf bir şekilde kendinizi güvende hissetmenizi, bu yeni ortamda yalnız olmadığınızı düşünmenizi sağlıyor. Bu da Kanada'ya daha kolay uyum sağlamanızı (hatta bazılarını için aidiyet hissinin) kolaylaştırıyor. Aslında bu New York, Chicago, Los Angeles'ta da hissettiğim fakat en çok Toronto'da tecrübe ettiğim bir duygu.

Kanada'ya varışımın ikinci gününde Toronto'ya arabayla iki saat mesafedeki London'a doğru yola çıkıyorum. Bizim Mercedes 403 otobüslerin konforunu aratan Greyhound'un eski bir otobüsüne biniyorum. Allahtan otobüs geniş mi geniş. Yağmurlu bir gün. Etraf yeşil mi yeşil. Yol boyunca ülkenin sembolü olmuş çınar ağacına benzeyen ağaçlar çıkıyor karşıma. Her yer ağaç, yerleşim yeri ise oldukça az. Yüzölçümü açısından dünyanın en büyük ikinci ülkesi olan bu koskoca ülkede yaklaşık otuz beş milyon insanın yaşadığını öğrenmek nedendir bilmem biraz hayal kırılığına uğratıyor beni.

Ottava, Parlamento binası

Kanada her yıl iki yüz elli bin civarında yeni göçmen kabul ediyor. Göçmenlikte genel olarak iki temel kıstas var. İnsanlar ya ülkelerinde dinî, siyasi, etnik baskı gördüklerini iddia ederek sığınma talep edebiliyorlar ya da belli kıstasları yakalamış iyi eğitilmiş ve iş tecrübesi olanlar puan hesabına göre vatandaşlığa hak kazanabiliyorlar. Yetenekli insanlara vatandaşlık vermek anlaşılabilir bir şey de, neden genelde kalifiye olmayan bu kadar çok mülteciye vatandaşlık hakkı tanınıyor, beni düşündürüyor. Bu da Kanada'nın uçsuz bucaksız topraklarında ve değişen demografik yapısında saklı sanırım. Diğer endüstrilemiş ülkeler gibi Kanada'da da uzun süredir genç ve yaşlı nüfus arasındaki denge bozuluyor. Ülkenin toplam nüfusu içindeki yaşlı nüfus oranı devamlı artıyor. Toplumun yaşlanması uzun vadede iktisadî ve toplumsal sorunları beraberinde getiriyor. Çözüm olarak uygulanan iktisadî politikalar dışında, göçmenlik politikaları da bozulan genç-yaşlı dengesini düzeltmeye yönelik.

İkinci nesil göçmenler daha başarılı

Mülteciler ucuz işgücü olarak genelde hizmet sektöründe istihdam ediliyor. Mülteci olarak gelen göçmenler Kanadalıların pek de yapmak istemediği emek yoğun düşük ücretli işleri yapıyorlar. Marketlerde lokantalarda hizmet veren, etrafı temizleyen, garsonluk yapan insanların birçoğu göçmen. İstatistiklere bakıldığında ise ikinci nesil göçmenler bir önceki kuşaktan çok daha başarılı olup toplumda daha iyi yerlere gelebiliyorlar. Bu noktada Kanada bazı Avrupa ülkeleri gibi yıllardır benzer sebeplerden göçmen kabul eden fakat bir türlü göçmenlerin entegrasyonunu sağlayamayan ülkelere ayrışıyor. Bu başarının sırrı Kanada'nın birçok ülkeye göre daha iyi uyguladığı çokkültürlülük politikalarında saklı.

London'a vardktan birkaç gün sonra asistanlar için yapılan toplantısına katılıyorum. Daha ilk toplantıda kadınlar, yabancılar ve yerlilere karşı ayrımcılık uygulanamayacağı, böyle bir durumla karşılaşıldığında hemen yetkililerin haberdar edilmesi bize tavsiye ediliyor. Kanada'yı yakinen tanımaya başladığım sonraki günlerde ayrımcılığa karşı neden bu kadar sert tedbirler alındığını daha iyi anlıyorum.

Yaşlanan toplum ve çözüm olarak görülen yeni göçmenler dışında çokkültürlülük politikalarının bir de tarihsel kökenleri var. Avrupalı göçmenlerin 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başında Kanada'ya gelmeleriyle *first nation* olarak adlandırılan yerlilerle savaşlar da başlıyor. Yerliler etkisiz hale getirildikten sonra Kanada toprakları Fransız ve İngilizler arasında mücadeleyle sahne oluyor. 19. yüzyılın başında tamamen otorite sağlayan İngi-

Toronto

lizler, Fransız ve yerlilerin muhtemel ayaklanmalarını önlemek için, kıta Avrupa'sındaki gibi ırk ve din merkezli politikalar uygulamak yerine daha çoğulcu politikalar uygulamaya yöneliyor. Devletin kurulduğu 1867 yılından beri Fransızlarla aralarında problemler çıkırsa da Kanada Fransızların bağımsızlık taleplerini bu politikalarla engelleyebiliyor.

Fransızca ikinci resmî dil

Kanada'da İngilizce dışında Fransızca ikinci resmi dil olarak kullanılıyor. Başta başbakan olmak üzere tüm üst düzey devlet görevlilerinin iki dili de bilmesi mecburî. Sokaktaki tabelalardan tutun da devlet dokümanlarına kadar her şey hem İngilizce hem de Fransızca. Fakat yine de Fransızların yoğun olarak yaşadıkları Quebec bölgesinin bağımsızlık tartışmaları hâlâ zaman zaman alevlenerek devam ediyor. Nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturan Fransızların bürokrasi, ekonomi ve akademide önemli pozisyonları ellerinde bulundurmalarına rağmen, bitmeyen bağımsızlık tartışmalarını biraz da İngilizlerle olan kanlı tarihsel çatışmalarında aramak gerek.

Çokkültürlülük yaklaşımı sonradan gelen göçmenlere de Fransızlara gösterilen ayrıcalıklar kadar olmasa da benzer kolaylıkların gösterilmesini sağlıyor. Üniversite hocalarından tutun da devlet kurumunda çalışan memurlara kadar çevrenizde gördüğünüz birçok yeni göçmen, aksanlı İngilizceleriyle önemli görevler üstleniyor ve toplumun büyük bir kısmı da bunları sorun etmiyor.

Göç bu ülkenin temel dinamiği

Aslında göç bu ülkenin temel dinamiğidir demek pek de yanlış olmaz. Son dönemdeki yoğun Çin, Hint, Polonya, Arap göçünden çok önce İtalyan, İrlandalı, Alman ve birçok Avrupalı Kanada'ya göç etmiş. Fakat görünür azınlık olarak da tanımlanan son dönem göçmenleri tüm dünyada artan milliyetçilik ve İslâm fobi ile daha da görünür oluyorlar. Özellikle muhafazakâr gruplar göç politikalarının değiştirilip daha katı kuralları getirilmesini öneriyorlar. Son dönemdeki bu gelişmelere rağmen toplumun büyük çoğunluğu (yaklaşık %70'i) sol partilere oy veriyor. Bu da göçmen hakları başta olmak üzere birçok konuda hükümetin daha sosyal ve demokratik politikalar üretmesini sağlıyor. Evsizlere, işsizlere ve çocuklu ailelere yapılan devlet yardımları dışında eğitim kredileri toplumsal eşitsizlikleri azaltmada ciddi katkı sağlıyor. Bu noktada benzer şekilde piyasaya ekonomisinin uygulandığı Amerika'ya göre daha sosyal bir devlet olduğunu söyleyebiliriz Kanada'nın.

Montreal
McGill Üniversitesi

Çokkültürlülük politikaları biraz daha detaylı incelendiğinde birçok Avrupa ülkesine göre çok daha demokratik olan Kanada'da aslında durumun o kadar toz pembe olmadığı görülüyor. Yetenekli okumuş birçok göçmen *Canadian degree* (Kanada diploması) *Canadian experience* (Kanada tecrübesi) denilen iki kıstasa sahip olmadığı için iş bulmakta zorlanıyor. İş imkânı olsa dahi İngilizceyi akıcı konuşamayan göçmenler iş hayatında zorluklarla karşılaşılıyor. Yapısal sorunlar, tüm kanunî kolaylıklara rağmen göçmenlerin aleyhine işliyor.

Western Ontario'da doktora öğrencisi olmak

Western Ontario'da dersler hızlı başlıyor. Bir taraftan yoğun okumalar bir taraftan asistanlık derken evden okula okuldan eve geçen mutabir hayat doktora öğrencisi olmak. London çevresiyle birlikte yaklaşık yarım milyonluk bir şehir olunca doktora çalışmaları dışında yapacak pek de bir şey bulamıyor insan. Hele on iki milyonluk İstanbul ve onun ilmi atmosferinden sonra burası kasaba gibi geliyor insana... Üniversitede akademik çalışmalara yoğunlaşmak için herşey müsait. Türkiye'nin en büyük üniversite kütüphanesi Boğaziçi'nden dört beş kat daha büyük bir merkez kütüphanesi, müstakil çalışma yerleri, farklı dillerde binlerce kitap ve dergi... Hatta üniversitenin müzik kütüphanesiyle birlikte dokuz kütüphanesi olduğunu öğrenince hayrete düşüyorum.

Western Ontario sosyal bilimlerde Kanada'nın en iyi sekiz üniversitesinden biri olduğu söyleniyor. Kanada'nın dünyaca tanınan en iyi üniversitesi ise Toronto. Daha sonra McGill, British Columbia ve diğerleri geliyor. Kanada'da üniversitelerin büyük bir kısmı (belki de hepsi) devlet üniversitesi. Ontario eyaleti son yıllarda üniversitelere daha büyük yatırımlar yapıyor. Özellikle son birkaç yıl içinde lisansüstü çalışmaların neredeyse iki kat artmış. Yapılan bu yatırımların meyveleri üniversitedeki araştırmalarla hemen toplanıyor. Gerek özel sektör gerekse devlet üniversitelerinin araştırmaları sayesinde daha sağlam adımlar atabiliyor. Bundan dolayı özel sektör veya devletten kaynak alabilen araştırmaların büyük bir kısmı uygulanabilir, temel sorunlara çözüm arayan projelerden oluşuyor.

Kanada vatandaşlarının ve sürekli oturma izni bulunanların lisansüstü eğitim yapanları hükümet burslarıyla ve düşük faizli devlet kredileriyle destekleniyor. Fakat yine de yabancı öğrenci sayısı azımsanmayacak kadar çok. Özellikle mühendislik ve fen bilimlerinde lisansüstü eğitim için her yıl Asya ülkelerinden (özellikle Hindistan, Çin, Pakistan ve Arap ülkeleri) ciddi sayıda öğrenci geliyor. Gerek hocalar gerekse Kanadalı öğrenciler yeni gelen öğrencilere geyet sıcak yaklaşıyor. Ülkemizde her zaman bulamayacağımız sıcak hoca öğrenci ilişkisini Kanada'da görebiliyorsunuz. Genelde doktora yapanlara öğrenciden ziyade bir meslektaş, bir hoca gibi yaklaşıyor. Devlet kurumlarında, üniversitede ve sokakta insanlar genelde kibar. Aksanlı İngilizcenize aldırış etmeden size yardım etmeye çalışıyorlar. İster istemez ülkemizdeki bazı yüzü asık memurlarla mukayese ediyorsunuz bu durumu. Aradaki fark ise Kanada'da insana verilen değer bir kanıtı sanırım. Fakat diğer taraftan ilişkilerde karşılıklı çıkarların hüküm sürdüğünü söyleysem pek de haksızlık etmiş olmam sanırım. İnsanlar arasındaki nezaket, yardımseverlik ve diğer güzel hasletlerin hepsi karşılıklı yapılırsa ve her iki tarafın da lehineyse süregelen davranışlar.

Kanada'nın küresel ekonomik ve toplumsal meydan okumalara nasıl cevap vereceği ve ileride dünya siyasetinde nasıl bir aktör olacağı bu çokkültürlülük politikalarında ve eğitime verdiği önemde saklı. Siyasî tartışmalardan tutun da gündelik yaşama kadar her şey göçmenlik ve çokkültürlülük üzerine düğümleniyor. Kanada, birçok Avrupa ülkesinde yapılanın aksine asimilasyon yerine kültürel farklılığı zenginlik olarak kabul edip, bu kültürel zenginliği çoğaltabilirse hem kendi geleceği hem de tüm dünya için güzel açılımlar sağlayabilir. 11 Eylül sonrası gelişmeler birçok devlet için, fakat özellikle de nüfusun ciddi bir kısmını göçmenlerin oluşturduğu Kanada için oldukça önemli.

Bir padişahın üç oğlu vardı

Bir padişahın üç oğlu vardı. Üçü de anlayışlı, görgülüydü.

Her biri öbürlerinden daha değerli, cömertlikte, yiğitlikte, savaş eri olmada diğerlerinden üstündü.

Şehzadeler padişahın kapısında toplandılar. Adeta padişahın iki gözünün nuru üç tane mumdular.

Babanın ağaca benzeyen vücudu gizli bir yol vasıtasıyla oğlun iki gözünden su alır, gıdalanır. Oğuldan çıkan bu kaynak, ananın, babanın bahçelerine kadar akar gider. Anayla babanın gönül ve hayat bahçeleri bu suretle yeşerir, tazeleşir. Onun gözleri bu iki ırmak yüzünden yaşarır, gözyaşı döker.

Kaynak hastalanıp kötüleşirse o ağacın dalları, yaprakları da kurur.

O ağaç kurumaya başlar. Çünkü oğulun vücudundan sulanıyor, gıdalaniyordu.

Nice böyle gizli yolları vardır ki ey gafiller, sizin canınıza ulanmıştır.

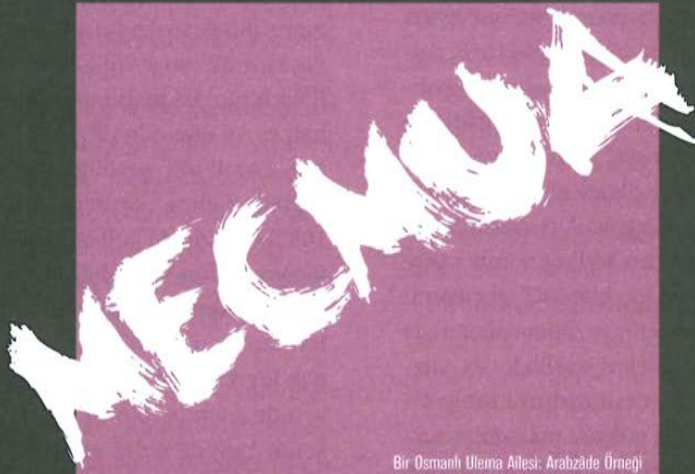
Gökten yerden nice sular çektin de vücudun böyle semirdi.

Fakat bu iğretidir. Az az sıkıştırmak gerek. Çünkü elde edilenin bırakılması lazımdır.

Yalnız Tanrı'nın "Adem'e ruhumdan ruh üfurdüm" dediği varlık yok mu? O kalır işte.

Sen de ruha bak, başkaları beyhudedir.

Fakat bu beyhude sözünü, cana, ruha nispetle söylüyorum; her şeyi sağlam bir surette yapan sanatkâra, Tanrı'ya nispetle değil hal

Bir Osmanlı Ulema Ailesi: Arabzâde Örneği
Arzu Göldeşören 58

Bursa Medreselerinde İslah Çalışması
Betül Aydın 77

Bir Osmanlı Ulema Ailesi: Arabzâde Örneği*

Arzu Güldöşüren

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından yıkılışına kadar devam eden süreçte ulema; müderrislik, kadılık, imamlık, hatiplik, müezzinlik vazifelerini uhdesinde bulundurarak devlet hizmetini yürüttüğü gibi aynı zamanda siyasi, sosyal, askerî, iktisadî ve kültürel hadiselerde de etkili olarak devletin gidişatına yön veren elitin en önde gelenleri arasında yer almıştır. "Devlet içerisinde bu kadar etkin bir yere sahip olan Osmanlı uleması kimdir?" sorusunu sordüğümüzde tek tek fertlerle ve ulema aileleriyle karşılaşmaktayız. Ulema aileleri özellikle 18. yüzyılda ilmiye sınıfı içinde bir çeşit kadroya sahip olmuş ve ilmiye tarihinin en yüksek makamlarında görev almıştır. Bu çalışmada Arabzâde ailesinden hareketle bunun sebepleri ortaya konmaya çalışılacak, modernleşme dönemiyle birlikte ulemanın eğitim aldığı okullarda ve istihdam edildikleri alanlarda görülen farklılaşmaya değinilip diğer yandan da bir ulema ailesinin belli başlı hususiyetleri üzerinde durulacaktır. Bu noktada Arabzâde ailesi, on kuşaktan beri ilmiye sınıfının içinde yer alarak ulemayı tanımamız için yeterli malzemeyi içinde barındırması sebebiyle bu çalışma için bir örnek teşkil etmektedir.

Çalışmada araştırma eserleri ve makaleler yanında biyografi kaynaklarından, vakanüvis tarihlerinden,

* Bu çalışma, 10-11 Mart 2007 tarihinde düzenlenen Bilim ve Sanat Vakfı XVIII. Öğrenci Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden istifade edilmiştir.

A. Arabzâde Ailesinin Bir Ulema Ailesi Olarak Ortaya Çıkışı ve Büyümesi

Arabzâde ailesinin kaynaklarda ulaşılabilen ilk mensubu Arap Abdurrahman Efendi'dir. Mahmud Paşa Camii'nin şeyhliğinde bulunan Abdurrahman Efendi'nin¹ iki mahdumu vardır. Bunlar Abdülvehhab ve Ali Efendilerdir.² Abdülvehhab Efendi Mirahûr Camii'nin şeyhliğinde bulunmuş, ardından Sultan Selim, Sultan Mehmed, Bayezid ve 1082\1672'de de Sultan Süleyman Camii'nde vazife almış, burada verdiği vaazlar ile hadis ve tefsirde şöhret bulmuş, 1099\1687 Muharremi'nde II. Süleyman'ın muallimliğine getirilmiştir.³ Abdülvehhab Efendi 1101\1690 senesinde Medine'ye mücaveretle memur olmuş, hac vazifesini ifa ettikten sonra burada vefat etmiştir.⁴ Abdülvehhab Efendi'nin tespit edilebilen tek evladı Mehmed Efendi'dir.⁵ Mehmed Efendi Sultan Bayezid Camii'nin imamlığının ardından Padişah imamlığında da bulunmuştur. Ailenin bu kolundan gelenler bundan sonra ilmiye tariki içinde daha çok imam ve vaiz olarak vazife almış, büyük çoğunluğu Sultanahmed Camii'nde görev yapmıştır. Ayrıca kadılık yapanlar, huzur dersi mukarrirliğinde bulunanlar olduğu gibi tasavvuf yoluna girerek Nakşibendi şeyhi olanlar da vardır.⁶ Abdülvehhab Efendi ve mahdumları ilmiye teşkilatı içinde vazife almış olsalar da Arabzâde ailesinin ilmiye sınıfı içerisinde neşvünema bulmasını sağlayan asıl kol Ali Efendi'nin oğlunun soyundan gelmiştir.

Ali Efendi babası ve kardeşi gibi imamlık yapmış ve Şehzade Camii'nde görev almıştır.⁷ Ailenin soyu

bundan sonra Ali Efendi'nin mahdumu Abdullah Efendi'nin oğlu, Abdurrahman Bahir Efendi üzerinden yürümüştür.⁸ Nitekim Abdurrahman Bahir Efendi Arabzâdelerin ceddi olarak tanımlanmıştır.⁹ İstanbul'da doğan ve eğitimini de İstanbul medreselerinde alan Abdurrahman Bahir Efendi 1 Rebiülevvel 1122\30 Nisan 1710'da 22 yaşındayken III. Ahmed'in ikinci imamlığına getirilmiş, mülazemete de nail olmuştur. 1129 Zilkadesi'nde\Ekim-Kasım 1717'de şehzade hocalığına tayin edildiği gibi aynı zamanda imam-ı evvelliğe de getirilmiştir.¹⁰ 21 sene kadar padişah imamlığı görevini yürüten Abdurrahman Bahir Efendi,¹¹ 7 Şaban 1150\30 Kasım 1737'de Mestcizâde Abdullah Efendi'nin yerine Anadolu kadıaskerliğine tayin edilmiş, 27 Cemaziyelahir 1158\27 Temmuz 1745'de Rumeli kadıaskerliğine getirilmiş, 7 Receb 1159\26 Temmuz 1746'da da vefat etmiştir.¹²

Abdurrahman Bahir Efendi'nin Şeyhülislâmlıktan sonra en yüksek makam olan, Rumeli kadıaskerliğinde bulunmasının da etkisiyle oğulları Sadık Mehmed, Ahmed Ataullah ve Ali Rıza Efendiler ilmiye tariki içinde önemli görevlere getirilmişlerdir. Büyük mahdum Mehmed Sadık Efendi müderrisliklerden ve kadılıklardan sonra babası gibi Rumeli kadıaskerliğine kadar yükselmiş, 1200\1786'da vefat etmiştir.¹³ Ali Rıza Efendi Yenişehir kadılığında bulunduktan sonra 1184\1770'de vefat etmiştir.¹⁴ Abdurrahman Efendi'nin ilmiye sınıfının en üst makamına çıkan oğlu Ahmed Ataullah Efendi olmuştur. Müderrislik ve kadılık görevlerinin ardından Anadolu ve Rumeli kadıaskerliğinde bulunan Ataullah Efendi¹⁵ 14 Şaban 1199\22 Haziran 1785'de İvaz Paşazâde İbrahim Beyefendi'nin yerine Şeyhülislâm olmuş,¹⁶ altmış üç gün bu makamda bulunduktan sonra 67 yaşında iken 1199\1785 Şevval'inin 16. pazar gecesi vefat etmiştir.¹⁷ Abdur-

rahman Bahir Efendi, kızını ulemadan Yahya Tevfik Efendi ile evlendirmiştir.¹⁸ Tevfik Efendi ise 1790'da Şeyhülislâm olmuştur.¹⁹

Abdurrahman Bahir Efendi'nin torunlarına gelince; Sadık Mehmed Efendi'nin oğlu Ahmed Zeki Efendi ilmiye tarikine girerek müderrislik yapmış, 1218 Şevvalinde\Ocak 1804'te vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.²⁰

Şeyhülislâm Ahmed Ataullah Efendi'nin küçük oğlu Abdullah Efendi, Ahmed Zeki Efendi'nin kaderini paylaşmış; 1199\1785'de müderris olmuş ve daha sonra vefat etmiştir.²¹ Ataullah Efendi'nin ikinci oğlu Mehmed Arif Efendi ise babası gibi ilmiye tarikinin en üst makamına çıkmış ve 28 Temmuz 1808'de Şerifzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin yerine Şeyhülislâm olmuştur. Ancak bu görevi yalnız yirmi beş gün sürmüştür. 17 Şevval 1241\24 Mayıs 1826'da ise vefat etmiştir.²² Mahdumları ulemadan olan Ataullah Efendi damadını da ilmiyeden seçmiş, kızını Mudanyalı Şeyhzâde Mehmed Şemseddin Efendi²³ ile evlendirmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi aynı zamanda Ataullah Efendi'nin yakın münasebette bulunduğu Hüdayı tekkesi şeyhi Ruşen Efendi'nin de oğludur.²⁴

Ailenin yetiştirdiği ikinci Şeyhülislâm olan Mehmed Arif Efendi'nin mahdumları Mehmed Hamdullah ve Mehmed Sadullah Efendiler de ilmiye mesleğini seçmiş, ulemaya mensup olma geleneği sürdürmüşlerdir. Sadullah Efendi ilmiye silkinde müderris ve kadı olarak görev almış, daha sonra Anadolu kadıaskerliği ve iki kez de Rumeli kadıaskerliği yapmış, 6 Ramazan 1259\30 Eylül 1843'te vefat etmiştir.²⁵ II. Mahmud halini ve tavrını beğendiği Sadullah Efendi'ye mükaleme meclislerinde de vazife vermiştir.²⁶ Sultanlar, yabancı diplomatlarla savaş-sulh, sınır tespiti, ittifak anlaşmalar-

rı gibi önemli resmi görüşmelerin yürütüldüğü²⁷ mükaleme meclislerine genellikle itimad ettikleri ulemayı tayin ediyorlardı. Hamdullah Efendi de tıpkı ağabeyi gibi kadılıklarda ve kadıaskerliklerde bulunmuş, ondan farklı olarak Rumeli kadıaskerliğine üç kez getirilmiştir. 1269 Zilhicce\Eylül 1853'te ise vefat etmiştir.²⁸ Mehmed Arif Efendi kızı Hatice Hanım'ı ulemadan Kara Halilzâdelere mensup Ahmed Necib Efendi ile evlendirmiştir.²⁹ Bu evlilik neticesinde Arabzâde ve Kara Halilzâde aileleri arasında bir akrabalık kurulmuştur.³⁰

Aile bundan sonra Sadullah Efendi, Hamdullah Efendi ve damad Necib Efendi'nin mahdumları üzerinden devam etmiştir. Sadullah Efendi'nin iki mahdumundan biri olan Mehmed Esad Efendi müderris olarak ilmiye tarihinin içinde yer almış, 19 Muharrem 1318\19 Mayıs 1900'de ölmüştür.³¹ Diğer oğul Mehmed Zeki Efendi müderrisliklerden ve kadılıklardan sonra Anadolu kadıaskerliğinde ve ardından da iki kez Rumeli kadıaskerliğinde bulunmuş, 17 Zilhicce 1282\3 Mayıs 1866'da vefat etmiştir.³²

Hamdullah Efendi'nin mahdumu Mehmed Ataullah Efendi müderrisliklerin ve mevleviyet kadılıklarının ardından Anadolu kadıaskerliğinde bulunmuş, 3 Cemaziyelahir 1295\4 Haziran 1878'de vefat etmiştir.³³ Ataullah Efendi Divan-ı Zaptiye müftülüğü ile³⁴ Divan-ı Zaptiye azalığında da bulunmuştur.³⁵ Hamdullah Efendi'nin diğer oğlu Mehmed Amir Efendi müderrislik ve kadılık görevlerinden sonra Rumeli kadıaskerliğine kadar yükselmiş, 1288\1871'de vefat etmiştir.³⁶ Mehmed Aşir Efendi'ye gelince o, müderris olarak ilmiye mesleğine hizmet etmiştir.³⁷ Hamdullah Efendi'nin damadı Halil Hamid Paşazâde ailesine mensup Mehmed Ataullah Efendi'dir. Ataullah Efendi ilmiye sınıfından olup kadıaskerlik makamına kadar yükselmiştir.³⁸

Ailenin damadı Necib Efendi'nin mahdumu Arabzâde Mehmed Erib Efendi ilmiye tarikinde müderris ve kadı olarak görev almış, Anadolu kadıaskeri de olmuş ve 22 Zilhicce 1296\7 Aralık 1879'da vefat etmiştir.³⁹

Bundan sonra aile Sadullah Efendi'nin mahdumu Mehmed Zeki Efendi ile Hamdullah Efendi'nin oğlu Mehmed Ataullah Efendi üzerinden devam etmiştir. Mehmed Zeki Efendi'nin mahdumu Mehmed Behcet Efendi Mekke pâyesini almaya muvaffak olmuş, 1273\1856'da vefat etmiştir.⁴⁰ Diğer oğlu Mehmed Arif Efendi ise Medine kadılığına kadar yükselmiş, 1305 Şaban\Nisan 1888'de ölmüştür.⁴¹ Sadullah Efendi'nin babalarının kim olduğunu tespit edemediğimiz iki torunu daha vardır. Bunlar Mehmed Rıza Efendi⁴² ve Mehmed Arif Efendi'dir. Rıza Efendi müderrisliklerde ve mevleviyet kadılıklarında bulunmuş, 17 Kanunisânî 1311\29 Ocak 1896'da vefat etmiştir.⁴³ Mehmed Arif Efendi de aynı şekilde müderrislik ve kadılık yaptıktan sonra 1270\1853'te vefat etmiştir.⁴⁴

Mehmed Ataullah Efendi'nin oğulları Mehmed Nurullah Neşet Bey, Mehmed Hamdullah Hikmet Bey ve Abdurrahman Safvet Bey'dir. Nurullah Neşet Bey müderrislik ruûsunu aldıktan sonra Rumeli ve Anadolu Sadareti tezkirecilliğinde görev almış, ardından Mekteb-i Nüvvab'a girerek burada tahsil görmüştür. İlmiye silkinde müderrislik, naiblik, kadılık yaptığı gibi⁴⁵ şer'i mahkemeler dışında modernleşme hareketlerinin etkisiyle kurulan yeni mahkemelerde de vazife almış, ayrıca Meclis-i eytamda da görev yapmıştır.⁴⁶ Mehmed Hamdullah Hikmet Bey'in tahsil hayatına gelince, Halep'teki Fransız Mektebi'nde iki buçuk sene Fransızca ve İtalyanca olarak hendese, hesap ve coğrafya tahsil etmiş, ayrıca buradaki lisan mektebine 1,5 sene devam etmiştir. Hikmet Bey ulemanın geleneksel mesleği olan mü-

derrislik vazifesini yerine getirmiş, bunun yanında bürokrasiye girerek Sadaret Mektubi kalemine çı-
rak olmuş ve müdür muavinliğine kadar yüksel-
miştir. Sadaret tahrirat dairesi mümeyyizliğinde de
bulunan Hikmet Bey'in ilmiye rütbesi mülkiyeye
çevrilmiştir.⁴⁷ Abdurrahman Safvet Bey ise Sıbyan
Mektebi'nde mebad-i ulûmu okumuş, Sadaret
Mektubi kalemine mülazemet ederek bürokrasiye
girmiştir. Mekke-i mükerrema emareti ile Hicaz,
Yemen ve Kastamonu vilayetleri kapı kethüdâlığın-
da da bulunmuştur. Onun da ilmiye rütbesi mülki-
yeye tahvil edilmiştir.⁴⁸

Ailenin tespit edilebilen son fertleri Mehmed Nu-
rullah Neşet Bey'in mahdumları Mehmed Behcet
ve Mehmed Ataullah Cevdet beylerdir. Mehmed
Behcet Bey, Sıbyan Mektebi'nden sonra Tekfurda-
ğı ve ardından Mirgün Rüşdiyesi'nde tahsil gör-
müş, 16 yaşında Mahkeme-i İstinaf cinayet kale-
minde işe başlamış, Bursa müderrisliği de yapmış-
tır. Rütbe-i ilmiyesi mülkiyeye tahvil edilmiştir.⁴⁹
Mehmed Ataullah Cevdet Bey'e gelince, Mirgün
İbtidai Mektebi'nde mebad-i ulûmu ve yine Mir-
gün Rüşdiyesi'nde müretteb olan dersleri okuya-
rak şehadetnâme almış, ardından Mekteb-i Sulta-
niye girerek buradan da şehadetnâme almıştır.
Sonra sırasıyla Hariciye Nezareti'nde tahrirat-ı ha-
riciye kaleminde, Orman ve Maâdin ve Ziraat Ne-
zareti'nde maâdin heyet-i fenniyesi kaleminde ve
hukuk müşavirliği baş kitabetine görev almış, rüt-
be-i ilmiyesi mülkiyeye çevrilmiştir. Cevdet Bey
Fransızca da yazabilmektedir.⁵⁰

B. Arabzâde Ailesinin İlmiye Tariki İçerisinde İlerlemesine Etki Eden Amiller

Arabzâde ailesine mensup ulema 1600'den
1900'lere kadar 300 senelik bir süreçte ilmiye tari-

ki içerisinde görev alarak 2 Şeyhülislâm, 7 Rumeli
kadiaskeri, 6 büyük şehir kadısı ve 6 müderris ye-
tiştirmiştir. Aile üyelerinden müderris olarak gö-
rev alanlardan 4'ü medrese derecelerinde ilerler-
ken vefat etmiş, 2 tanesi ise ilmiyeden bürokrasiye
intikal etmiştir. Aynı şekilde kadılık vazifesinde
bulunanlardan 5'i mevleviyet kadılıklarındayken
ölmüş, 1 kişi ise mülkiyeye geçmiştir. İlmiye silkin-
de yükselirken vefat edenleri ve ilmiye tarikinden
ayrılanları bir tarafa bırakırsak, ailede ömrü yeten
herkes Şeyhülislâmlıktan sonraki en yüksek ma-
kam olan Rumeli kadiaskerliğine kadar çıkmıştır.
Bu durum Arabzâde ailesinin ilmiye sınıfı içinde
önemli bir kadroya sahip olduğunu göstermekte-
dir. Bu olay sadece Arabzâdeler için geçerli değildi.
İshakzâde, Dürrişâde, Damadzâde, Feyzullahzâ-
de, Mekkizâde, Mirzâzâde, Paşmakcızâde, Pirizâ-
de, Salihzâde ve Vassafzâde aileleri 1703'ten
1839'a kadar ilmiye tarikinde etkindiler. Anadolu
kadiaskeri, Rumeli kadiaskeri veya her ikisini bir-
den olanlar bu ailelerin erkek hattından gelen to-
runlardı.⁵¹

Arabzâde ailesinin ilmiye tariki içinde bu kadar
önemli mevkilere yükselmesinde etkili olan bazı
âmiller vardı. Bunların başında aile üyelerinin İs-
tambul doğumu olması geliyordu. Abdurrahman
Bahir Efendi'den itibaren aile fertleri İstanbul'da
doğmuştu. Bu ulemanın önemli görevlere gelme-
sinde müessir olan bir durumdu. Merkezde doğan-
lar terfi ve tayinler için açılan yolları burada doğ-
mayanlara göre daha kolay buluyorlardı. Nitekim
bu durum 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı için de ge-
çerliydi. Bu dönemde ulemanın önemli bir kısmı
İstanbul'da doğmuştu. Buna o kadar önem atfedi-
liyordu ki merkezde doğmamak bir "talihsizlik"
olarak görülüyordu.⁵²

İstanbul'da doğmak kadar İstanbul medreselerinde eğitim almak da yukarıdaki mevkilere yükselmek için önemliydi. Arabzâdeler de tahsillerini İstanbul medreselerinde yapmıştı. 20. yüzyılın başında 500 ulemadan 262'si (%52.4) İstanbul medreselerinden birinde eğitim almıştı.⁵³ Bu merkezde eğitim alanların ilmiye sınıfı içinde daha kolay yükselme imkânına sahip olduğunu göstermektedir.

İlmiye mesleğinde ilerlemeyi sağlayan üçüncü etken, bir ulema ailesinde doğmak ve tarihte ilerlemek için desteğine ihtiyaç duyulan bir hamiye sahip olmaktır. İleride müderris ya da kadı olacak biri genellikle ilk eğitimini babasından alıyordu. Dolayısıyla mesleğe atılacak ilk adım eğitilmiş bir hanede doğmakla başlıyordu. İlmî ve hukukî kariyerde ilerlemek için desteği gereken hamiye kapıyı aralayan da yine ailevi ve meslekî bağlantılar sebebiyle ev halkıydı. Öğretim bir ölçüde kalıtsal ve ilerleme de hamiler aracılığıyla olduğundan ulema adayı hem öğretim basamağındaki ilk çırağını hem de Osmanlı hanedanıyla ilk bağlantılarını babası aracılığıyla kuruyordu.⁵⁴ Nitekim Arabzâde örneğinde Abdurrahman Bahir Efendi'nin ulemadan olması ve Padişah III. Ahmed'in imamlığında bulunması oğullarının ilmiye tariki içinde ilerlemesi için gerekli desteği ve himayeyi sağlamada etkili olmuştur. Babası ulemadan olan bir kişinin ilmiyeye mensup olması ulema grupları arasında yaygın bir özelliktir.⁵⁵ Arabzâde ailesi içinde de bunun örnekleri bol bol görülmektedir. Dikkat çekici bir örnek olarak; Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin oğlu Mehmed Arif Efendi'nin, babasından bir nesil sonra Şeyhülislâmlık makamına çıkmasını ve verebiliriz. Bunda babasından gördüğü desteğin payı vardır. Biyografisinde "tüz vakitte kat'ı merâtib-i âliye ve tayy-ı merâhil-i hâliye ederek rütbe-i mevleviyete nail ve Mahrec ve Bilâd-ı erbaa'yı geçtik-

ten sonra Kaza-i Mekke-i Mükerrreme'yle şeref-yâb olarak"⁵⁶ ifadesi geçmektedir. Buna yakın bir olay Mehmed Arif Efendi'nin mahdumları Sadullah ve Hamdullah efendilerin ilmiye sınıfı içinde ilerlemelerinde görülmüştür. II. Mahmud daha önce Şeyhülislâmlık makamına çıkan Arif Efendi'yi ikinci defa bu göreve getirmek istemiş, Arif Efendi yaşlılığından dolayı kabul edemeyeceğini söyleyip, özür dilemiş ve mahdumlarının bir üst dereceye tayinini padişaktan talep etmiştir. Bunun üzerine büyük oğlu Sadullah Efendi'ye İstanbul kadılığı, Hamdullah Efendi'ye de İstanbul payesi ihsan buyurulmuştur.⁵⁷

Benzer bir durum Ebussuud Efendi'nin ilmiye tarihinde ilerleyişinde de görülür. O da öğretim basamağındaki ilk çırağını ve Osmanlı hanedanıyla ilk bağlantılarını babası aracılığıyla edinmiştir. Şeyhülislâmlık makamına çıktıktan sonra ise bu gücü kendi eline almış, hamiliğini ailesi ve himayesindekiler için kullanmıştır.⁵⁸ Bu durumun başka bir örneği ulema ailesi olan Mirzazâdeler için de cereyan etmiştir. Müderris olmak isteyen Mirzazâde Ahmed Neyli Efendi bu isteğini ağabeyi Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin kayınpederi olan ve 1695'de ikinci defa Şeyhülislâmlık makamına getirilen Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'ye bir kasideyle sunmuş, ondan gördüğü himmet ile müderrisliğe başlamıştır. Daha sonraki dönemde Şeyhülislâm Paşmakcızâde es-Seyyid Ali Efendi'den ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'den de himaye görmüştür.⁵⁹

Sadullah ve Hamdullah efendilerin mahdumları ve torunları da ilmiye tariki içinde yer almışlardır. Bunda bir ulema ailesi içinde doğup büyümeleri kadar babalarının hamiliğinin de rolü vardır. Bu durum ayrıca aile üyelerinin ilmiye mesleğini seç-

medeki kararlılıklarının da bir göstergesidir. Bu kararlılık neticesinde Arabzâde ailesi üyeleri atalarının geldiği makamlara kendileri de gelmişlerdir. Ulemanın bu şekilde babasının veya dedesinin yerine tayin edilmesi karşılaşılan bir durumdu. 19. yüzyıl sonu görev alan 500 ulemanın 193'ü (%38.6) babasının veya alim olan başka bir atasının yerine tayin edilmişti.⁶⁰

Arabzâde ailesinin ilmiye sınıfı içinde bu kadar etkin olmasında önemli ailelerle evlilik ilişkisi kurmasının da tesiri vardır. Arabzâdelerin atası olarak tanımlanan Abdurrahman Bahir Efendi kızını ilmiyeden Yahya Tevfik Efendi ile evlendirmiştir ki daha sonra Tevfik Efendi Şeyhülislâmlık makamına çıkmıştır. Bahir Efendi'nin mahdumu Ataullah Efendi kızını şeyh ailesine mensup ilmiyeden Mehmed Şemseddin Efendi'ye vermiştir. Mehmed Arif Efendi ise damad olarak ulemadan Kara Halilzâdelere mensup Ahmed Necib Efendi'yi seçmiştir. Hamdullah Efendi de kızını yine ulemadan Mehmed Ataullah Efendi'ye vermiştir. Ataullah Efendi ünlü bir aile olan Halil Hamid Paşazâdelere mensuptur. Bu evliliklerin tesadüf olmadığı muhakkak olmakla beraber Arabzâdelerin ilmiye sınıfı içindeki yerini sağlamlaştırmış olduğu da bir gerçektir.

Bir ulema ailesi Mirzazâdelere mensup Mehmed Efendi de kızını Mantıkçı Mesud Efendi ile evlendirmiştir. Bu evliliğin mahsulü olan İsmail Efendi de ilmiye sınıfına girmiştir.⁶¹ Yine Mirzazâdelerden Neylizâde Mehmed Hamid Efendi damad olarak ulemadan Hamamizâde Mehmed Reşid Efendi'yi seçmiştir.⁶² Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi kızını ilmiyeden Çankırılı Mustafa Rasih Efendi ile evlendirmiş. Bu evlilik sonucu dünyaya gelen Damadzâde Ebülhayr Ahmed Efendi Şeyhülislâmlık makamına kadar çıkmıştır. Minkarizâdenin kızı ve

damadından gelen soyu daha sonra Damadzâdeler olarak devam etmiştir.⁶³ Bu olayların bir benzeri olarak Dürrizâde ailesi ile Paşmakcızâde ailesi arasında evlilik münasebeti ile bir ilişki kurulmuş, bunun neticesinde 18. yüzyılda her iki aile, 19. yüzyılda ise özellikle Dürrizâdeler Osmanlı ilmiye teşkilatının en yüksek mevkilerinde bulunmuşlardır.⁶⁴

Anadolu, Rumeli ve Türk eyaletlerinden birinde özellikle de İstanbul'da doğmak, âlim bir babaya sahip olmak, tanınan bir medresede eğitim almak⁶⁵ ulema aileleri ile evlilik ilişkileri kurmak terfi ve tayinleri kazanmaya yardım ediyordu. Ancak ulemanın ilerleyişini sadece bu etkenlere bağlamak onların sahip olduğu ilmi kudreti, kabiliyetlerini ve çalışkanlıklarını görmemek olur. Bir kimsenin herhangi bir makama gelmesinin ancak hamilik aracılığıyla olduğunu hatta aynı şeyin mütevazı bir görev olan kâtiplik için bile geçerliliğini koruduğunu savunan görüşler var olduğu gibi,⁶⁶ Osmanlı Devleti'nde en itibarlı hukukî ve akademik makamlarının daha 15. yüzyıl sonunda genellikle rakip olan birkaç ilim hanedanının tekeline girdiği gibi düşünceler de mevcuttur.⁶⁷ Ulemanın ilmiye tariki içerisinde ilerlemesine yardım eden etkenlerin varlığını kabul etmekle birlikte, bu konunun tamamını kapsayan bir çalışma yapmadan ilmiyeyi sadece bu ilişkiler içinde yürüten bir ağ gibi görmek doğru değildir.

C. Arabzâde Ailesine Mensup Ulemanın Eğitim Aldığı Kurumlarda ve İstihdam Alanlarında Farklılaşma

Mehmed Ataullah Efendi'nin mahdumlarıyla birlikte aile üyelerinin eğitim aldığı okullarda bir farklılaşma başlamıştır. Artık sadece medrese tahsiliyle yetinmiyorlar, yeni açılan mekteplerde de eğitim

görüyorlardı. Bu durumun sebebi III. Selimle başlayan II. Mahmud'la devam eden reformların ulemanın ve medreselilerin etki ve yetkilerini kısıtlamaya başlamasıydı. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar medrese; hakim ve hukukçu, öğretmen ve profesör imam ve müftü, tabip, matematikçi kısmen yüksek dereceli devlet memuru ve bürokrat yetiştirmede önemli bir kurum olarak ehemmiyetini sürdürdü. Fakat devlet tarafından kurulan, madden ve manen desteklenen batılı tarzdaki okulların itibarının yükselmesi medreseleri olumsuz yönde etkiledi. Bu dönemde devlet memuru olmak çok büyük bir ayrıcalıktı ama memur olmanın yolu artık medreseden geçmiyordu. Bunun için devletin kurduğu okullarda okumak gerekiyordu.⁶⁸ Bütün bunların etkisiyle Ataullah Efendi'nin oğulları bir taraftan aile gelenegini sürdürüp, medrese eğitimi alıp, ilmiye silki içinde yer alırken diğer taraftan da yeni açılan mekteplerde de okumaya başladılar.

Arabzâde ailesi üyelerinin sadece tahsil aldığı okullar değişmekle kalmadı. Bunun yanında atandıkları görevler de farklılaşmaya başladı. Kadılık ve müderrislik yanında bürokraside ve yeni açılan mahkemelerde de vazife aldılar. Aslında 1860'lara kadar ticaretle ilgili meselelere bakan mahkemeleri bir tarafa bırakırsak yargı sisteminde büyük değişme olmadığı gibi kadıların nüfuzunda da önemli daralma yoktu. Sonraki dönemde kadılar tedrici olarak yargı alanındaki tekellerini kaybettiler ve nüfuzları daraldı.⁶⁹ Öte yandan ulema 18. ve 19. yüzyılda mekteplerde önemli fonksiyonları yerine getiriyordu. Tanzimat döneminde uzmanlaşmış elemanın yetişmesiyle bu alanlardan çekilmeye başlasalar da modern teknik ve askeri eğitim dışında diğer eğitim kurumlarında daha geç ve yavaş nüfuz daralmasına uğradılar.⁷⁰ Yargı ve eğitim alanlarındaki bu nüfuz daralmasının etkisiyle Arabzâdeler, ilmiye silkinde müderris ve

kadı olarak görev alsalar da bürokrasiye de geçmeye başladılar. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı ulemanın 26'sı (5.2) kariyerlerinin bir noktasında sivil bürokrasiye hizmet etmiştir.⁷¹ Bu ulemanın hizmet alanlarının değişmeye başladığının bir göstergesidir.

Arabzâde ailesi mensupları modernleşme öncesi dönemde klasik eğitim kurumu olan medreselerde okuyor ve bu eğitimin neticesi olarak müderrislik ve kadılık yapıyorlardı. Osmanlı Devleti geleneksel müesseselerinde bir değişime gidip yeni mektepler açılınca ve yeni müesseseler kurulunca artık onlar da bu okullarda eğitim görmeye ve yeni kurumlarda vazife almaya başladılar. Fakat bunu yaparken geleneksel medrese eğitimi alarak müderrislik ve kadılık da yaptılar. Böylece devletin geneline yayılan iki başlıktan onlar da nasiplerini alarak hem medreseli hem de mektepli oldular.

D. Bir Ulema Ailesi Olarak Arabzâdelerin Belli Başlı Hususiyetleri

1. Meşayihle Münasebetleri

Osmanlı Devleti'nde ulema ve meşayih arasında zaman zaman anlaşmazlıklar yaşansa da aslında aralarında sıkı bir ilişki vardır. Nitekim ilmiye mensuplarından tarikate intisab edenler olduğu gibi tarikat mensubu olup da sonradan ilmiyeye geçenler de vardır. Ulema ailelerinin şecereleri incelenecek olursa tarikat şeyhlerinin sülalelerinden gelen pek çok kimsenin ilmiyeye girdiği görülür.⁷² Bu arada Şeyhülislâm Behâî Mehmed Efendi gibi meşayihe yalnızca hürmet etmekle kalmayıp bir anlaşmazlık vukuunda onların lehine karar veren ilmiye mensupları da vardır.⁷³

Ulema ve meşayih arasındaki yakın münasebet Arabzâde ailesi ile Celveti tarikati arasında da ya-

şanmıştır. Bu ilişkinin bir tezahürü olarak Şeyhülislâm Arabzâde Ahmed Ataullah Efendi sürgüne gönderilen Hüdayi şeyhi Mudanyalı Ruşen Efendi'yi İstanbul'a getirtmiştir.⁷⁴ Ruşen Efendi 1188\1774 senesinde Hüdayi Âsitanesi'ne şeyh olmuş, on sene kadar meşihatte bulunduktan sonra⁷⁵ 1198\1783'te şeyhliği hatt-ı hümayûn ile kaldırılmış ve memleketi Mudanya'ya sürgün edilmiştir. Bir süre sonra meşihati iade edilmiş, 1209\1795'te vefat edene kadar da şeyhliğini sürdürmüştür.⁷⁶ Ruşen Efendi'nin sürgün edilmesine sebep olan olaya gelince, Sultan Selim imamının ölümü üzerine uhdesinde mukataa bulunduğundan dolayı hanesi mühürlenmiştir. Bu zat aynı zamanda Mudanyalzâde'nin tekkesine intisab etmiş, tekke de bir hücre sahibi olmuş ve bazı eşyasını tekkeye koymuş olduğundan hücrenin de mühürlenmesi istenmiştir. Şeyh Ruşen Efendi'ye durum bildirilince o buna yanaşmamış, imamın ashab-ı mukataadan olduğu ve malının zabt edilmesi lazım geldiği tekrar edilince yine kabul etmemiş, eşyalara el konulmaması için Nakibüleşraf'a ısrar edince de sürgün edilmiştir.⁷⁷ Mudanyalı Ruşen Efendi'nin Ataullah Efendi'yle eskiden beri devam eden bir münasebeti bulunduğu ve şeyhin oğlu Mehmed Said Efendi Şeyhülislâm'ın mektupçusu olduğundan Şeyhülislâm Ahmed Ataullah Efendi, Ruşen Efendi'nin sürgünden azad edilmesini ve şeyhliğinin iadesini telhis ile istemiştir. Neticede Hüdayi tekkesi şeyhliğine getirilen Dülgerzâde, tekkeyi Ruşen Efendi'ye bırakmak zorunda kalmıştır.⁷⁸ Daha önce de bahsi geçtiği üzere Ruşen Efendi oğlunu Ataullah Efendi'nin kızıyla evlendirmiştir.⁷⁹

Arabzâde ailesi ile Celveti tarikatı arasındaki münasebetin diğer boyutu Ataullah Efendi'nin torunu Hamdullah Efendi'nin mahdumu Mehmed Amir Bey'in Celveti tarikatine intisab etmesi⁸⁰ ve Hüdayi

tekkesine defnedilmiş olmasıdır.⁸¹ Nitekim 18. yüzyılda 237 ulemadan 12 tanesi tarikate intisab etmiş, Amir Efendi örneğinde olduğu gibi 13 ulemanın cenazesi ise tarikat ehlinin mezarlığına gömülmüştür.⁸² Bu durum Arabzâde ailesinden başka kimse-lerin de -en azından Ataullah Efendi'nin- Celveti tarikatına intisab etmiş olabileceğine işaret etmektedir. Arabzâde ailesinden Mehmed Amir Efendi Celveti tarikatına mensup olsa da son dönemde ilmiye mensubu şeyhlerin çoğu Nakşidir.⁸³ Arabzâde ailesi ile şeyh ailesi arasındaki bu ilişkiler Osmanlı'da ulema ve meşayih münasebetlerinin sıkı bir şekilde yürüdüğüne örnek teşkil etmektedir.

2. Vakıfları⁸⁴

Osmanlı Devleti'nde kuruluşun itibaren başta Pa-dışah olmak üzere devletin ileri gelenleri tarafından hayır amaçlı olarak vakıflar kurulmuş, devletin siyâ-sî ve malî kudretinin inkişafına paralel olarak da bunların sayıları artmıştır.⁸⁵ İnsanların faydalanma-sı amacıyla vakıf kuranlar arasında ulema da yer almıştır. Arabzâde ailesinden Şeyhülislâm Ahmed Ataullah Efendi, babası kadıasker Abdurrahman Efendi'nin mazhar olduğu nimetlere ve feyizlere şükretmek, Allah'ın rızasını kazanmak ve günahla-rının affedilmesini sağlamak gayesiyle bir vakıf kurmuştur. Ataullah Efendi babası Abdurrahman Efendi'nin 1133 senesi Cemaziyelahirisi'nde\Mart-Nisan 1721'de İstanbul Kumkapı'da Yazıcı Ahmed Çelebi Mahallesi'nde Behram Çavuş Camii'ne çıkan sokağın başında inşa ettirdiği çeşme için⁸⁶ bir de vakfiye tanzim etmiştir.

Vakfın vâkıfı Ahmed Ataullah Efendi vakfettiği mal-ları saydıktan sonra mütevellilik vazifesini hayatta olduğu müddetçe kendisinin yerine getireceğini belirtmiş, vefat ettikten sonra bu görevi çocuklarına ve onların çocuklarına bırakmış, evladından kimse-

nin kalmaması durumuna ise bu vazifeyi azatlı kölelerinin yerine getirmesini istemiştir. Azatlı kölelerin de soyunun kesilmesi durumunda ise hâkimin görüşüyle emin bir kimseye tefvizi istenmiştir. Mütevellilik vazifesini yerine getirenlerde ihanet yahut "adem-i rüşd ve takatın" ortaya çıkması halinde var olan evlatlarının rüşd ve istikametinde daha ziyade müteveli kaymakamı tayin buyrulmasını ve vakıf görevlerinin müteveli olanların arz ve inhasıyla tevcih olunmasını istemiştir.

Ataullah Efendi, vakfın katipliği vazifesini hayatta olduğu müddetçe oğlu Mehmed Arif Efendi'nin yerine getirmesini şart koşmuş, Arif Efendi'den sonra bu görevi onun evlatlarına bırakmıştır. Evlatları arasında da müteveli bulunanın haricinde en büyüğünün bu vazifeyi yapmasını istemiştir. Ayrıca hıyanet olmadıkça bu görevin başkasına verilmesi de talep edilmiştir.

Ataullah Efendi, cibayet vazifesine kimin getirileceğini belirlemeyi hakime bırakmış, hâkiminin görüşü doğrultusunda bu hizmeti yapmaya kadir birisinin göreve getirilmesini uygun görmüştür. Vakfa nezaret görevini ise Şeyhülislâm Efendi'nin gönlüllü olarak yürütmesini ve vakfın Şeyhülislâmın himayesine ve korumasına dahil olmasını da istemiştir. Vakfın muhasebesinin her sene başında evladının vasıtasıyla müfettişler tarafından yapılmasını uygun görmüştür.

Ataullah Efendi vakıf gelirlerinin nerelere harcanacağını da sıralamıştır. Peşin olarak alınan kiranın hayır tarafına sarf edileceğini söylemiş, veresiye kiranın babası Kadiasker Arabzâde Abdurrahman Efendi'nin bina ve ihya buyurduğu çeşmenin su yollarının bakımıyla ilgilenen görevliye günlük 5 akçe ve senelik 4 zıra' çufanın her Ramazan bayramında verilmesini, tevliyet vazifesi için günlük 10

akçe, katiplik vazifesi için 5 akçe, cabilik vazifesi için 4 akçenin verilmesini, çeşmenin su yolları tamir olunduktan sonra ortaya çıkan fazlanın senede 720 akçesinin muhasebe giderleri için çıkarılması, kalanının yarısının akara tebdil diğer yarısının ilk nesilden olan evladının erkek ve kızlarına eşit olarak taksim olunmasını istemiştir. Şartları değiştirmenin elinde olduğunu ve vakıf üzerinde istediği gibi mutasarrıf olacağını da kaydetmiştir. Zikredilen şartlara riayetin güçleşmesi halinde vakıf gelirlerinin mutlaka Müslüman fakirlere sarf olunması gerektiğini de belirtmiştir.

Arabzâde vakfiyesi 3 Receb 1187 tarihli ferman, evkaf müfettişi İbrahim Efendi'nin ilamı ve vâkıfın arzuhalı ile Küçük Evkaf muhasebesine kaydolunmuştur.

Arabzâde ailesi Tophane'de Defterdar yokuşunda bir mektep inşa ettirmiştir ki onun vakfiyesine ulaşamadık.⁸⁷ Osmanlı uleması arasında Şeyhülislâm Ataullah Efendi gibi vakıf kuranlar olmuştur. Şeyhülislâm Dürrişâde Mustafa Efendi, Şeyhülislâm Yahya Efendi buna örnek olarak gösterilebilir. 18. yüzyılda 122 Şeyhülislâm ve Rumeli kadiaskerinin en az 22'si vakıf kurmuştur.⁸⁸

3. Gelir Kaynakları

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim hizmetini yerine getiren müderrislere devlet tarafından belli bir maaş tahsis ediliyordu. Müderrislerin ücretleri günlük olarak hesaplanan miktara göre belirleniyor,⁸⁹ kaç akçe verilmesi tespit edilmişse, ondan aşağısı verilmiyordu. Aksine medresenin pâyesi yükseltilerek müderrisin yevmiyesi artırılabilirdi. Bu durumda müderrisin ücreti müsaitse vakfın gelirinden, değilse başka vakıfların zevâidinden ve devlet hazinesinden karşılanıyordu.⁹⁰ Arabzâde ai-

lesi üyelerinden müderris olarak vazife alanların maaşları incelendiğinde aynı medrese derecesine yapılan tayinlerde yevmiyelerin farklı olduğunu görülür. Şöyle ki, Arif Efendi İbtida-i Altmışlı müderrisliğine Molla Kırımî Medresesi'nde 30 akçe ile ⁹¹ Mehmed Ataullah Efendi Vani Efendi Medresesi'nde 20 akçe ile ⁹² Mehmed Erib Efendi Saniye-i Nişancı Paşa-yı Cedid Medresesi'nde 40 akçe ile ⁹³ getirilmiştir. Ücretlerindeki farklılık müderrislerin yevmiyelerinin belirlenmesinde medresenin isminin önemli olmasından kaynaklanıyordu. Bu durumda bir üst medrese derecesinde bulunan müderris altındaki müderrise göre daha az ücret alabiliyordu.

Kadırlara gelince, kadınların devlet tarafından tespit edilmiş belirli bir maaşları olmayıp gelirleri mahkemelerde gördükleri davalar ile kadılıkla ilgili diğer işlemler neticesinde elde ettikleri kazançlarından ibaretti. Bu ücret paranın rayici ve zamanın şartları göz önüne alınarak belirleniyordu. ⁹⁴ Kadı-askerler devlet hazinesinden maaş aldıkları gibi ⁹⁵ askerî sınıfa mensup olmaları sebebiyle bu zümrenin miras taksiminden de pay alıyorlardı. Ayrıca kadı ve müderris tayinlerinden belli bir miktar harçları vardı. ⁹⁶ Arabzâde ailesinden kadılık ve kadıaskerlikte bulunanların gelir kaynaklarını incelediğimizde karşımıza birtakım rakamlar çıkmaktadır. Bunlar İzmir kadılığı için 7500 ⁹⁷ Sofya 6000 ⁹⁸ Galata 3270 ⁹⁹ Havass-ı refia (Eyüb) 4507 ¹⁰⁰ Trabzon 4000 kuruşdur. ¹⁰¹ Kadıaskerliklere gelince Rumeli için 4166,5 ¹⁰² Anadolu 6250 ve Anadolu kadıaskerliğinin yanına kaydedilen Üsküdar için 5220 kuruşdur. ¹⁰³ Bunlar kadınların ve kadıaskerlerin arpalıkları olabileceği gibi onların maaşları ya da miras taksiminden aldıkları hisseleri de olabilir. Bu paralar hangi isim altında verilirse verilsin ulemanın geçimini temin eden başlıca gelir kaynaklarındandırlar.

Bu ücretler sadece Arabzâde ailesine mahsus değildi. 19. yüzyılın ilk yarısında vazife alan Osmanlı ulemasının gelirleri de bunlardan ibaretti. ¹⁰⁴

İlmiye sınıfına mensup ulemanın gelir kaynaklarından biri de arpalıklardı. Arpalıklar, devlet memurlarına görevde bulundukları sürece maaşlarına ilaveten, görevlerinin bitmesiyle birlikte ise bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilen gelirlerdi. Arpalığın miktarı Osmanlıda zamana göre değişiklik göstermiştir. ¹⁰⁵ Arpalık olarak bir kazâ veya sancağın yıllık gelirinin bir kısmı tahsis edilebileceği gibi hazineden belli bir gündelik de verilebilirdi. Arabzâde ailesine mensup ulemanın mevleviyet kadılıkları ile kadıaskerliklerden mazul olanlarına bir üst kadılık derecesine çıkana kadar geçimlerini sağlamaları için arpalık olarak kazalar tevcih edilmiştir. ¹⁰⁶ Geliri arpalık olarak verilen kazalar bir tane olduğu gibi birden fazla da olabiliyordu. ¹⁰⁷ Arpalıklar taltif amaçlı olarak da veriliyordu. Abdurrahman Bahir Efendi'ye III. Ahmed'in ikinci imamlığına getirilince önce Yenişehir-i Bursa, birinci imamlığına tayin edilmesiyle de Afyonkarahisar ve Selvi arpalıkları taltif amaçlı tevcih olunmuştur. ¹⁰⁸

4. İtibarî Görev Almaları ve Payeli Tayinleri

Müderris sayısının fazlalaşmasıyla beraber medreseler yapılacak tayinler için yetersiz kalmaya başladı. Bu durumun bir sonucu olarak itibarî görev almalar devreye girdi. Örneğin, müderrisin tayininin Sahn Medresesi'ne yapılması gerekirken burada yer bulunmamasından dolayı sahn dışındaki medrese sahn itibar edilerek müderrise veriliyordu. Bu uygulama 16. yüzyıl sonlarından itibaren gittikçe artan bir şekilde medrese derecelendirmesi içindeki bütün tabakalara yayıldı. Başlangıçta müderrislerin şahıslarıyla ilgili olan bu durum 18. yüzyıl sonlarına doğru şahısları da aşarak kalıcı bir mahi-

yet kazandı.¹⁰⁹ Arabzâde ailesi mensuplarının müderrisliklere yapılan tayinlerini incelediğimizde on iki kez itibarî olarak görev aldıklarını görüyoruz.¹¹⁰ İtibarî olarak vazife alan müderrisler yanında, medrese derecelerini atlayarak yukarıdaki medrese derecelerine tayin edilenler de vardır. Tafra adı verilen bu uygulamaya Arabzâde örneğinde beş kez rastlanmıştır.¹¹¹

Müderrislerin tayinleriyle ilgili diğer bir konu, 16. yüzyıl sonlarına doğru hariç ve üstündeki medrese derecelerinin müderrislere tevcihinde başta Padişah olmak üzere Şeyhülislâm ve kadiaskerlerin etkisinin görülmeye başlamasıdır.¹¹² Bu durumun yansıması olarak Arabzâde ailesi içinde padişahın iradesiyle müderris tayin edilenler olmuştur. Altı kez rastlanan bu olay çoğu kez medrese derecelerinin atlanması sırasında vuku bulmuştur.¹¹³ Bir kişi ise irade ile hem kadılık payesi almış hem de kadı olmuştur.¹¹⁴

Medreselerde karşılaşılan itibarî görev almaların bir benzeri kadılıklarda da görülmektedir. Kadılıkların sayısının sınırlı, kadı olmak isteyenlerin ise adedinin fazla olmasından dolayı talipler ya bulundukları mevkide bir üst kadılığın payesini alıyorlar ya da müderrisken hiç kadı olmadan kadılık payesini elde ediyorlardı. 17. yüzyıl başlarından itibaren tek tük görülen payeli kadı tayinleri yüzyılın ortalarına doğru hızlanmış, 18. yüzyılda ise yaygın bir uygulama haline gelmiştir.¹¹⁵ Aile üyelerinin Haremeyn, İstanbul kadılığı ve Anadolu kadiaskerliğine getirilişlerinde özellikle pâye uygulamasına rastlamaktayız. Ulema önce kadılığın payesini alıyor, sonra mazul oluyor ve sırası gelince de bilfiil kadılıkta bulunuyordu.¹¹⁶

Kadılıklara yapılan tayinlerde rastlanan diğer bir durum ulemanın aynı göreve birden fazla getiril-

mesidir. Özellikle Rumeli kadiaskerliğine dört veya beş defa tayin edilenler olmuştur. Arabzâde ailesi içinde bunun örnekleri sıkça görülmekle birlikte en göze çarpanı Hamdullah Efendi'nin 3 defa Rumeli kadiaskerliğine tayinidir.¹¹⁷

Kadiaskerler, İstanbul kadısı ve mevaliden olan diğer büyük kadılar görevlerini layıkıyla yapıp bitirmeleri halinde görev süreleri birkaç ay uzatılabilirdi.¹¹⁸ Arabzâde ailesinden de bu şekilde görev süresi uzatılanlar vardı. Bunun en güzel örneği Rum isyanı sırasındaki iyi idaresinden dolayı Sadullah Efendi'nin İstanbul kadılığının iki ay uzatılmasıdır.¹¹⁹

5. Rütbe ve Nişanları

Osmanlı Devleti'nde hizmette bulunanlara mükafat olarak muhtelif derecelerde nişanlar veriliyordu.¹²⁰ Arabzâde ailesinden Mehmed Ataullah Efendi'ye 1. rütbeden Mecidi nişanı,¹²¹ Hamdullah Hikmet Bey'e mütemâyiz, sâniye, ulâ sınıf-ı sâni rütbeleri ile 3. rütbeden ve 4. rütbeden Mecidi nişanı ve Yunan muharebe madalyası,¹²² Abdurrahman Safvet Bey'e sâniye, mütemâyiz, ulâ sınıf-ı sâni rütbeleri ile 3. rütbeden ve 4. rütbeden Mecidi nişanı, 4. rütbeden Osmanî nişanı,¹²³ Nurullah Neşet Bey'e 1. rütbeden, 2. rütbeden ve 3. rütbeden Mecidi nişanı yine 3. rütbeden Osmanî nişanı,¹²⁴ Ataullah Cevdet Bey'e sâniye ve rabia rütbeleri¹²⁵ Mehmed Behcet Bey'e rabia rütbesi¹²⁶ verilmiştir.

Mehmed Arif Efendi'nin torunu Mehmed Ataullah Efendi'ye İmam Hüseyin'in (r.a.) hırkasını padişaha hediye etmesinden dolayı atıyye verilmiştir.¹²⁷

6. İlgilendikleri Sanat Dalları

Osmanlı uleması sadece müderrislik, kadılık gibi hizmetleri yerine getirmekle kalmamış, aynı za-

manda o günün kültür çevrelerinde önemli yeri olan entelektüel faaliyetlerle de uğraşmıştır. Bunların en önemlilerinden biri şiiirdir. Arabzâde ailesinden Abdurrahman Bahir Efendi Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde şiir yazmıştır. Ancak şiirlerini topladığı bir divana bugüne kadar rastlanamamıştır. Arapça tarihler de kaleme alan Abdurrahman Efendi aynı zamanda dönemin ünlü mûsikişinaslarındandır. Özellikle kendi şiirlerine yaptığı besteler ve hânendeliğiyle tanınmış, birçok saz eseri ve sözlü eser bestelemiştir.¹²⁸ Klasik Türk Müziğinin saz ve söz eseri bestecisi olan Bahir Efendi'nin elde bulunan eserleri Ağır Hafif Şehnâz, Ağır Sakıyl Bestenigâr, Çifte Düyek Dikleş Hâverân, Sîpihr makamlarında peşrevler, hicaz makamından Karabatak peşrevi ve dört saz semaisidir.¹²⁹ Arabzâde ailesinin şiirle ilgilenen bir diğer ferdi Sadullah Efendi'dir. Onun Fatin tezkiresinde gazeli kayıtlıdır.¹³⁰ Abdurrahman Bahir Efendi'nin kardeşi Mustafa Erib Efendi'nin oğlu Arab Alizâde Samih Efendi de ailenin şiir sahasında şöhret bulmuş üyelerindendir.¹³¹

Şiirle iştigal etme ilmiye mensupları arasında sık görülen bir durumdur. Mirzâzâdelere mensup Ahmed Neylî Efendi'nin şiirlerini topladığı bir Divan'ı vardır.¹³² Ayrıca Pirizâdelerden Şeyhülislâm Osman Sahib Efendi¹³³ ile Şeyhülislâm Mehmed Sahib Efendi¹³⁴ ve Şerifzâdelerden Şeyhülislâm Ahmed Ataullah Efendi¹³⁵ de şiirler kaleme almıştır.

Ulemanın entelektüel faaliyetlerinden bir diğeri de hattatlıktır. Ailenin hatla uğraşan ilk üyesi Şeyhülislâm Mehmed Arif Efendi olmuş, talik hattıyla Kur'an-ı Kerim yazmıştır.¹³⁶ Mehmed Arif Efendi'nin mahdumu Sadullah Efendi de babası gibi hat sanatıyla uğraşmış, Neşet Efendi'den Farişi, Yesarî Esad Efendi'den talik hattı öğrenmiştir.¹³⁷

Ailenin hatla iştigal son üyesi Sadullah Efendi'nin torunu Mehmed Behcet Efendi'dir. Behcet Efendi büyükbabası Sadullah Efendi'den ve Yağlıkcızâde Abdülkadir Bey'den icazet almıştır.¹³⁸

7. Eserleri

Arabzâde Abdülvehhab Efendi'nin hadis usulü ile ilgili *Şerhu Usulî'l-Hadis li'l-Birgivi*¹³⁹ fıkıh usulü ile ilgili *Taliku'l-kılâde fi unuki men iştehere bi'l-bilade* adlı eseri bulunmaktadır.¹⁴⁰

Mehmed Arif Efendi'nin mahdumu Sadullah Efendi'nin tefsir-i şerif, cami-i sağır ve sair kitaplar yazdığı kayıtlıdır.¹⁴¹

Mehmed Arif Efendi'nin fenn-i heyette reis, ilm-i hendese ve Macistî'de "sâni-i öklidis" olduğu kaynaklarda geçmektedir.¹⁴²

Abdurrahman Bahir Efendi'nin mahdumu Mehmed Sadık Efendi'nin tıp ve fûnun gibi nücuma vakıf olduğu bilgisi verilmiştir.¹⁴³

8. Hazireleri

Arabzâde ailesine mensup ulemanın büyük bir kısmının mezarı Çemberlitaş'ta Sinan Paşa Medresesi içindeki hazirede bulunmaktadır.¹⁴⁴ Burada Abdurrahman Bahir Efendi¹⁴⁵ onun mahdumları Mehmed Sadık Efendi,¹⁴⁶ Ali Rıza Efendi,¹⁴⁷ Ahmed Ataullah Efendi,¹⁴⁸ Mehmed Sadık Efendi'nin oğlu Ahmed Zeki Efendi,¹⁴⁹ Ataullah Efendi'nin mahdumu Mehmed Arif Efendi,¹⁵⁰ onun çocukları Mehmed Hamdullah Efendi,¹⁵¹ Mehmed Sadullah Efendi¹⁵² ve Hatice Saide Hanım,¹⁵³ Sadullah Efendi'nin hanımı¹⁵⁴ ile oğulları Mehmed Zeki¹⁵⁵ ve Mehmed Esad¹⁵⁶ Efendiler, Mehmed Zeki Efendi'nin mahdumu Mehmed Behcet Efendi¹⁵⁷ medfundur. Ahmed Ataullah Efendi'nin müderris iken vefat eden oğlu Abdullah Efendi'nin mezarı Zeytinburnu'nda

zer bir hadise bir ulema ailesi olan Mirzâzâdeler için de geçerlidir. Bu ulema ailesinde de doğan çocuklara çoğunlukla Mehmed ve Mustafa ismi verilmiştir. Ulema'nın çocuklarına Mehmed ve Mustafa isimlerini koyması onların sünnete ve Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarıyla izah edilmiştir.¹⁶³ 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı uleması arasında kullanılan en yaygın isim Mehmed idi.¹⁶⁴

Sonuç

Arabzâde ailesinden hareketle yaptığımız bu çalışmada ulaştığımız sonuçlardan birincisi, aile üyeleri arasında ilmiye sınıfına dahil olmanın bir gelenek haline geldiğidir. Bu durumda İstanbul'da doğmaları, İstanbul medreselerinde eğitim almaları kadar, bir ulema ailesine mensup olmaları ve bunun neticesinde gördükleri himaye ile diğer ulema aileleri ile yaptıkları evliliklerin etkisi önemlidir. Ulemanın sosyal konumu itibarıyla toplumda gördüğü saygı, gelir kaynaklarının düzenliliği, mallarının müsadere edilememesi ve katledilmemeleri gibi durumlar da Arabzâdelerin ilmiye silkini seçmesinde etkili olmuş olmalıdır. Modernleşme döneminde ulemanın eğitim ve yargı alanındaki etkinliğinin azalmaya başlamasıyla, gelenekte bir farklılık görülmeye başlanmış. Aile üyeleri medrese tahsili dışında yeni açılan mekteplerde de eğitim almışlar. Kadılık ve müderrislik yanında yeni kurulan mahkemelere ve bürokrasiye de intikal etmişlerdir. Bütün bunlar olurken geleneği tamamen bozmamışlar ve ulema sınıfına mensubiyetlerini de devam ettirmişlerdir.

Arabzâde ailesine mensup ulema sadece ilmiye tarikinde vazife almakla kalmamış, aynı zamanda tasavvuf ve tarikatlarla de münasebette bulunmuş,

müderris ve kadı olarak devlet hizmetini yürüttükleri gibi çeşme, mektep gibi vakıflar da yapmışlardır. Ayrıca eserler telif etmişler, edebiyat ve sanatla da uğraşmışlardır. Hayattayken birbirleri ardına ilmiye sınıfının en önemli mevkilerini işgal ettikleri gibi öldüklerinde de aynı hazineye gömülmüşlerdir.

Dipnotlar

- 1 Şeyhi Mehmed Efendi, *Vakâ-yi Fuzala*, nşr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, IV, s. 90; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Matbaa-i Amire, 1311, III, s. 405.
- 2 Ali Efendi Abdülvehhab Efendi'nin mahdum veya biraderi olarak geçmektedir. Bkz. Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 320.
- 3 Şeyhi, *a.g.e.*, IV, s. 91.
- 4 Şeyhi, *a.g.e.*, IV, s. 91; Süreyya, *a.g.e.* III, 405. Bu kaynaklarda kabrinin Hz. Osman (r.a) civarında olduğu bilgisi de verilmiştir.
- 5 Şeyhi, *a.g.e.*, IV, s. 550; Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 405.
- 6 El-Hac Hasan Efendi Sultanahmed Camii'nde vaizlik, Ayasofya Camii'nde hatiblik yapmış, onun biraderi Mehmed Emin Efendi Sultanahmed Camii'nin imamlığında bulunmuştur. Bunlardan birinin mahdumu olan Tahir Efendi Ayasofya'da mekteb hocalığı yapmış, bu aileden Hacı Mehmed Emin Efendi Sultanahmed Camii'nde imamlık vazifesini yerine getirmiştir. Onun mahdumu Mustafa Efendi ile yine aileden El-Hac Mustafa Efendi ise kadılık görevinde bulunmuştur. Mehmed Efendi Edirne'de Nakşibendi şeyhi olmuş, Salih Efendi Sultanahmed Camii'nin vaizliği yanında Huzur dersi mukarrirliği de yapmıştır. Bkz. Süreyya, *a.g.e.*, IV, s. 218.
- 7 Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 320; Nuri Özcan, "Abdurrahman Bahir Efendi", *DİA*, c. I, (İstanbul 1988), s. 158; Gülşen Gökçay, *18. Asrın İlk Yarısında Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri*, Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Ekim 1964, s. 93.
- 8 *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, nr. 626\1. Abdurrahman Bahir Efendi'nin babasının eş-Şeyh Ali Efendi olduğu bilgisi verilmiştir. Bkz. Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 320; Özcan,

- a.g.m., I, s. 158; Gökçay, a.g.t., s. 93. Bu bilgi yanlış olmalıdır. Çünkü Arabzâde ailesine ait vakfiyede eş-Şeyh Ali Efendi Bahir Efendi'nin dedesi olarak kaydedilmiştir.
- 9 Süreyya, a.g.e., III, s. 320.
- 10 Gökçay, a.g.t., s. 93.
- 11 Sahhâflar Şeyhizâde Seyyid Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, nşr. Ziya Yılmaz Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 564.
- 12 Gökçay, a.g.t., s. 94-95.
- 13 Süreyya, a.g.e., III, s. 190-191.
- 14 Süreyya, a.g.e., III, s. 320.
- 15 Süreyya, a.g.e., III, s. 477.
- 16 Mehmet İpşirli, "Arabzâde Ataullah Efendi", *DİA*, c. III, (İstanbul 1991), s. 331.
- 17 Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Devhatü'l-meşayih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 109.
- 18 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, II, s. 561.
- 19 Öztuna, a.g.e., II, s. 642.
- 20 Süreyya, a.g.e., III, s. 190-191.
- 21 Süreyya, a.g.e., III, s. 477.
- 22 Müstakimzade, a.g.e., s. 120-122; Süreyya, a.g.e., s. III, s. 270; Mehmet İpşirli, "Arabzâde Mehmed Arif Efendi", *DİA*, c. III, (İstanbul 1991), s. 381; Arzu Güldöşüren, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Tarik Defterlerine Göre İlmîye Ricâli*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 121.
- 23 Güldöşüren, a.g.t., s. 524.
- 24 Süreyya, a.g.e., III, s. 168.
- 25 Süreyya, a.g.e., III, s. 23; Güldöşüren, a.g.t., s. 439-441.
- 26 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, MEB, İstanbul 1970, s. 614.
- 27 Uriel Heyd, "III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde Batılılaşma ve Osmanlı Uleması", çev. Sami Erdem, *Dergah*, sy. 82, (Aralık 1996), s. 18-19.
- 28 Süreyya, a.g.e., II, s. 245; Güldöşüren, a.g.t., s. 271-273.
- 29 Süreyya, a.g.e., IV, s. 544.
- 30 Süreyya, a.g.e., IV, s. 701.
- 31 Mehmed Arif Efendi'nin mahdumlarından müderris Mehmed Esad Efendi'nin 1218\1803'de vefat ettiği bilgisi verilmiştir. Bkz. Süreyya, a.g.e., III, s. 270. Bu bilgi yanlış olmalıdır. Çünkü Mehmed Esad Efendi'nin Arabzâde Hazerisi içinde yer alan mezar taşında babası Sadullah Efendi olarak gözüktüğü gibi ölüm tarihi de 1318\1900 olarak kayıtlıdır.
- 32 Süreyya, a.g.e., II, s. 428-429; Güldöşüren, a.g.t., s. 583-586.
- 33 Süreyya, a.g.e., III, s. 482; Güldöşüren, a.g.t., s. 126-128.
- 34 BOA, DVN.MHM. 30\96.
- 35 BOA, MKT.MHM. 291\75.
- 36 Süreyya, a.g.e., III, s. 292; Güldöşüren, a.g.t., s. 89-90.
- 37 Güldöşüren, a.g.t., s. 122-123.
- 38 Öztuna, a.g.e., II, s. 561.
- 39 Güldöşüren, a.g.t., s. 226-228.
- 40 Süreyya, a.g.e., II, s. 31; Güldöşüren, a.g.t., s. 160-161.
- 41 Süreyya, a.g.e., III, s. 278; Güldöşüren, a.g.t., s. 92-93.
- 42 Mehmed Rıza Efendi, Halil Hamid Paşazâde Ataullah Bey'in oğlu ve Arabzâde Hamdullah Efendi'nin kerimezâdesi olarak kayıtlıdır. Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1988, III, s. 1468.
- 43 *İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi*, Ulema Sicil Dosyası nr: 420; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1996, III, s. 292; Güldöşüren, a.g.t., s. 411-412.
- 44 Güldöşüren, a.g.t., s. 91-92; 118.
- 45 Güldöşüren, a.g.t., s. 372-373.
- 46 BOA, DH.SAİD. 1.
- 47 BOA, DH.SAİD. 49; 201.
- 48 BOA, DH.SAİD. 168.
- 49 BOA, DH.SAİD. 70.
- 50 BOA, DH.SAİD. 132; 134.
- 51 Madeline C Zilfi, *The Politics Of Piety: The Ottoman Ulema in the Postclassical Age (1600-1800)*, Bibliotheca Islamica, Minneapolis 1988, s. 47.
- 52 David Kushner, "Career Patterns Among the Ulema in the Late Nineteenth And Early Twentieth Centuries", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK Basımevi, (Ankara 1994), s. 166-168.
- 53 Kushner, a.g.m., s. 168.
- 54 Colin Imber, *Şeriatın Kanunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 14.

- 55 Kushner, a.g.m., s. 167.
- 56 Müstakimzade, a.g.e., s. 121.
- 57 İnal, *Hattatlar*, s. 614.
- 58 İnal, *Hattatlar*, s. 14-23.
- 59 Atabey Kılıç, *Mirzâzâde Ahmed Neyli ve Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2004, s. 35-45.
- 60 Kushner, a.g.m., s. 167.
- 61 Kılıç, a.g.e., s. 21.
- 62 Kılıç, a.g.e., s. 31.
- 63 Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi", *Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 237.
- 64 Faruk Bilici, "Büyük Bir Şeyhülislâm Ailesinin Son Halkası: Dürrizâde Abdullah Beyefendi", *Bekir Kütükoğluna Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 308-309.
- 65 Kushner, a.g.m., s. 170.
- 66 Imber, a.g.e., s. 25.
- 67 Imber, a.g.e., s. 14.
- 68 Yaşar Sankaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 76-77.
- 69 Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlmîye Sınıfı*, Birey Yayınları, İstanbul 2004, s. 259-260.
- 70 Cihan, a.g.e., s. 261-262.
- 71 Kushner, a.g.m., s. 170.
- 72 Hans Georg Mayer, "İctimai Tarih Açısından Osmanlı Devleti'nde Ulema-Meşayih Münasebetleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, IX_4, (İstanbul 1980), s. 58. Meşhur Bayrami şeyhi Muhyiddin Mehmed İskilibî'nin oğlu Ebussuud Efendi, Halvetî şeyhleri yetiştirmiş bir aileden gelen Seyyid Feyzullah Efendi ve Uşşakî tarikatının piri Şeyh Hüsameddin Hasan Uşşakî'nin üç oğlu ilmiyeye intisab edenlerdendir.
- 73 Mayer, a.g.m., s. 56.
- 74 Süreyya, a.g.e., III, 477.
- 75 Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliya*, Kitabevi, İstanbul 2006, III, s. 45. Burada Nazif Efendi adlı birinin garezile şeyhliğinin kaldırıldığı bir süre sonra mağduriyetinin anlaşılmasıyla şeyhliğinin iade edildiği bilgisi de kayıtlıdır.
- 76 Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiye Tarikati*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 266.
- 77 Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsar ve Hakâikü'l-ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, s. 178.
- 78 Vasıf, a.g.e., s. 276.
- 79 Süreyya, a.g.e., III, s. 168.
- 80 M. Cemal Öztürk, "Hazret-i Hüdâyî Âsitânesi'nin Hazîre-sini Ziyâret", *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslar arası Sempozyum Bildirileri* 20-22 Mayıs 2005, II, s. 447.
- 81 Süreyya, a.g.e., III, 168; 292. Amir Efendi'nin mezar taşında; Fukara-yı Tarikat-ı Aliyye-i Celvetiye'den sabıka Rumeli Kadiaskeri merhum Arabzâde Mehmed Amir Efendi ruhiçün Rızaenlillah el-fatiha 1288_1874 yazmaktadır. Bkz. Öztürk, a.g.m, s. 447.
- 82 Madeline Zilfi, "Elite Circulation in The Otoman Empire: Great Molas of the Eighteenth Century", *JESHO*, XXVI\III, (1983), s. 351.
- 83 İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003, s. 338.
- 84 Vakfiyeleri için bkz. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, 626\I.
- 85 Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, s. 81.
- 86 İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, I, s. 318; Gökçay, a.g.t., s. 95.
- 87 BOA, EV.d 20789.
- 88 Zilfi, a.g.m., s. 350-351.
- 89 Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 26.
- 90 Cahid Baltacı, *XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 28.
- 91 Güldöşüren, a.g.t., s. 91.
- 92 Güldöşüren, a.g.t., s. 127.
- 93 Güldöşüren, a.g.t., s. 226.
- 94 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 84-85.
- 95 Mehmet İpşirli, *XVII. Yüzyıl başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğunda Kadı'askerlik Müessesesi*, Basılmamış Doçentlik Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1982, s. 47-50.
- 96 Mehmet İpşirli, "Kazasker", *DİA*, c. XXV, (İstanbul 2001), s. 141.

- 97 Güldöşüren, a.g.t., s. 89.
98 Güldöşüren, a.g.t., s. 91.
99 Güldöşüren, a.g.t., s. 127.
100 Güldöşüren, a.g.t., s. 227.
101 Güldöşüren, a.g.t., s. 373.
102 Güldöşüren, a.g.t., s. 273.
103 Güldöşüren, a.g.t., s. 585.
104 Güldöşüren, a.g.t., s. 68-71.
105 Cahid Baltacı, "Arpalık", *DİA*, c. III, (İstanbul 1991), 392.
106 Güldöşüren, a.g.t., s. 90, 93, 128, 161.
107 Güldöşüren, a.g.t., s. 227, 272, 273, 440, 584, 585.
108 Gökçay, a.g.t., s. 93-94.
109 Fahri, Unan, "Osmanlı İlmîye Tarîkinde Pâyeli Tâyinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı", *Belleten*, LXII\233, (Ankara 1998), s. 46.
110 Güldöşüren, a.g.t., s. 89, 91, 92, 127, 160, 161, 226, 227, 373, 412.
111 Güldöşüren, a.g.t., s. 127, 160, 372, 412, 584.
112 Baltacı, a.g.e., s. 29-30.
113 Güldöşüren, a.g.t., s. 89, 92, 160, 226, 227.
114 Güldöşüren, a.g.t., s. 89.
115 Unan, a.g.m., s. 49.
116 Güldöşüren, a.g.t., s. 89, 128, 161, 227, 412, 584, 585.
117 Güldöşüren, a.g.t., s. 273.
118 Uzunçarşılı, a.g.e., s. 106.
119 Yılmaz, a.g.e., s. 60.
120 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul 1993, II, s. 694.
121 BOA, İrade-i Dahiliye, 52\39635.
122 DH.SAİD. 49; 201.
123 DH.SAİD. 168.
124 DH.SAİD. 1.
125 DH.SAİD. 132; 134.
126 DH.SAİD. 70.
127 BOA, İrade-i Dahiliye, 53/33818; A.MKT.MHM. 243_86
128 Özcan, a.g.m., I, s. 158.
129 Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1969, s. 3.
130 İnal, *Hattatlar*, s. 618.
131 *Râmiz ve Âdâb-ı Zura'fa'sı*, haz. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 156.
132 Kılıç, a.g.e., s. 9.
133 Ali Fuat Bilkan, Yusuf Çetindağ, *Şeyhülislâm Şairler*, Hecce Yayınları, Ankara 2006, 165-166.
134 Bilkan, Çetindağ, a.g.e., s. 141-145.
135 Bilkan, Çetindağ, a.g.e., s. 71-72.
136 İnal, *Hattatlar*, s. 499.
137 İnal, *Hattatlar*, s. 614.
138 İnal, *Hattatlar*, s. 813.
139 *Süleymaniye Kütüphanesi*, Hamidiye, nr.783.
140 *Süleymaniye Kütüphanesi*, Fatih, nr. 5341.
141 İnal, *Hattatlar*, s. 618.
142 Vasıf, a.g.e., s. 266.
143 Süreyya, a.g.e., III, s. 190-191.
144 Burası bugün Balkan Türkleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin bahçesi içindedir.
145 Süreyya, a.g.e., III, s. 320'de 7 Receb 1159\26 Temmuz 1746'da öldüğü ve mezarının burada olduğu kayıtlıdır.
146 Hüvelbâkî Sadr-ı Rumeli iken vedâ-yı alem-i fânî eden merhum ve mağfurun leh Arabzâde Mehmed Sadık Efendi ruhu için el-fatiha 1200\1785-1786.
147 Sabika Yenişehir-i Fenâr kadısı merhum ve mağfur Arabzâde Ali Rıza Efendi ruhu için el-fatiha 1184\1770-1771; Süreyya, a.g.e., III, s.320'de Rebiülahir ayında öldüğü kaydedilmiştir.
148 Arabzâde el-Hac Ahmed Ataullah Efendi ruhuna fatiha 1199\1784-1785.
149 Sadr-ı rum-ı esbak merhum ve mağfurun leh Arabzâde Sadık Efendi hazretlerinin mahdumu mükerrerleri müderrisin-i kirâm zevi'l ihtiramdan merhum ve mağfurun leh Ahmed Zeki 1225\1810-1811. Süreyya, a.g.e., III, s. 191'de 1218 Şevval\Ocak Şubat 1804'de vefat ettiği bilgisi verilmiştir.
150 Hüvelbâkî Kudemâ-yı ulema-yı izamdan arif-i billah vâkîf-ı esrâr-ı ilah sabıkan Şeyhülislâm ve Müftü'l-enâm Arabzâde el-Hac Mehmed Arif Efendi hazretlerinin pürfütuhlarına el-fatiha 1241\1825-1826. Süreyya, a.g.e., II, s. 270'de ayı ve günü 17 Şevval olarak verilmiştir.
151 Salisen sudur-ı vâlâ-yı Rumeli Şeyhülislâm-ı esbak Arabzâde Arif Efendizâde reisu'l ulema merhum ve mağfurun

leh Mehmed Hamdullah Efendi'nin ruhu şerifleri için rızaullahu teala fatiha 14 Z 1269\18 Eylül 1853.

- 152 Hüvelbâkî Şeyhülislâm-ı esbak Arabzâde Arif Efendi merhumun necl-i mükerrerleri reisü'l-ulema sabıkan sadr-ı Rumeli merhum ve mağfur el-Hâc Mehmed Sadullah Efendi ruhuna fatiha 1259\1843-1844. Süreyya, *a.g.e.*, II, s. 23'de Ramazanın altısında öldüğü kayıtlıdır.
- 153 Hüvelbâkî meşâhir-i ulema-yi izamdan ve müfti'l-enâm merhum Arabzâde el-Hâc Mehmed Arif Efendi hazretlerinin kerime-i muhteremeleri muhderât-ı nisadan aliyyetu'n-neseb sahibü'l edeb ve'l haya merhume ve mağfiratu leha el-muhtac ila rahmetü rûbe-i kerim el-mevlâ Hatice Saide Hanumefendinin ruhu pakize-i pürnurları için Allah rızası için fatiha fi 15 Muharrem 1282\10 Haziran 1865.
- 154 Hüvelbâkî Sadr-ı Rumeli esbak Arabzâde Sadullah Efendi halîlesi tacü'l muhderât vakîlül-mestûrât merhume ve mağfirun leha ? kadın efendi ruhu için rızaullahul fatiha sene 1252\ 1836-1837.
- 155 Rumeli kadiaskeri sabık Arabzâde semahatlü Zeki Efendi hazretleri; Süreyya, *a.g.e.*, II, s. 429'da Üsküdar'da Duvar-dibinde medfun olduğu bilgisi verilmiştir. Bu bilgi yanlış olmalıdır.
- 156 Sadr-ı rum-ı esbak Arabzâde Arif Efendizâde Sadullah Efendi mahdumu müderrisin-i kirâmdan merhum ve mağfurun leh Mehmed Esad Efendi ruhu için el-fatihâ fi 19 M 1318\19 Mayıs 1900.
- 157 Hüvelbâkî Rumeli kadiaskeri sabık Arabzâde Semahatlü Zeki Efendi hazretlerinin ? Mekke-i mükerreme payelülerinden el-Hac Mehmed Behcet Efendi'nin ruhu için fatiha 1278\1861-1862. Süreyya, *a.g.e.*, II, s. 31'de ölüm tarihi 1273\1856-1857 olarak kayıtlıdır.
- 158 Süleyman Berk, *Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, s. 419.
- 159 Süreyya, *a.g.e.*, III, 292'de 1288\1871-1872'de vefat ettiği bilgisi verilmiştir.
- 160 Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 482'de 3 Cemaziyelahir 1295\4 Haziran 1878'de vefat ettiği kayıtlıdır.
- 161 Süreyya, *a.g.e.*, III, s. 278'de 1305 Şabanında\Aralık- Ocak 1897-1898'de öldüğü zikredilmiştir.
- 162 Kılıç, *a.g.e.*, s. 60.
- 163 Kılıç, *a.g.e.*, s.161.
- 164 19. yüzyılın ilk yarısındaki ulemanın 628 tanesinin ismi Mehmed'dir. Bkz. Güldöşüren, *a.g.t.*

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi; DVN.MHM. 30\96; MKT.MHM. 291\75; A.MKT.MHM. 243.86; İrade-i Dahiliye, 53/33818; DH.SAİD. 1; DH.SAİD.49; 201; DH.SAİD. 168; DH.SAİD. 70; DH.SAİD. 132; DH.SAİD. 134; EV.d 20789.

İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi Ulema Sicil Dosyası nr: 420.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 626\1 nr. defterin 337.sıra ve 451.sirasında kayıtlı vakfiye.

Araştırma Eserler ve İncelemeler

Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâikü'l-ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978.

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1996, I-V.

Baltacı, Cahid, *XV. XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

_____, "Arpalık", *DİA*, c. III, (İstanbul 1991), s. 392-393.

Berk, Süleyman, *Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.

Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

Bilici, Faruk, "Büyük Bir Şeyhülislâm Ailesinin Son Halkası: Dürrizâde Abdullah Beyefendi", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 307-318.

Bilkan, Ali Fuat; Çetindağ, Yusuf, *Şeyhülislâm Şairler*, Hece Yayınları, Ankara 2006.

Cihan, Ahmet, *Reform Çağında Osmanlı İlmîye Sınıfı*, Birey Yayınları, İstanbul 2004.

Güldöşüren, Arzu, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Tarik Defterlerine Göre İlmîye Ricalî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.

Gökçay, Gülsen, *18. Asrın İlk Yarısında Anadolu ve Rumeli Kadiaskerleri*, Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Ekim 1964.

Heyd, Uriel, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Batılaşma ve Osmanlı Uleması", çev. Sami Erdem, *Dergâh*, sy.82, (Aralık 1996), s. 17-19.

- Imber, Colin, *Şeriatın Kanunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, MEB, İstanbul 1970.
- _____, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1988, I-IV.
- İpşirli, Mehmet, *XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadı'askerlik Müessesesi*, Basılmamış Doçentlik Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1982.
- _____, "Arabzâde Ataullah Efendi", *DİA*, c. III, (İstanbul 1991), s. 331.
- _____, "Arabzâde Mehmed Arif Efendi", *DİA*, c. III, (İstanbul 1991), s. 331.
- _____, "Kazasker", *DİA*, c. XXV, (İstanbul 2001), s. 140-143.
- _____, "Şeyhülislâm Minkarizâde Yahya Efendi", *Mübahat S. Kültükoğlu'na Armağan*, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Kara, İsmail, *Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.
- Kılıç, Atabey, *Mîrzâzâde Ahmed Neylî ve Divanı*, Kitabevi, İstanbul 2004.
- Kushner, David, "Career Patterns Among the Ulema in the Late Nineteenth And Early Twentieth Centuries", *Tanzimatın 150.Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 165-171.
- Mayer, Hans Georg, "İctimai Tarih Açısından Osmanlı Devleti'nde Ulema- Meşayih Münasebetleri", *Kubbealtı Akademik Mecmuası*, IX\4, (İstanbul 1980), s. 48-69.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Matbaa-i Amire, 1311.
- Müstakimzade Süleyman Sadedin, *Devhatü'l-meşayih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- Özcan, Nuri, "Abdurrahman Bahir Efendi", *DİA*, c. I, (İstanbul 1988), s. 158.

- Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, Kitabevi, İstanbul 2006, I-V.
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1969.
- _____, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, I-V.
- Öztürk, M. Cemal, "Hazret-i Hüdâyî Âsitânesi'nin Hazîresini Ziyâret", *Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri* 20-22 Mayıs 2005, I-II.
- Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul 1993, I-III.
- Râmîz ve Âdâb-ı Zurafla'sı, haz. Sadık Erdem, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.
- Sahhâflar Şeyhizâde Seyyid Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, nşr. Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- Sarıkaya, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Şeyhi Mehmed Efendi, *Vakâ-yi Fuzala*, neş. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Tanışık, İbrahim Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.
- Unan, Fahri, "Osmanlı İlmiye Tarikinde Pâyeli Tá'yinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı", *Belleten*, LXII\233, (Ankara 1998), s. 41-64.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayi ve Celvetiye Tarikati*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- Zilfi, Madeline C., *The Politics Of Piety: the Otoman Ulema in the Postclassical Age (1600-1800)*, Bibliotheca Islamica, Minneapolis 1988.
- _____, "Elite Circulation In The Otoman Empire: Great Molas of the Eighteenth Century", *JESHO*, XXVI\III, 1983, s. 318-364.

Bursa Medreselerinde Islah Çalışması*

Betül Aydın

1. Modern Eğitim Kurumları

Bursa 19. yüzyıl boyunca Osmanlı ülkesinde eğitim öğretim faaliyetlerinin en yoğun biçimde yaşandığı kentlerden biri olmuştur. Özellikle nüfus yapısı bakımından birbirinden farklı birçok unsuru içinde barındırması dolayısıyla Bursa'daki eğitim-öğretim kurumlarının hem nitelik, hem de nicelik yönünden incelenmesi eğitim tarihi açısından büyük önem arz etmektedir.

Bu dönemdeki eğitim-öğretim faaliyetlerindeki gelişmeler, imparatorluk genelinde yürütülen ıslah girişimleriyle paralel olarak ilerlemiştir. Böylece imparatorluğun önemli şehirlerinden biri olan Bursa'da modern okulların açılması birbirini izlemeye başladı. Bunun yanı sıra azınlıklar da özellikle Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle okullarını daha rahat açabilme imkânına kavuşmuştu. Dikkat çeken bir diğer husus da yabancı devletlerce açılan okullardı.

Tüm bu yönleriyle Bursa'daki eğitim kurumları Osmanlı'daki eğitim faaliyetlerinin incelenmesinde bir numune olarak önümüzde durmaktadır. Bu okulların en önemlileri kronolojik olarak şunlardır:

1845 Mekteb-i Fünun-ı İdadisi (Işıklar Askeri Lisesi)

1858 İlk Rüşdiye

1864 Hamidiye Sanayi Mektebi (Tophane Endüstri Meslek Lisesi)

1883 Mülkiye İdadisi (Erkek Lisesi)

1884 Darü'l-Muallimin (Çelebi Mehmet Lisesi)

1888 Harir Darü't-Talimi (İpekçilik Okulu)

1891 Ziraat Mektebi

1914 Darü'l-Muallimat

Bu okulların dışında başta da belirtildiği gibi azınlıklar tarafından açılmış birçok okul ile 1877'de açılan Kız Amerikan Koleji ve 3 Fransız Okulu da vardı.¹

2. Geleneksel Eğitim Kurumları:

Bursa Medreseleri

Bursa medreseleri, öncesinde olduğu gibi 19. yüzyılda da medreseler arasındaki önemini yitirmemiştir. Tanzimat sonrası imparatorluk genelinde başlayan eğitim reformları çerçevesinde şehirde pek çok modern okul açılırken bunun yanında tüm imkânsızlıklara rağmen çok sayıda medrese eğitim faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bursa, II. Meşrutiyet başlarında imparatorluk sınırları içerisinde Kon-ya'dan sonra en çok medreseye sahip olan ikinci şehirdi. Bunu Aydın ve İstanbul izlemekteydi.²

1905–1906 yıllarında Bursa genelinde:

33 medrese 10.471 medrese öğrencisi

7 okul 1.065 idadi öğrencisi

Rüşdiyelerde 1972 öğrenci

Darulmuallim'in 50 öğrencisi

Hamidiye Mekteb-i Sanayii'nin 200 öğrencisi

Ziraat Mektebi'nin 60 öğrencisi

İpek Okulu'nun 70 öğrencisi

* Bu çalışma, 10-11 Mart 2007 tarihinde düzenlenen Bilim ve Sanat Vakfı XVIII. Öğrenci Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

¹ Raif Kaplanoğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa*, Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul, 2006, s. 86–92.

² Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 79.

Mahalle mektepleri ile iptidailerde toplam 125.245 öğrenci, Gayrimüslim okullarında 24.765 öğrenci vardı.³

Burada merak uyandıran konu, öğrenim faaliyetlerinin bu medreselerin tamamında devam edip etmediğidir. Çünkü bu verilere göre 1911'de Bursa'da 326 medrese bulunmaktadır. Bu sayının sadece Bursa'daki medreseleri kapsamayıp Hüdavendigâr bölgesindeki medreselerin toplam sayısı olup olmadığı konusunda henüz tam bir bilgi bulunmamakla birlikte, aynı yıl *Hüdavendigâr* gazetesince Bursa'da 34 medrese belirlenmiştir.⁴

Valayetleri temsil eden milletvekilleri tarafından söz konusu vilayetlerdeki medreselerin çoğunun bakımsızlık ve ilgisizlik yüzünden uzun zamandır kapalı olduğu sık sık ifade edilmektedir. Bu da göstermektedir ki, bu rakamlar sadece Bursa'daki medreseleri kapsamıyordu. Şehirde otuz dörtten fazla medrese vardı; ancak birçoğu büyük ihtimalle fiziki şartların yetersizliğinden ve öğrenci azlığından kapanmıştı.

Son dönem Bursa medreseleri, medrese öğretim sisteminden hareketle incelendiğinde, orta düzeyde öğrenim yapılan kurumlardı. 1913 yılında gönderilen talimatnamedeki müfredat programı bunu ispatlamaktadır.

3 Raif Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 87, 163.

4 Kaplanoğlu, *a.g.e.*, s. 163.

5 Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Kayıt no: 6529

6 Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçay Yayınları, Ankara 2002, s. 33.

Bursa'ya Gönderilen Talimatnamenin İncelenmesi

Bu bölümde 4 Şubat 1913 yılında "Bursa Medaris-i İlmiyesine Gönderilen Talimatname"⁵ öncesindeki ıslah girişimleri ve yasal düzenlemeler çerçeve-

sinde ele alınarak incelenecektir. Böylece medrese ıslah çalışmalarının taşraya olan etkileri göz önünde bulundurularak, genel anlamda o dönemdeki medresenin durumu Bursa özelinde ortaya konulacaktır.

a. İdarî yapı

Talimatnamenin Bursa'daki medreselere Meşihat makamı tarafından gönderilmesi Bursa medreselerinin Meşihata bağlı olduğunu göstermektedir. Bu dönemde medrese vakıflarının Evkaf nezaretine devredilmesinden sonra özellikle malî yönden bu nezarete bağlı medreselerin idaresinde Meşihat ile birlikte bir ikilik ortaya çıkmıştı. Medreselerin idaresi hususundaki bu ikiliğe dikkat çekilerek bunun giderilmesi istenmişti.⁶ Bu talimatname göstermektedir ki, medrese teşkilat yapısı kendi içinde alt birimlerden oluşmaktaydı. Mekteplerin idarî teşkilatında olduğu gibi aynı dereceli medreseler kendi aralarında birleştirilerek, bu birleştirilmiş yapı merkeze bağlanmıştı. Böylece devlet her alanda olduğu gibi medreseleri de merkezileştirerek daha rahat idare ve kontrol altına alma imkânına sahip olmuştur.

Medreselerin idaresinde merkezde Meşihat, taşrada müftü ve kadılar, müstakil olarak her medrese binasında ise müderrislerin görev almaları usulü büyük oranda geçerliliğini koruyarak, Medaris-i İlmiye Nizamnamesi'nde idarî olarak bir yenilik görülmemektedir. Bursa'daki talimatnamede de resmi işlemlerin icra olunması için belirtilen makamlar idarî olarak bu sırayı takip etmektedir.

b. Kayıt İşlemleri

İlk dört maddede kayıt ve nakil işlemleri için gerekli olan resmî prosedür belirtilmektedir. Böylece kayıt ve nakil işlemleri için bazı düzenlemeler getiril-

mektedir. Kayıt olmak isteyen öğrenciden birtakım evraklar istenmekte, bu kurumlara kabul edilecek talebelerin sahip olmaları gereken şartlar belirtilmektedir. Bu konu, medrese düzeninin bozulmasında yetersiz ve kapasitenin üzerinde talebenin kabul edilmesinin olumsuz etkileri göz önüne alındığında, medrese ıslah çalışmalarında üzerinde en çok durulan hususlardan birini teşkil etmekteydi.

Buna göre, medresede okumak isteyen talebeden, bir önceki derecede tahsil gördüklerini belgelemeleri ya da bu derece bilgiye sahip olduklarını ispat için yapılacak imtihanında başarılı olmaları gerekmektedir. Bunun dışında tezkire-i Osmaniye ile askerlik dairesinden bir belge almaları istenmektedir. “İsnan erbabı” tabirinin kullanılmasından kayıt için yaş sınırlaması getirildiği anlaşılmaktadır. Dokuzuncu ve onuncu maddelere göre, iptidai şehadetnamesi yahut bu seviyede bir bilgiye sahip olduklarını ispat etmeleri gerekmektedir.

Medrese ıslahı konusunda fikir ileri sürenler ve yapılan düzenlemelerde, bu kurumlara kabul edilecek talebelerin sahip olmaları gereken şartlar ve resmî işlemler ile istenmesi gereken evraklar konusuna temas edilmekte ve birçok yönden burayla benzerlikler arz etmekteydi.

Gürünlü Hilmi, medreseye kayıt olacakların iptidai veya rüştiye seviyesinde tahsil görmelerini veya bu seviyede yapılacak imtihanında başarılı olmaları şartının aranmasını öngörmektedir. Ayrıca tezkire-i Osmaniye gibi evrakın hazırlanmasını ister ve ilk defa kayıt olacaklarda yaş sınırlaması getirerek medreselere 12 yaşından küçüklerin kaydedilmesini ister.⁷ Ahmet Zâhid, medreseye ilk kayıtta iptidai tahsilin bitirilmiş olmasını, sonraki derece-

lerden alınacak icazetlerin de bir üst derecedeki medrese kayıta geçerli olmasını istemektedir. Şevketi Bey de, yaş sınırlaması getirerek orta dereceli medreselere 12 yaşından küçük, 15 yaşından büyük talebenin alınmamasını ister.⁸

Medaris-i İlmiye Nizamnamesinde de talebenin medreselere kabulü hususuna yer verilerek, bu konuda bazı şartlar getirilmişti. Tüm bunlar Bursa'ya gönderilen talimatnamedeki hususların temelini teşkil etmektedir. Böylece yaş sınırlaması getirilerek medreselere 15 yaşından küçük, 30'dan büyük olanların alınmaması hükme bağlanmıştı.⁹ Burada “esnan erbabı” tabiriyle, büyük ihtimalle bu yaşlar arasında bulunan talebe kastedilmektedir.

Nizamnamedeki diğer bir esas ile burada olduğu gibi medreselere kaydolacak talebenin öğrenim durumunu gösteren bir belgeye sahip olması, böyle bir belgesi olmayanların yapılacak imtihanında başarılı olmaları şartı getirilmişti.¹⁰ Prensip olarak iptidai mezunu olanlar alınabilecek, ilkokul diploması olmayanlar, ayrıca imtihana girme şansına sahip olabilecekti.

Nizamnamede, her medresede bulundurulması istenen kütük defterlerine medresede bulunan ve yeni kaydedilen talebelerin isimleri ile gerekli bilgilerin kaydedilerek resmi mühürle tasdiklenmesi istenmekteydi. Burada da defter kayıtlarının ve gerekli mercilerin mühürle tasdikleri önemle vurgulanmaktadır. Burada uygulamanın yeni olmadığı, önceki yıllarda da özellikle disiplinin sağlanması için zaman zaman talebe kayıtlarının yapıldığı görülmektedir.

Bu düzenlemeler medreselerin öğretim kalitelerinin yükseltil-

7 Zengin, *a.g.e.*, s. 81.

8 Zengin, *a.g.e.*, s. 82.

9 Zengin, *a.g.e.*, s. 154.

10 Zengin, *a.g.e.*, s. 155.

mesi açısından gerekli olduğu kadar, son dönemde ileri sürülen "boş gezen işsizler için birer geçim kapısı ve asker kaçaklarının sığındığı bir merci"¹¹ olma ithamından kurtulabilmesi için çok büyük önem arz etmektedir.

c. Talebenin Kontrol Edilmesi

Beşinci, altıncı ve yedinci maddelerde bevvaların, müderrislerin ve hocaların öğrencinin devam zorunluluğunu temin için bir cetvel tutmaları, bundan merkezi haberdar etmeleri istemekte ve öğrencinin bu konuda daha hassas davranması için gerekli müeyyideler getirilerek, mazeretsiz olarak devamsızlık yapanların kayıtlarının silinerek cezalandırılacağı belirtilmektedir.

Ayrıca taşraya gitmek zorunda olan talebenin de çıkışı için belli kurallar konulmaktadır. Böylece medresenin en önemli sorunu olan devamsızlık ve medrese kurumuna olan lakayd tavrın düzeltilmesi için belirli düzenlemeler yapılarak talebe disipline edilmek istenmekteydi.

Bu sorun, bundan önce yapılan ıslah raporları ve çalışmalarında da sık sık gündeme gelen önemli konulardan biriydi. Salih Zeki, medrese talebelerinin pek çoğunun kahvelerde boş vakit geçirmeyi

adet haline getirdiklerinden bahsederek disiplinin sağlanması hususunda müfettişlerin görevlerini ihmal ettiklerinden bahsetmektedir.¹² Yine aynı konuda Mehmet Şükrü, küçük yaşlarda tahsil amacıyla İstanbul'a gelen birçok talebenin başıboş kaldıkları ve bu boşluktan istifade ederek tiyatro ve kahvehanelerde

boşa vakit geçirdiklerini belirtmektedir.¹³ Gürünlü Hilmi de, burada olduğu gibi gereksiz yere medreseyi terk eden talebenin kaydının silinmesini istemişti.¹⁴

Medaris-i İlmiye Nizamnamesi'nde, müderrislerin görevleri arasında medresede disiplinin sağlanması da zikredilmektedir. 1910'da yapılan düzenlemede mevcut durumu muhafaza edilmiş, ancak daha sonra yapılan dönemde medrese talebelerinin kontrolü ve disiplini konusunda ciddi çalışmalar yapılmıştı.¹⁵ Talebe disiplinin sağlanmasına yönelik hükümlerin bugünkü orta dereceli okullardaki disiplin kurallarıyla benzerliklerinin olması dikkat çekicidir.

Kanaatimizce devamsızlık sorunu, o dönemin şartları göz önüne alınırsa medresenin bütünü ile içinde bulunduğu kötü durumun, başıboşluk ve belirsizliğin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

d. Medreselerin Birleştirilmesi

On üç, on dört ve on beşinci maddede belirtilen birbirine yakın medreseler on ikinci maddede belirtilen üç semtte (Camii kebir, Çelebi sultan, Muradı sâni) birleştirilerek eğitimin üç mevkide yapılması istenmektedir.

Medreselerin içinde bulundukları maddi kaynak bulma sıkıntısı ve talebelerin azlığı nedeniyle birçok medresenin kapanma aşamasına geldiği bu dönemde¹⁶, medrese mevcut imkânları kullanarak kendisini ayakta tutmaya çalışmıştı.

Medrese ıslahı konusunda yapılan tavsiyelerde, yeni medrese binalarının inşasının gereği hakkında ortak kanaat oluşmakla birlikte, kullanılabilecek durumdaki medrese binalarından ve camilerden faydalanılması fikri de göz ardı edilmemektedir.

11 Zengin, *a.g.e.*, s. 82.

12 Zengin, *a.g.e.*, s. 86.

13 Zengin, *a.g.e.*, s. 86.

14 Zengin, *a.g.e.*, s. 87.

15 Zengin, *a.g.e.*, s. 160.

16 Mehmet Said Efendi Konya, Kayseri, Bursa ve Harput'taki medreselerin bakımsızlık yüzünden tarumar olduğunu dile getirmişti. Bkz. Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 137.

Bunu tavsiye edenlerden biri Şevketi Bey olup, burada uygulanmak istendiği gibi büyük camilere yakın medreselerin bu camilerle birleştirilmesi gerektiğini savunur.¹⁷ Ziya Gökalp ise, bir kasabada bulunan medreselerin bir araya toplanıp, Medrese-i Külliye adı ile bir medrese kampüsü kurulmasını teklif etmektedir.¹⁸ Sinop mutasarrıfı Zihni Bey, medreselerin kendilerine bakmaktan aciz oldukları gerekçesiyle vilayet merkezinde birleştirilmesini istemektedir.¹⁹

Bu dönemde yapılan ıslah çalışmalarına bakılacak olursa, yeni medreselerin inşasından ziyade, mevcut olanların uygun hale getirilerek kullanılması ön planda tutulduğu görülür. Medaris-i İlmiye Nizamnamesi'nde bu konu yer almasa da, aynı yıl taşra medreseleri için hazırlanan nizamnamede, medrese binaları konusuna temas edilerek, bakıma ve onarıma muhtaç olanların onarılmalrı karara bağlanmıştır.²⁰

Yapılan düzenlemeler ile, birçok yerde birer hoca ile yetersiz bina, iâşe ve iskan imkânı yerine bir yerde birden çok hoca ile bina, iâşe ve iskânın sağlanmasıyla ilim tahsili için uygun bir ortam oluşturulmak istenmektedir.

Maddî imkânsızlıklar yüzünden kısa zamanda gerçekleştirilemeyen medrese binalarının yeniden yapılması sorunu, medreselerde programların tatbik edilememesinin de en önemli sebebi olmuştur.²¹ Ancak tüm maddî imkânsızlıklar karşısında yapılabilecek tek şey, mevcut şartların değerlendirilmesi idi.

On altıncı maddede ise, dokuz ve onuncu maddelerde belirtildiği gibi medreseye giriş şartı olarak ibtidai mektebin bitirilmiş olması şartı getirilmekteydi. İbtidai Şehadetnamesi olmayanların kendi-

lerinin bu seviyede bilgiye sahip olduklarını ispat etmeleri gerekiyordu.

Burada ise, bu sınavda başarısız olmaları durumunda ihtiyat sınıfına (günümüzdeki adıyla hazırlık sınıfı) alınmaları istenmektedir. Burada belirtildiği üzere, talebenin iptidai mekteplerdeki önemli derslerden oluşan ders programıyla genel anlamda bir eğitimden geçirilerek medreseye alınmasının istenmesi, öğrencilerin kalitesinin artırılmaya çalışıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Böylece medreselere yapılan en ağır eleştirilerden biri olan, işsiz kalanların boş vakit geçirmek için gittiği ya da asker kaçaklarının sığınağı olduğu yönündeki kanaatler düzeltilmeye çalışılmıştır.

e. Ders Programı

On yedi ve on sekizinci, maddeyle medresede uygulanması istenen ders programı belirtilmekte, on dokuzuncu maddeyle de, dersiâmların cami derslerinde bu ders programını eksiksiz olarak takip etmeleri istenmektedir.

Medresedeki geleneksel ders programının eksik kaldığı ve zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiği hususunda, bu konu ile ilgilenenler arasında görüş birliği mevcuttu.

Osman Niyazi, medreselerde hangi dersin hangi sınıfta okutulacağı konusunda halen düzensizlikler olduğunu ve medreselerin programa konan dersler bakımından mekteplerden oldukça geri kaldığını belirterek, bu durumun düzeltilmesini istemektedir.²²

17 Zengin, *a.g.e.*, s. 35.

18 Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 112.

19 Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 333.

20 Zengin, *a.g.e.*, s. 104.

21 Osman Ergin bu görüştedir. (Zengin, *a.g.e.*, s. 36.)

22 Zengin, *a.g.e.*, s. 40.

Salih Vechi, medreselerin kaybettikleri itibarlarını yeniden kazanabilmek için öncelikle programlarının düzeltilmesi gerektiğini belirtir. Ubeydullah ise, fen bilimlerinin dinî ilimlere dahil olduğunu belirtmiş, bu ilimlerin medrese programlarına alınmasını gerekli görmüştü.²³

1913 yılında Beyazıt dersiâmları, yayınladıkları ortak beyanatta, biraz Sarf-Nahiv okumakla Arapçayı, birkaç metin ve şerh görmekle yüksek derecede din ilimlerini, haftada birkaç gün okumakla da fen bilimlerini öğrenmenin mümkün olmayacağını belirterek, medrese ders programlarının yeniden ele alınarak düzenlenmesini istemişlerdi.²⁴ Bu talimatname ile aynı zaman dilimine denk gelen bu beyanat da göstermektedir ki, bu döneme gelinceye kadar medrese ders programlarında yapılan yeni düzenlemeler yetersiz kalmaktadır.

Şevketi, Ahmet Zâhid, Gürünlü Hilmi ve Halim Sabit gibi konu ile ilgilenenler de medrese ders programlarının yeniden ele alınıp düzenlenmesi gerektiği fikrinde birleşmektedir. Burada temel amaç, öncelikle medreselerin çağın gereklerinden haberdar ve devrin ihtiyaçlarına cevap veren öğretim kurumları haline getirilmeye çalışılmasıdır. Zira okutulan derslerin ve takip edilen usullerin devrin ihtiyaçlarına cevap vermediği bizzat medreseliler tarafından itiraf edilmekteydi. Bu dönemde, medreselerin ıslahı konusunda görüş ileri sürenler, medrese ders programlarına mekteplerinkine benzer olarak Sosyal, Fen, Türkçe ve bazı yabancı diller gibi derslerin konulması fikri üzerinde durmaktadırlar.

Mustafa Safveti Bey, *Sebilür-reşat*'taki yazısında Fünûn-ı Cedide derslerine en az Arapça dersleri kadar önem verilmesi gerektiğini söylemişti.²⁵

Ziya Gökalp de orta dereceli medreselerde Osmanlı lisanı ve edebiyatı ile birlikte idadilerde okutulan derslere yer verilmesini istemektedir.²⁶

1910 yılında hazırlanan Medaris-i İlmiye Nizamnamesi'yle de resmî olarak geleneksel derslere ilave olarak modern okulların programlarında yer alan tabii ve sosyal dersler müfredata eklenmiş oldu. Hazırlanan bu program yeni bazı dersleri de ihtiva etmesi itibarıyla ders programı hususunda atılan en önemli adım sayılmalıdır.²⁷

Burada belirtilen derslerden ve ders programından anlaşıldığı üzere, eski ders programı muhafaza edilerek bunlara ilaveten yeni dersler eklenmiştir. Bursa mebusu Ömer Fevzi Bey de, bu noktaya dikkat çekmişti. Medreseyi temeli sağlam, binası çürümüş bir yapıya benzetmiş, temele-esasa dokunmadan tamire ihtiyaç olduğunu söylemiştir.²⁸

Medreselerin, temelleri korunarak ıslah edilmesi düşüncesinin yansımaları hem medrese ıslah nizamnamesinde hem de Bursa'ya gönderilen talimatnamede açık şekilde görülmektedir. Geleneksel anlayıştan vazgeçilmeyerek programdaki birçok ders, okutulmasında esas alınan kitapların adları ile belirtilmiştir.

Nizamnamedeki ders programı ile bu talimatnamede belirtilen müfredattaki dersler büyük oranda benzerlikler ihtiva etmektedir. Talimatnamedeki ders programı şöyledir:

1. Yıl

Sabah

Öğle

İkinci

Emsile²⁹, Bina³⁰, Maksud³¹

Fünûn-ı Cedide³²

Tecvid, Kur'an-ı Kerim

2. Yıl

Sabah

Öğle

İkinci

Avamîl³³, İzhar³⁴

Fünûn-ı Cedide

İzzi³⁵, Merakî'l-Felah³⁶

23 Zengin, *a.g.e.*, s. 40.

24 Zengin, *a.g.e.*, s. 40.

25 Atay, *a.g.e.*, s. 222.

26 Zengin, *a.g.e.*, s. 42.

27 Zengin, *a.g.e.*, s. 108.

28 Atay, *a.g.e.*, s. 228.

e. Ölçme ve Değerlendirme

Yirmi ve yirmi beşinci maddelere kadar, ölçme ve değerlendirmeye dair belirli kurallar konmuştur. Buna göre, sene sonu sınavlarıyla sınıf geçileceği belirtilmiş, sınavda başarısız olanlara bir sonraki sene tekrar telafi sınavına girmeleri için şans tanınmıştır. Ayrıca sınav olunacak derslerin tam notu ile alınması gereken en düşük not da açıklanmıştır. Bu sayede başarının rakamlarla değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Dikkat çeken diğer bir husus, imtihan olunacak derslerin önem sırasının tanzim edilmesidir. Bu nedenle, her ders için gerekli olan not, önem sırasına göre değişmektedir. Burada dinî ilimlerle alakalı derslerin ön planda olduğu görülür.

Osmanlı medrese sisteminin en verimli dönemlerinde dahi imtihan konusu üzerinde durulamamıştır. Böylece, özellikle son dönemde medreselerin ilim açıdan zayıflamasına imtihan usulünün yokluğu da eklenince eğitim ve öğretim açısından menfi bir durumun ortaya çıktığı görülür. Şevketi Bey, önceki usulde icazetlerin imtihansız olarak verilmesini eleştirerek, bu kurumun ehemmiyetinin giderek azaldığını ifade etmektedir.³⁷

Bu dönemde medreselerde yapılması gerekli görülen ıslahat içinde, mekteplerde uygulanmakta olan sınıf imtihanlarının konulması gibi birtakım düzenlemeler öngörülmüştü.

Bu konuda, Şevketi Bey, sınıf geçme ve mezuniyet imtihanlarının uygulanmasını isterken, bu uygulamanın nasıl yapılacağı hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre, orta dereceli medreselerde sene sonunda sınıf geçme ve mezuniyet imtihanlarının yapılması gerektiğini belirtmekte, imtihan-

da başarısız olan talebeye burada olduğu gibi bir sonraki sene ikinci ve son bir hakkın verilmesini istemektedir.³⁸

Daha önce görüşlerinden bahsettiğimiz Gürünlü Hilmi ile Mehmet Fatih de medreselerde sınıf geçme imtihanlarının mutlaka yapılması gerektiği fikrini taşımaktadır.³⁹

Medaris-i İlmiye Nizamnamesinde de burada olduğu gibi talebelerin her sene sonu umumî tatilden önce okutulmuş derslerden imtihan edilecekleri belirtilmektedir. Bu imtihanlarda, ikiden fazla dersten başarısız olanlara ise bütünlendirme hakkı verilmekteydi. Yine aynı nizamnamede üst üste üç yılda aynı sınıfta başarısız olanların kayıtlarının silineceği ifade edilmektedir.⁴⁰ Fakat imtihan sonucu başarının rakamlarla gösterilmesi hususuna burada rastlanmamaktadır.

Bu dönemde medreseye imtihan usulünün getirilmeye çalışıldığı ve bu amaçla yıl sonu imtihanlarının uygulandığı görülmektedir. Medreselerde uygulanması amaçlanan bu imtihanlar öğretim kalitesinin

29 Arapça kelimelerin çekim kılavuzu olarak hazırlanan anonim sarf kitabı.

30 Arapçadaki fiil kalıplarına dair müellifi meçhul bir eser.

31 Arapça sarf kitabıdır. Müellifi tam olarak bilinmemekle birlikte, bu kitaba birçok şerh yazılmıştır.

32 Genel olarak dönemin matematik ve fen derslerini ihtiva etmektedir.

33 Arapçada kelimelerin irabına tesir eden amillerin özeti mahiyetindeki kitaplara verilen genel ad. En meşhur müellifleri, Cürcanî ve Birgivi'dir.

34 Birgivi'nin (ö. 981/1573) daha önce yazdığı *Avamîl* adlı nahiv kitabının şerhi mahiyetindedir.

35 İzzeddin ez-Zecani'nin (ö.655/1257'den sonra) kaleme aldığı, özellikle Osmanlı medreselerinde okutulan ve sarf cümlesi olarak tanınan beş klasik eserden biridir.

36 Hasan b. Ammar el-Şürünbülâli'nin (v. 1067/1658-1659) *Nuru'l-lzah* adlı eserinin yine kendisi tarafından yapılan şerhidir.

37 Zengin, *a.g.e.*, s. 65.

38 Zengin, *a.g.e.*, s. 66.

39 Zengin, *a.g.e.*, s. 66.

40 Zengin, *a.g.e.*, s. 114.

artması ve talebenin disipline edilmesi açısından isabetli bir uygulamadır.

Yirmi yedinci madde hafızlık ve kıraat eğitimiyle alâkalı olup, bu eğitimin önemi üzerinde durarak hafızlık yapmak isteyenlerin Kur'an hocaları tarafından okutulacağı belirtilmektedir. Bu madde bize Bursa medreselerinde dinî ilimlerin yanı sıra hafızlık eğitiminin de verildiğini göstermesi açısından önemlidir.

f. Disiplin Kuralları

Yirmi altı, yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu maddelerde talebelerin uyması gereken kurallar ve esaslar hakkında düzenlemeler yapılarak bu kurallara aykırı hareket edenlerin nasıl cezalandırılacağı kademede belirtilmiştir.

Bu dönemde medreselerin ıslahı konusunda fikir ileri sürenlerin, talebeler ile medreselerde disiplinin sağlanması hususuna pek temas etmedikleri görülür. Bu mesele üzerinde sadece Gürünlü Hilmi, talebelerin disiplinleri ve kontrollerinin sağlanması hususuna değinir. O da burada olduğu gibi, talebeler açısından suç teşkil eden davranışları belirterek, bunların gerçekleşmesi halinde cezalandırılmalarını öngörmektedir. Bir sene hapis cezası alan, talebelikle bağdaşmayan kötü fiil işlediği sabit olan ve sebepsiz yere medreseyi terk edenlerin kayıtlarının silinmesini istemektedir.⁴¹

Medreselerde öğrenim gören talebelerle ilgili disiplin kuralları hususunda da birtakım çalışmalar yapılmaktaydı. 1910 yılında yapılan düzenlemede mevcut durum muhafaza edilmiş, ancak sonraki çalışmalarda bugünkü orta dereceli okullardakine

benzer kurallar aracılığıyla disiplin sağlanmaya çalışılmıştır.⁴²

Talebelerin suç teşkil eden davranışlarda bulunmaları halinde, suçun ağırlığına göre burada yapılmak istendiği gibi dereceli olarak cezaya çarptırılması, bu talimatnamenin gönderilmesinden sonra çıkartılan nizamnamede geçmektedir. Bu da göstermektedir ki, bu talimatname öncesinde yapılan çalışmalar ve düzenlemelerden etkilendiği gibi kendisinden sonraki çalışmalar ve düzenlemelere de etki etmiştir.

Tüm bu çalışmalardaki amaç, medreselerdeki eğitim ve öğretimin kalitesinin artırılması ve bu kurumlarda huzurlu ve disiplinli bir ortamın sağlanmasıdır.

Otuzuncu ve son maddeyle de bu talimatnamenin ileride görülecek ihtiyaçlar göz önünde bulundularak, değişikliklerde bulunulabileceği belirtilmektedir. Bu da, medrese ıslahı konusunda yapılacak tüm çalışmalara, yeni görüş ve düşüncelere açık olduğunu gösterir.

Medrese ıslah çalışmalarının süreci incelenecek olursa, sürekli olarak kendini yenileme çabası içinde olduğu ve yapılan her düzenlemeyle bir öncekinin eksik kalan yönlerinin tamamlanmaya çalışıldığı görülür. Medreseyi tekrar eski konumuna getirmek için bu konudaki tüm yeniliklere açık olunmuştur.

Sonuç

Bu üçlü tasnif aynı zamanda üçlü bir eğitim sistemi ve üç ayrı insan tipi, birbirinden farklı üç ayrı zihnin yapısı demektir. Aynı durum Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış ve en önemli şehirlerinden biri olan Bursa için de söz konusudur.

Tanzimat sonrası Türk eğitim tarihi incelendiğinde, 19. yüzyıl sonunda eğitimdeki gelişmeler açısından şöyle bir manzara ile karşılaşmaktadır: Bir

41 Zengin, *a.g.e.*, s. 86-87.

42 Zengin, *a.g.e.*, s. 160.

yanda Müslümanların ne şekilde eğitim vereceklerine karar veremedikleri, devlet tarafından yok sayılan medreseler ve sıbyan mektepleri, öte yanda Tanzimat'tan sonra devletin eğitim politikası dahilinde kurulan ve sürekli yaygınlaşan devlet okulları ile yabancı Katolik ve Protestan misyoner grupları ve azınlıklarca kurulan okullar.

Talimatname çerçevesinde incelediğimiz bu dönemde yapılan çalışmalar, medresede köklü bir değişimi öngörmektedir. Bu çerçevede, medresenin idarî, ilmi yapısı ve ders programlarında önemli değişiklikler yapılması istenmişti. Böyle bir değişime gidilirken model alınan yapı ise, Tanzimat'tan sonra oluşturulan mektepler ve onların teşkilat yapısı olmuştur.

Yapılan bütün bu çalışmalar sonucu medreselerin beklenen ilmi seviyeye ulaştığı söylemek mümkün görülmemektedir. Özellikle ıslah çalışmalarının yapıldığı dönemin Osmanlı Devleti'nin parçalandığı bir zaman dilimine rastlaması, bu çalışmalar-

dan beklenen başarının sağlanmasını büyük oranda etkilemiştir. Memleketin üst üste savaşlara katılması ile medreseler hem hoca hem de talebe bakımından boşalmıştı.

Talimatnamenin uygulanıp uygulanmadığı konusunda elimizde henüz yeterli bilgi olmamakla birlikte, 1912-1913 Balkan Harbi'ne rastlaması nedeniyle, bu dönemde ortaya çıkan kargaşa ortamında istenilen şekilde uygulanamamış olma ihtimali yüksek gözükmemektedir. Çünkü aynı dönemde savaş nedeniyle İstanbul'daki bütün okullar ve medreseler kapanmış, çok sayıda medrese talebesi gönüllü olarak askere gitmiş ve çeşitli cephelerde ya şehit olmuş ya da gazi olarak geri dönmüşlerdi. Geride kalan talebeler ise memleketlerine geri dönmüştür.⁴³

Sonuç olarak, medresenin çöküşü, yalnızca kendi sistemi içinden kaynaklanan bozuklukların değil, ideolojik, siyasî ve sosyal değişimlerin bir sonucudur.

43 Sankaya, *a.g.e.*, s. 139.

TALİMATNÂME

Fi 26 Safer sene 1331 ve Fi 21 Kanun-ı Sanî sene 328 tarih ve numaralı tahrirat-ı aliyye-i meşihat-penahî ile Bursa Medaris-i İlmiyesine tatbiki emr buyrulan talimatnamedir.

Hüdavendigâr Vilayet Matbaası

Sene 1328

Birinci madde: Bursa Medarisince henüz mukayyet olmayan talebe bila-ifate-i vakt Tedrisat-ı Cedide Müdiriyyetine bizzat müracaat ederek

muamele-i kaydiyyelerini ifa ettirmeleri lazımdır.

Kaydını icra ettirecek olanlar kabul olunduğuna dair gireceği medreseden mu'ta bir ilmühaberle tezkire-i Osmaniyelerini ibraz eylemelidirler.

İnsan erbabından olup da taşra medarisinden nakil suretiyle Bursa Medarisine kayd olunacak talebe son sene imtihanına ait imtihan varakasıyla beraber bulunduğu medreseden ve merbut olduğu askeriye dairesinden musaddak bir ilmühaber ibraz edecektir.

İkinci madde: Bir medreseden diğer medreseye nakl edecek olanlar eğer harice gidecek ise, bulunduğu medreseden, eğer dâhildeki medaris-den birine nakl edecek ise hem çıkacağı, hem dâhil olacağı medreselerin ikisinden de birer ilmühaber alıp Tedrisat-ı Cedide Müdiriyyetine müracaatla künyeleri mülahazatına ve nakl ilmühaberleri zirine o yolda şerh verdireceklerdir. Bu muamelatı ifa etmeden nakl edenlerin bilahare müracaatları mesmu' olmayacaktır.

Üçüncü madde: Müdiriyyetçe ittihaz olunacak defterde dersiam efendilerle medrese müderrislerinin ve bevvablarının tetkik mühürleri bulunacaktır.

Dördüncü madde: Talebe-i uluma i'ta olunacak ilmühaberler medrese müderrisleri ile bevvabları ve ders hocaları tarafından mühürlendikten sonra Müftülükçe de tasdik olunacaktır.

Bu suretle tasdik olunan ilmühaberlerde müderris ile bevvabın tasdiki talebenin (Hücre-nişini) olması ve hocanın tasdiki (derse müdavin) olması itibarıyla olup Müftülükçe icra olunacak tasdik ise (esas defterinde mukayyed) olması itibarıyledir.

Beşinci madde: Eyyam-ı tahsiliyyede her aybaşında bevvaplar tarafından medresedeki talebenin mevcut ve na-mevcudisini mübeyyin birer cetvel tanzim olunup müderrislerle bevvablar tarafından tasdik olunarak müdiriyyete verilecektir. Bu cetvelde na-mevcud gösterilenler o günlerde bulunamamasındaki mazereti ispat eden bir vesika ibraz etmedikçe kayıtları tashih olunmayacaktır.

Altıncı madde: Eyyam-ı tahsiliyyede li-maslaha-tın taşraya gitmeye mecbur olanlar esbab-ı mu-cibesiyle taleb edeceği mezuniyetin müddetini mübeyyin olmak üzere medresesinden ilmü haber alıp müdiriyyetine müracaat ederek künyesi mülahazatına ve yedindeki ilmühaber zirine mezuniyet istihsal ettiğine dair şerh verdirecektir.

Yedinci madde: Talebe-i ulumun derslerine muntazaman devamı te'min edilmek için sınıf başları vasıtasıyla dershanelerde muallimleri ve camide hocaları tarafından devam cetveli tutacak ve bu cetvel her aybaşında müdiriyyete tevdi olunacaktır.

Sekizinci madde: Medreselerin nezafeti ve talebenin hüsn-i hal ve hareketi hususunda müderrisler ile bevvablar tekayyüdât-ı lâzımede bulunacaklardır.

Dokuzuncu madde: Medreseye yeni gelip de birinci seneye devam etmek isteyenler iptidai şehadetnamesi yahut tahsil-i ibtidai derecesinde malumat ibraz edeceklerdir.

Onuncu madde: Malumat-ı ibtidaiyyeyi haiz olmayanlar birinci seneye kabul olunmayıp (iptidai medreselerinin durus-ı esasiesini havi olan) ihtiyat sınıfına alınacak ve bu suretle birinci sene derslerini takibe kesb-ı liyakat eylemeleri temin olunacaktır.

On birinci madde: Kezalik yeni gelip de ikinci seneye devam etmek isteyenler birinci sene derslerinden imtihan vermeye mecburdur.

On ikinci madde: Birinci ve ikinci sınıf talebesi için Cami-i Kebir, Çelebi Sultan ve Murad-ı Sani

semtlerinde olmak üzere üç mevkide tedrisat icra olunacaktır.

On üçüncü madde: Çelebi Sultan semtinde bulunan Büyük Yeşil, Küçük Yeşil, Bayezid Paşa, Emir Sultan, Molla Hüsrev, Büyük Yıldırım, Küçük Yıldırım medarisindeki talebe bil-umum derslerini Çelebi Sultan'da okuyacaklardır.

On dördüncü madde: Murad-ı Sani semtinde bulunan Muradiye, Geyikli, Hamza Bey, Gülçiçek ve Hüdavendigâr medarisindeki talebe bil-umum derslerini Murad-ı Sani'de okuyacaklardır.

On beşinci madde: Bunlardan mâ'adâ medreselerdeki talebe bil-umum derslerini Cami-i Kebir'de okuyacaklardır.

On altıncı madde: İhtiyat sınıfında yevmiyye dört ders okunmak üzere Mekatib-i İbtidaiyye programının aksam-ı mühimmesi tatbik olunacaktır.

On yedinci madde: Birinci senede sabah dersi Emsile, Bina, Maksud ve ikinci dersi olmak üzere ma'a tecvid Kur'an-ı Kerim ta'lim edilecek ve öğle dersinde birinci seneye ait Funun-ı Cedide dersleri ta'kid olunacaktır.

On sekizinci madde: İkinci sene sabah dersleri Avamil, İzhar ve ikinci dersi İzzi ile Meraki'l-Felah'tan bir miktar okunup öğle dersi olmak üzere ikinci seneye ait Fünun-ı Cedide dersleriyle beraber talim-i Kur'an'a da devam edilecektir.

On dokuzuncu madde: Yeni derse mübaşeret eden dersiâmlar cami derslerini 17 ve 18 inci maddelerde gösterildiği veçhile takip edeceklerdir.

Yirminci madde: Herhangi bir sınıf talebesi sene-i dersiyye nihayetinde terfi-i sınıf etmedikçe ma-fevkindeki sınıf derslerine devam edemeyeceklerdir.

Yirmi birinci madde: Sene nihayetinde li-ma'zeratin imtihanında bulunmayanlar ma-fevkindeki sene devam etmek için sene-i atıye bidayetinde imtihan vermeye mecburdur.

Yirmi ikinci madde: İmtihanlarda birinci derecede Kur'an-ı Kerim'e ikinci derecede Ulum-ı Arabiyye ve Şeriyyeye ve üçüncü derecede Fünun-ı Munazzamaya ihtimam edilecektir.

Yirmi üçüncü madde: Her dersin tam numarası (On) olup Kur'an-ı Kerim ile Ulum-ı Arabiyye ve Şeriyye derslerinden la-akal (beşer) ve Fünun-ı Munazzama derslerinden (üçer) numara almak meşrut olup bunlardan dûn numara alan efendiler terfi-i sınıf edemezler. Ancak sene-i atıye bidayetinde dūn nûmara aldıkları derslerden tekrar imtihan olunurlar.

Yirmi dördüncü madde: İmtihanda temeyyüz eden talebeye mükâfat verileceği gibi derslere muntazaman devam edenler de taltif edilecektir.

Yirmi beşinci madde: Ulum-ı Arabiyye ve Şeriyye ile Fünun-ı Munazzamaya devam-ı ihtimam eden talebe-i ulum köy ve oda taksiminde ve müderrislik imtihanında ve cihat-ı saire de diğerlerine tercih olunurlar.

Yirmi altıncı madde: Talebe-i ulumun derslerine muntazaman devam eylemeleri ve feraiz-i diniyyelerini terk ve ihmal etmemeleri ve adab-ı İslamiyyeye hâlel verecek halatdan tevakkî eylemeleri elzemdir.

Yirmi yedinci madde: Huffaz ve ilm-i vücuh kıraat erbabı yetiştirmek ehemmi-i makasıd-ı diniyyeden olmağla hıfza çalışmak ve vücuh okumak arzu eden talebe ta'lim-i Kur'an muallimleri tarafından tedris olunacaktır.

Yirmi sekizinci madde: Heyet-i idare ve tedrisiye ve ta'limiyeden vezaif-i mevdu'alarının mukteziyatını hüsn-i ifada ihmal ve teseyyüp gösterenlerin birinci defasında birer yevmiyeleri ikincide birer maaş veya o nispette mahsusatları kat'

olunup bunlarla mütenebbih olmayanlar müsta'fi addolunurlar.

Yirmi dokuzuncu madde: İşbu talimatname ahkâmına tabi olup da muhalif harekette bulunan talebe-i uluma birinci defasında nasihat, ikincide ihtar ve tekrarı halinde kayıtları terkin olunur.

Otuzuncu madde: Tarih-i tasdikinden itibaren mevki-i tatbika vaz olunan işbu talimatname ileride görülecek lüzum üzerine ta'dil ve tevsî olunur.

“ Klasikler meselesinin yeniden gündeme getirilmesi sıradan bir entelektüel tecessüs değil, varoluş sancısı çeken bir topluluğun şifa arayışıdır. ”

“ Doğru ve Güzel, izi sürülebilen değerlerdir. Klasikler, bu sürecin solmayan çiçekleridir. ”

[Klasikçi Yeniden Düşünmek sempozyumu tebliğ özetleri]

SANAT ve KLASİK
24x16.5 cm, 256 sayfa

MEDENİYET ve KLASİK
24x16.5 cm, 488 sayfa

Tel 0212. 520 66 41
Faks 0212. 520 74 00
satis@klasikyayinlari.com

KLASİK

www.bisav.org.tr

Ön kapaktaki yazı Yunus Uğur'a aittir.